

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Úřad pro mezinárodněprávní
ochranu dětí

Participační práva dětí – sdílení dobré praxe

Robin Brzobohatý (ed.)

Sborník z konference

Brno
2018

Sborník z konference

Participační práva dětí – sdílení dobré praxe

24. – 25. 10. 2016, Brno

Editor: Robin Brzobohatý

Autoři příspěvků: Martina Cirbusová, Birgitte M. J. Beelen, Zlata Brůžková, Blanka Burešová, Markéta Dobiášová, Tereza Jelínková, Cilgia Caratsch, Christina Frank, Tereza Dlouhá, Ewald Filler, David V. Glasgow, Zlata Knetlová, Jana Levová, Igor Nosál, Petr Šnédar, Ann O'Kelly

Tento sborník byl vydán v rámci realizace projektu s názvem Práva a participace dítěte v agendách Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí, reg. číslo: CZ.03.2.63/0.0/0.0 /15_017/0003544, který je spolufinancován z prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost a státního rozpočtu.

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí
2018

Obsah

Předmluva o participaci	5
Robin Brzobohatý ¹	
Projekt „práva a participace dítěte v agendách ÚMPOD“	11
Martina Cirbusová ⁶	
Psychological impact of child abduction on parents and children in child abduction cases and the meaningful participation of children	18
Birgitte M. J. Beelen	
Interaktivní případová konference – společné setkání s dítětem ...	33
Zlata Brůžková	
Metody posilování participačních práv dětí s ADHD	39
Blanka Burešová, Markéta Dobiášová, Tereza Jelínková	
Giving children a voice: an interplay between practice and legal provisions	49
Cilgia Caratsch	
Giving children a voice from the perspective of a practitioner in Switzerland	61
Christina Frank	
Skupinové doprovázení dětí ve věku (6) 7 – 12let v období rozpadu rodiny	71
Tereza Dlouhá	
The many faces of child participation	77
Ewald Filler	
The ‘In my shoes’ project: interactive tools to help professionals communicate with children, and children communicate with professionals	87
David V. Glasgow	

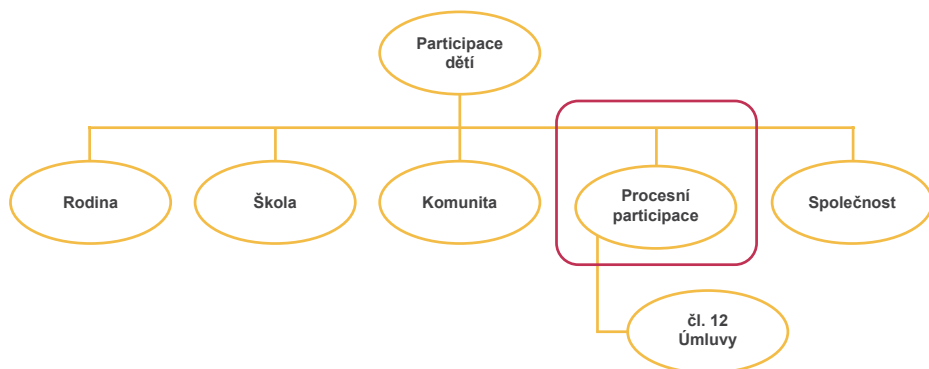
Zjevná a odvrácená tvář zjišťování názorů a potřeb dětí	106
Zlata Knetlová	
Program dítě v centru	113
Jana Levová	
„Naše hlasy” – participace a dialogická praxe v náhradní rodinné péči	118
Igor Nosál, Petr Šnédar	
From collaborative to participant-led research: a case study of research into parental separation and divorce in Ireland	128
Ann O’Kelly	

Předmluva o participaci

Robin Brzobohatý¹

Tento sborník je prvním ze série publikací, které v příštích měsících a letech bude vydávat Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (dále jen „ÚMPOD“). Publikace se budou věnovat tématu participačních práv dětí, možnostem jejich zapojování do rozhodování, které se dětí dotýkají. Pojem participace je nesmírně široký. Pochází z latinského *partem capere*, mít podíl, a znamená sdílení něčeho, účast nebo podílení se na něčem. Participace je proces, kde může kdokoliv ovlivňovat rozhodnutí o svém životě způsobem, který vede ke změně. Zapojení dětí do rozhodování má několik různých rovin, které bude jistě užitečné vyjasnit.

O participaci dětí na rozhodování lze uvažovat v mnohých oblastech života a fungování společnosti. Ve společenské praxi mohou děti participovat na rozhodování např. v rodině, ve vzdělávání, v komunitě, ve společnosti jako demokratickém systému, a pro nás nejdůležitěji, v otázkách tzv. procesní participace. Procesní participace vyplývá právě z ustanovení čl. 12 Úmluvy.² Nás bude nadále zajímat především participace procesní, se kterou se především setkáváme v roli pracovníků v sociálně právní ochraně dětí, v sociálních službách nebo v justici.

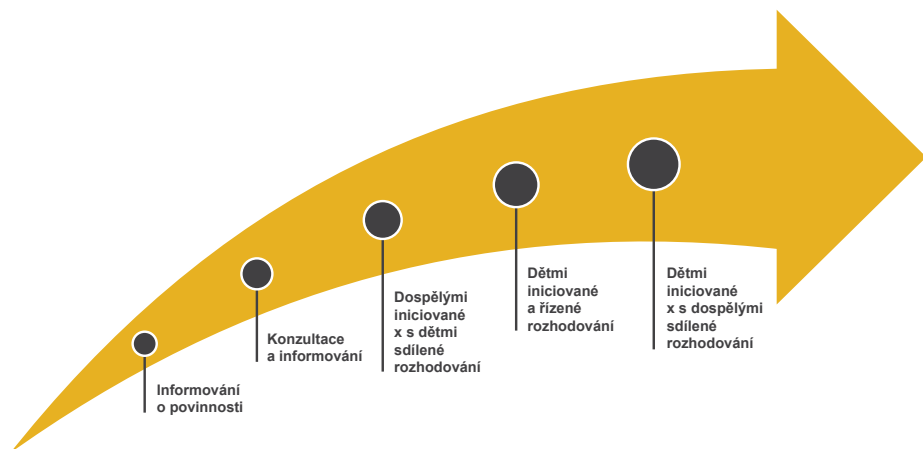
Obr. 1: Oblasti participace dětí

¹ Odborný gestor projektu Práva a participace dítěte v agendách ÚMPOD, registrační číslo: CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003544. Doktorand katedry teorie práva Právnické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně.

² BRZOBHATÝ, R. *Možnosti participace dětí v mediaci*. In KUTLÍK, F. (ed.). *Rodinná mediace v kontexte aktuální právní úpravy*. 1. vyd. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2016, s. 22.

³ HART, R. *Children's participation: from tokenism to citizenship*. 1. vyd., Florence: UNICEF, 1992.

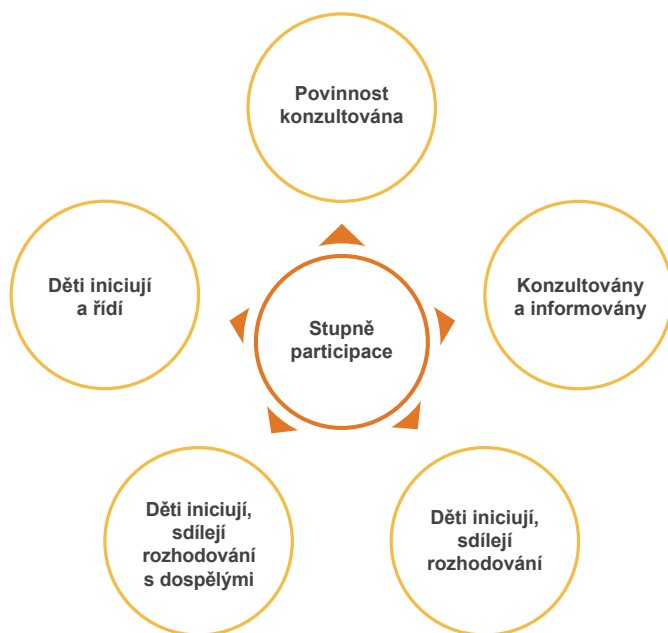
První soudobé pokusy konceptualizovat participaci dětí lze dohledat v souvislosti s tzv. participačním žebříkem R. Harta. Ten v roce 1992 publikoval studii, v níž představil První soudobé pokusy konceptualizovat participaci dětí lze dohledat v souvislosti s tzv. participačním žebříkem R. Harta. Ten v roce 1992 publikoval studii, v níž představil svůj koncept žebříku participace.³ Ačkoliv jeho model obsahuje osm příček, první tři sám Hart označuje za tzv. stadia ne-participace. Jako využitelných tedy zůstává pět příček, jak jsou naznačeny níže v obrázku 2. Platí pro ně zásada, že každá následující příčka je vyšší úroveň participace, a tedy více naplňuje právo na účast při rozhodování. I přes to však nelze říci, že vyšší příčky jsou automaticky vhodnější. Hartův žebřík tak nabízí dnes již sice značně překonanou, přesto však jednoduchou a přehlednou pomůcku pro orientaci profesionálů při hledání odpovědi na otázku: „Jak umožnit dětem participaci?“ Jsou situace, kdy lze pracovat pouze s minimem možného – tedy nemohu udělat více, než si dát práci alespoň s tím, že dítěti vysvětlím (informuji ho) o tom, co a proč se děje, co to znamená a jaké má dále možnosti to změnit. To lze považovat za minimální míru participace. Nejvyšší úroveň participace pak představuje situace, kdy děti samy se rozhodnou, že je třeba něco dělat, něco rozhodnout a s dospělými toto rozhodnutí sdílejí, aby se i oni mohli podílet. Ideálem participace tak není solitér, rozhodující se sám za sebe, nýbrž alespoň dvě strany (děti a dospělí), vzájemně sdílející své myšlenky a podporující se v rozhodování a zvažování, co dál.

Obr. 2: Pět příček Hartova žebříku participace

³ FAJERMAN, L., TRESEDER, P. *Empowering children and young people: promoting involvement in decision-making*. Dotisk. London: Save the children, 2004.

Přímými následovníky Rogera Harta se stali Fajerman a Treseder.⁴ Ti již (po značné kritice Hartova modelu) pracují pouze s výše uvedenými pěti stupni, odmítají je však uspořádat v hierarchickém pořadí, ale zobrazují a chápou je jako kontinuum. Vycházejí z předpokladu, že ačkoliv nemá existovat limit participace dětí, ty nebudou schopny maximální participace (zejména ve fázích, kdy mají samy iniciovat změnu nebo rozhodování), pokud předtím od dospělých neobdrží náležitou podporu a posílení svého zmocnění. Děti pro svou participaci potřebují mít přístup k těm, kdo mají moc, přístup k relevantním informacím, musí jim být představeny reálné možnosti různých variant, potřebují obdržet podporu od pro ně důvěryhodné osoby a potřebují získat jistotu, že existují možnosti dovolání nebo mechanismus stížností, pokud se něco pokazí. Za takových předpokladů lze podle Fajermanové a Tresedera hovořit o pěti stupních participace (viz. Obr. 3).

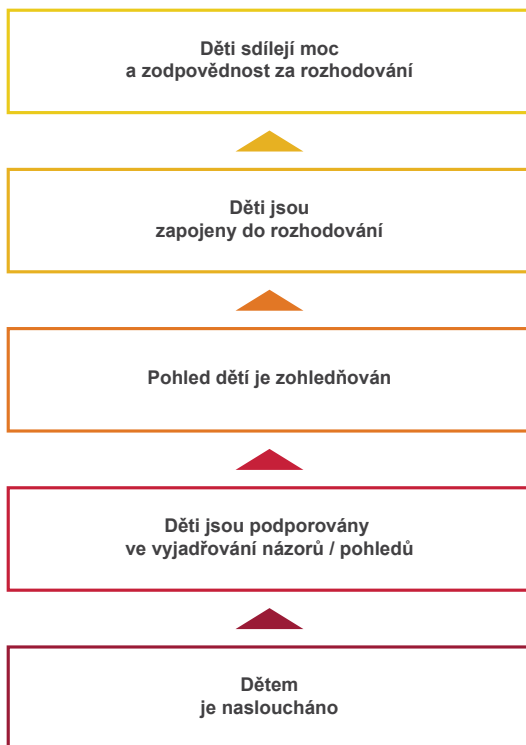
Obr. 3: Stupně participace dle Fajermanové a Tresedera (2004).

Harry Shier se již ve svých úvahách vydal ještě dál a participaci dětí vnímá spíše jako milníky na cestě.⁵ Nenavazuje již přímo na Harta a jeho následovníky, nýbrž přichází s vlastní koncepcí metodického nástroje, který lze aplikovat na jakoukoliv situaci, kde

⁴ FAJERMAN, L., TRESEDER, P. *Empowering children and young people: promoting involvement in decision-making*. Dotisk. London: Save the children, 2004.

⁵ SHIER, H. *Pathways to participation: openings, opportunities and obligations*. Children and society [online]. 2001, 15(2), 107-117 [cit. 2017-10-23]. DOI: 10.1002/CHI.617. ISSN 09510605.

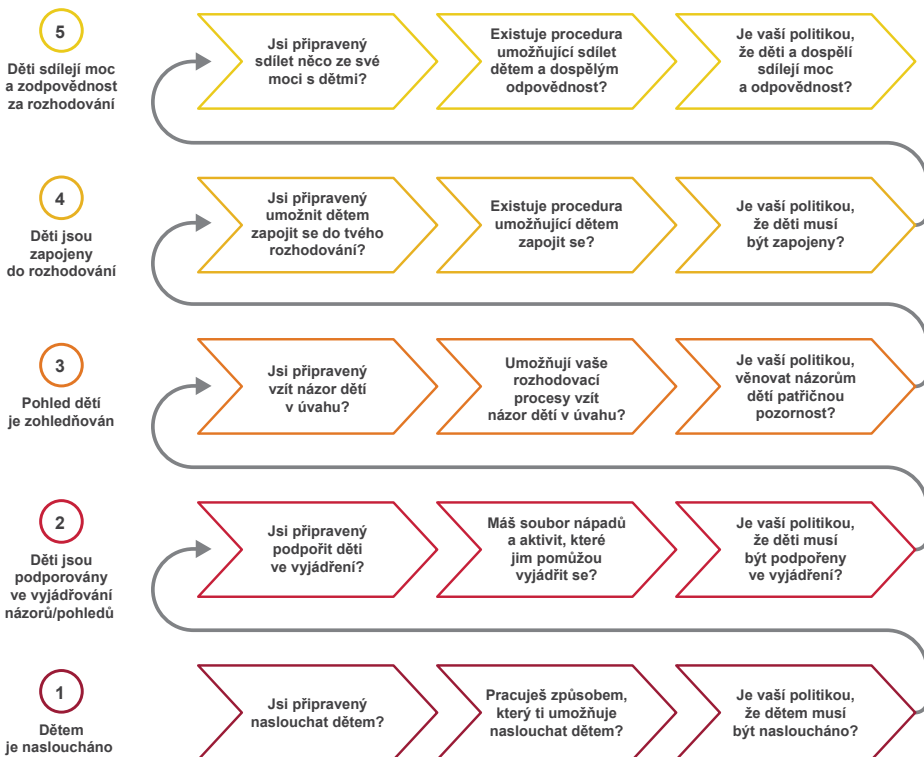
dospělí spolupracují s dětmi. Svůj model staví Shier kolem pěti úrovní participace dětí (viz. Obr. 4).

Obr. 4: Úrovně participace Harryho Shiera (2001)

Jednotlivé úrovně však Shier ještě rozpracovává v komplexní matici, která každou úroveň participace člení v termínech různých závazků, které jednotlivé organizace mohou mít. Shier proto rozlišuje otevřenost, kde na každé úrovni může jít pouze o ochotu nebo chuť pracovníka posilovat participaci dětí, ačkoliv k tomu nemusí mít reálnou příležitost. Otevřenost se tak liší od *příležitosti*, kde se ona chuť pracovníka střetne s reálnou možností organizace věnovat své zdroje a schopnosti pro vytvoření nového systému, procedur nebo přístupů. V této situaci se díky realizaci tohoto projektu právě nachází ÚMPOD. Nakonec je to závazek, jenž je poslední metou zajištění participace v každé úrovni, kdy se připravované změny a postupy stávají oficiální a samozřejmou politikou organizace, v níž se od jednotlivých pracovníků očekává a vyžaduje, aby se chovali a jednali způsobem naplňujícím danou úroveň participace. Shier se pokusil každou z oblastí definovat jednoduchou otázkou, po jejímž kladném zodpovězení se může jednotlivý pracovník nebo organizace snadno zorientovat, kde se v matici zrovna nachází (viz. Obr. 5).

Úroveň participace

Obr. 5: Matice participace dle H. Shiera (2001)

Existují ještě mnohé další modely a přístupy k členění a konceptualizaci participace dětí a mladých lidí, které však přesahují zaměření i možnosti tohoto textu.

Jsme svědky diskurzivní změny, proměny společenské praxe v chápání a sociálním konstruování dětství a dětí, včetně jejich úlohy ve společnosti. Nosnou strukturou jsou nejrůznější mezinárodní úmluvy a charty, v první řadě Úmluva o právech dítěte. Zatím se však jedná spíše o teoretické úvahy, a proklamace, jejichž převedení do každodenní praxe se bohužel popisuje jako obtížné. V evropském i českém prostředí však existují i příklady dobré praxe, jejichž jistě ne vyčerpávající přehled nabízí tento sborník.

Použitá literatura a zdroje:

BRZOBOHATÝ, R. *Možnosti participace dětí v mediaci*. In KUTLÍK, F. (ed.). *Rodinná mediácia v kontexte aktuálnej právnej úpravy*. 1. vyd. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2016.

FAJERMAN, L., TRESEDER, P. *Empowering children and young people: promoting involvement in decision-making*. Dotisk. London: Save the children, 2004.

HART, R. *Children's participation: from tokenism to citizenship*. 1. vyd., Florence: UNICEF, 1992.

SHIER, H. *Pathways to participation: openings, opportunities and obligations*. *Children and society [online]*. 2001, 15(2), s. 107-117 [cit. 2017-03-23]. DOI: 10.1002/CHI.617.

Projekt „práva a participace dítěte v agendách ÚMPOD“

Martina Cirbusová⁶

Úvod

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (dále jen „ÚMPOD“) realizuje od 1. dubna 2016 projekt s názvem Práva a participace dítěte v agendách ÚMPOD (dále jen Projekt). Cílem tohoto projektu je zkvalitnění nabízených služeb ÚMPOD prostřednictvím posílení práv a participace dítěte v jednotlivých jeho agendách. Úvodní konference s názvem Práva a participace dítěte, sdílení dobré praxe byla první v řadě konferencí, které bude ÚMPOD v rámci realizace Projektu pořádat. Cílem této konference bylo zejména představit základní cíle Projektu, seznámení široké odborné veřejnosti s tím, jaké změny v nejbližších letech budou otázkou participace práv dětí provázet, a zejména uvedení prvních příkladů zahraniční dobré praxe, která je před tou českou v otázce participace pár let napřed. Právě přenos dobré praxe ze zahraničí je jedním ze základních cílů projektu.

Obecně k myšlenkám vzniku Projektu

Participace dítěte, jakožto jedna z priorit Národní strategie ochrany práv dětí (dále jen „NSOPD“), je postavena na základní premise, že dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.⁷ Pro naplnění této priority je v rámci NSOPD vymezen cíl zaměřený na vytváření příležitostí pro děti a mladé lidi účastnit se rozhodování o záležitostech, které se jich týkají nebo které je ovlivňují. Dítě musí být vždy zahrnuto do řešení, která se ho týkají. Názor dítěte musí být zjišťován a respektován. Toto právo se týká i dětí se zdravotním znevýhodněním či jinými specifickými potřebami. Při realizaci tohoto práva je dětem poskytována cílená podpora. Je doporučeno zejména zavedení komplexní právní úpravy práva dítěte být slyšeno, jež by platila pro soudy, správní orgány, instituce, školy, ústavní zařízení, služby a rodiny v záležitostech týkajících se dětí. Současně by také zaručovala právo odvolání proti rozhodnutím, která nerespektují jeho právo být slyšeno. Dále by se mělo zacílit na posílení osvětových a vzdělávacích programů pro realizaci těchto zásad, aby se změnilo tradiční vnímání dětí jako objektů práv a vytvoření systémů zohledňujících názory dítěte v politických diskusích a rozhodnutích,

⁶ Vedoucí projektu – autorka vycházela při přípravě příspěvku z podkladů k projektové žádosti Projektu.

⁷ PRÁVO NA DĚTSTVÍ. Národní strategie ochrany práv dětí. [online]. 2012. [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>.

kteřá se jich týkají. Klíčové aktivity v rámci NSOPD podporující naplnění tohoto cíle směřují zejména k:

- prosazování účasti dětí v rozhodovacích procesech, týkající se prosazování a ochrany jejich práv, vytváření mechanismů, které umožní účast dětí na rozhodovacích procesech,
- podpoře systémů a opatření zaměřených na zapojení dětí a mladých lidí do přijímání a hodnocení přijímaných systémových opatření a jejich účasti na tvorbě takových opatření,
- rozvoji kompetencí pracovníc a pracovníků všech subjektů v systému (orgány sociálně-právní ochrany, soudy, poskytovatelé služeb) v oblasti slyšení dítěte a zjišťování názoru dítěte,
- komplexní právní úpravě práva dítěte být slyšeno.⁸

Mnoho dětí vnímá jako obsah svých specificky dětských práv právě možnost participovat na rozhodovacích procesech, které se jich přímo dotýkají, zejména v situacích rozpadu rodiny nebo rozvodu, dále právo vybrat si, kde chtějí žít (po rozvodu rodičů), právo na informace a v neposlední řadě právo být vyslyšeno. Současně se domnívají, že největší možnost změnit tento nevyhovující stav mají rodiče a stát. Zejména od těchto dvou subjektů si děti přejí změnu v tom smyslu, aby jim jako dětem více důvěřovaly a více je zapojovaly do rozhodování.⁹

Identifikace hlavních problémů a návrh jejich řešení Projektem

a) Koncepční a strategické změny v činnosti ÚMPOD

Současná praxe řešení případů na ÚMPOD je charakterizována velkým množstvím případů, které se liší z důvodů rozdílných legislativních podmínek i společenských a kulturních systémů v různých státech světa. Výkon sociálně-právní ochrany (dále jen „SPOD“) nebo kolizního opatrovnictví, případně adopční agendy, je tak průsečíkem standardní byrokracie a snahy o naplnění požadavků národních i mezinárodních norem a závazků. Prostředí pro participaci dítěte je tak možné charakterizovat spíše jako nevstřícné. ÚMPOD navíc představuje jednu z nejstarších institucí v ČR, s kontinuitou přesahující 80 let fungování. To má vliv na přetrvávající způsoby fungování a zvládání agendy, včetně uvažování o subjektech rozhodování. Ačkoliv se praxe ÚMPOD vždy vyvíjela tak, aby odpovídala novým aktuálním společenským podmínkám, v praxi se jednalo většinou o následování již prověřených trendů.

⁸ PRÁVO NA DĚTSTVÍ. *Národní strategie ochrany práv dětí*. [online]. 2012, op. cit, s. 9.

⁹ EUROPEAN COMMISSION. *The Rights of the Child – Aggregate Report*. European Commission, 2010.

Posilování participačních práv dítěte představuje zásadní obrat v praxi jakéhokoliv úřadu. Současná institucionální praxe je formována skrze a pro dospělé jednotlivce a skupiny. Změna přístupu se tak rovná komplexní změně strategie, jak přistupovat k řešení problémů, jejich definici a porozumění i k tomu, jakým způsobem a s kým plánovat jednotlivé kroky intervence. Navíc se jedná o změnu, která je sice společensky vyžadována, dosud však není v praxi žádného úřadu důsledně aplikována, případně metodicky upravena. ÚMPOD tak nemůže přejmout dobrou praxi, ale naopak, musí dobrou praxi vytvořit. To bude vyžadovat zásadní přepracování většiny postupů, které v současné chvíli ÚMPOD využívá. Stejně tak to ovšem bude vyžadovat využití nových metod hledání a plánování, které umožní vyjít za hranice standardního uvažování o problému (tzv. myšlení out of box). Mezi první kroky vedoucí ke změně tak bude patřit vyjasňování základních konceptů, nové rozpracování a uchopení práv dítěte s důrazem na práva participační. Zejména půjde o:

- definici a vyjasnění konceptu dítěte jako ústřední kategorie činností na poli SPOD v agendách ÚMPOD
- vyjasnění a formulování pozice, zájmů a práv dítěte v jednotlivých agendách a činnostech ÚMPOD
- formulování principů pro maximální participaci dítěte v činnostech ÚMPOD
- definování přínosů a rizik zapojení dítěte do jednotlivých činností ÚMPOD
- přepracování vize, poslání a strategie ÚMPOD v kontextu dítěte jako ústřední kategorie SPOD

Standardy kvality SPOD jsou relativně nedávnou reakcí na dlouhodobý nedostatek efektivních kritérií hodnocení kvalitního výkonu SPOD. Jejich zavedení na všech orgánech sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“), včetně ÚMPOD, probíhalo a dosud probíhá v atmosféře rozsáhlých změn souvisejících s transformačními aktivitami péče o ohrožené děti. Ačkoliv se jedná o správný krok směrem k lepšímu výkonu SPOD, participační práva dítěte zde zůstávají spíše okrajově proklamovanou vizí, která postrádá konkrétní kroky. Jednotlivá kritéria hodnocení kvality výkonu SPOD se na participaci dítěte nezaměřují a předpokládá se, že participace dítěte bude jakýmsi samozřejmým vedlejším efektem, případně, že se bude jednat o další vývojový krok při zkvalitňování poskytování SPOD.

Efektivní zavedení a podpora možnosti participace dítěte musí být proto výchozím bodem každého jednotlivého postupu výkonu SPOD, nikoliv náhodným vedlejším efektem. To ovšem znamená nové promyšlení a přepracování veškerých standardů SPOD na ÚMPOD tak, aby možnost participace dítěte byla centrálním bodem praxe. V tuto chvíli k tomu chybí jak strategie (viz předchozí), tak i jakýkoliv vzor, který by šlo využít jako popis dobré praxe. Dobrá praxe – standardy kvality SPOD zaměřené na

posílení participace dítěte – tak bude muset být formulována a ověřena právě v rámci Projektu. Pozornost bude muset být věnována vyhodnocování situace dítěte a rodiny v agendě ÚMPOD s přihlédnutím k možnostem participace dítěte na tomto vyhodnocení, dále oblastem vhodné spolupráce i s těmi institucemi a orgány SPOD, které dosud realizují možnosti zapojení dítěte ve výrazně nižší míře.

b) Zvýšení odborných kompetencí zaměstnanců ÚMPOD pro práci s dítětem

V současné době je na ÚMPOD určeno celkem 25 pracovníků pro přímý kontakt, přímou práci s klienty. Z toho je 21 právníků, 3 psychologové a 1 sociální pracovník. To znamená, že 84 % zaměstnanců není v rámci svého formálního vzdělání nijak připravováno nejenom na přímou práci s dětmi, ale ani obecně na sociální práci a nelze u nich automaticky předpokládat dostatečné kompetence pro přechod k „participační praxi“ výkonu SPOD. Nemají tedy základy vývojové psychologie dítěte, sociální práce, ani měkkých dovedností jako conflict management, TKI, nebo poradenství.

Z dotazníkového šetření mezi zaměstnanci ÚMPOD vyplynulo, že v roce 2015 95 % z nich zapojilo méně než 10 dětí do rozhodování o jejich životě. Je zřejmé, že přesné číslo se blíží 0 spíše než jakékoliv jiné hodnotě. Zaměstnanci ÚMPOD děti nezapojují do rozhodovacích procesů, které se jich týkají. Důvodem ale není neochota děti zapojovat. Právě naopak – při zjišťování ochoty a připravenosti zaměstnanců odpovědělo 65 % z nich, že by dítě do rozhodování zapojili rádi, nicméně nevědí, jak to provést. Dalších 35 % zaměstnanců by se při zapojování dětí cítilo nejistě a moc si to neumějí představit. Pouze 10 % zaměstnanců ÚMPOD se cítí být kompetentní k zapojování dětí do rozhodování. Při dotazování, které konkrétní nástroje, vědomosti a dovednosti by zaměstnanci ÚMPOD potřebovali, se nejčastěji objevovaly odpovědi:

- *Jak vést rozhovor (jaké druhy otázek, jak reagovat, techniky...), jak odhalit manipulaci s dítětem.*
- *Praxe jak s dítětem komunikovat dle věku, jak vyhodnotit informace poskytnuté dítětem apod. – rozhodně by se hodil nějaký kurz komunikace s nezletilými dětmi, jak komunikovat s dítětem, jak se dotazovat dítěte tak, abych získal odpovědi na otázky relevantní pro další vývoj případu, jak interpretovat jeho vyjádření, jak to všechno dokázat bez toho, abych dítě jednak nevystrašil, na druhé straně zároveň získal informace, na které se mohu spolehnout.*
- *Být si jistá tím co dělám, což zatím úplně nejsem. Hodila by se průprava samotným rozhovorem s dítětem (na co se ptát, jak, apod.), ale taky sjednocení naší praxe kdy chceme, aby pohovor dělal OSPOD, kdy si jej děláme sami, kdy necháváme, aby výslech dítěte dělal soud, jak zacházíme se zprávou z pohovoru apod.*

- *Jak strukturovat rozhovor; jak určit, zda je dítě dostatečně způsobilé adekvátně spolurozhodovat o záležitostech, které se ho týkají*
- *Rozpoznat kompetence dítěte, k čemu a jakým způsobem je možné, aby se vyjádřilo. Jaký způsob komunikace s dítětem volit. Jakým způsobem vysvětlit ostatním účastníkům, že se jedná o důležitý podnět. Práce s rodiči.*

Výkon SPOD i kolizního opatrovnickví je v praktické aplikační rovině složen dílem z aktivit, jež lze označit jako poradenské, z části pak z aktivit, jež lze charakterizovat jako intervenční. Zavedení participační praxe bude zasahovat do obou skupin aktivit, které budou i nadále tvořit její základ. Je tedy nutné zajistit pro zaměstnance ÚMPOD dostatečné kompetence i v obou základních skupinách aktivit. Projekt se proto zaměří na posílení kompetencí poradenských i intervenčních:

Jednou z oblastí zvyšování kompetencí jsou jednoznačně dovednosti spojené s vedením rozhovorů s dětmi, navazování profesionálního, ale upřímného vztahu s nimi atd. Přitom stále platí, že práva dětí musí vycházet zejména z jejich (vývojových a jiných specifických) potřeb – tedy ze základnější kategorie než právo. Veškeré právní normy se snaží pouze vytvořit prostor pro naplnění potřeb dětí – tato práva existují jedině proto, aby došlo k naplnění potřeb dětí. Jedním z efektů aktivit v této oblasti musí být schopnost zaměstnanců vnímat dítě jako člověka, který má své potřeby, nikoliv primárně jen jako subjekt práva.

- A. V oblasti poradenství je nutné doplnit u zaměstnanců ÚMPOD schopnosti, které jim umožní nabídnout poradenství orientované na řešení situace, ovšem s novým rozměrem zapojení dítěte jako jednoho ze subjektů, který má o řešení situace své vlastní představy.
- B. Při zavádění participační praxe dětí bude samozřejmě docházet ke konfliktům v několika oblastech. Nejčastěji bude docházet ke konfliktům:
 - s rodiči a profesionály, pro které bude participační praxe nová a nezvyklá, takže bude třeba být dostatečně odborně vybaven na zvládnání obtížných a konfliktních rozhovorů s dospělými
 - v telefonickém kontaktu, který je jednou z nejčastějších forem komunikace veřejnosti s ÚMPOD, ale i v osobních jednáních, takže zaměstnanci budou potřebovat dovednosti pro zvládnutí takových konfliktních rozhovorů
 - mezi rodiči nebo rodiči a dalšími osobami, které budou muset pracovníci ÚMPOD řešit
- C. Zcela samostatnou oblastí je agenda náhradní rodinné péče, která je do značné míry závislá na znalosti partnerských ústředních orgánů, jejich postupů

a národních specifík či omezení, které mívají zásadní vliv na úspěšnost mezinárodních adopcí. Z dotazníkového šetření mezi zaměstnanci adopčního oddělení vyplynulo, že nejčastější požadovanou informací od partnerského orgánu jsou informace o jejich způsobech práce – konkrétně způsoby provádění a interpretace psychologických vyšetření a příprav žadatelů, co vše předchází procesu svěření dítěte do péče před osvojením, zda je možné zprostředkovat osvojenému dítěti kontakt s biologickou rodinou, informace o využívání a realizaci interakcí mezi žadateli a potenciálním osvojencem, postupy pro předadopční péči atd.

- D. Vzhledem k tomu, že didakticky lze neefektivněji přistoupit ke specializovanému vzdělávání dospělých ve shodě s učebními cykly Petera Jarvise, konkrétně s cyklem reflektivně kognitivního učení a s cyklem akčního učení, hraje zde významnou roli schopnost reflexe a sebereflexe.¹⁰ Ta na jednu stranu není předmětem formálního vzdělávání na právnických fakultách, takže 84 % zaměstnanců ÚMPOD ji v rámci svého formálního vzdělávání nikdy vědomě nerozvíjelo, na druhou stranu se jedná o klíčové dovednosti pomáhajících profesí. Má-li být změnou participační praxe zapojení dítěte jako subjektu rozhodování, je nutné především u zaměstnanců posilovat a rozvíjet schopnost vnímat sebe sama jako subjekt konkrétních situací. Teprve na základě schopnosti vnímat sebe jako subjekt je možné přejít k vnímání a přijímání druhého, jako subjektu.

c) Přenos dobré praxe a průběžné vyhodnocování aktivit

Za úspěšný bude možné Projekt označit ve chvíli, kdy bude zajištěn také transfer dobré participační praxe z ÚMPOD i k dalším subjektům a aktérům společenského života. Proto jeden z pilířů projektu je zacílený také na transfer dobré praxe směrem ven. Mezi nástroje to umožňující můžeme zařadit konference, jako byla tato úvodní, které bude ÚMPOD pořádát vždy dvakrát ročně. Ústředním tématem těchto konferencí bude samozřejmě vždy téma participačních práv dítěte, které bude ale vždy přizpůsobeno blíže určité profesi – např. soudcům, mediátorům, pomáhajícím profesím, atd.

Další možností, jak ovlivnit vyvíjejícím se tématem participace práv dítěte širokou veřejnost, budou určité přednášky na vysokých školách, příhraniční workshopy, setkání s kraji, případně workshopy k posílení kolaborativní praxe. Cílem všech těchto aktivit není pouze informovat širokou veřejnost o tom, k jakým změnám v činnosti ÚMPOD bude docházet, ale zejména připravit další subjekty, se kterými ÚMPOD při řešení případů s mezinárodním prvkem přichází do kontaktu, na to jak jinak bude řešení případů vypadat, a nastavit již od začátku spolupráci s ostatními subjekty ve vzájemném porozumění a pochopení potřeb.

¹⁰ Viz. JARVIS, P. *Democracy, lifelong learning and the learning society: active citizenship in a late modern age*. 1. vyd. London: Routledge, 2008.

Budoucnost Projektu a participační praxe na ÚMPOD

Když dochází k rozpadu rodiny na území jednoho státu, je to pro dítě zátěž, která se ale nedá srovnat se zátěží, kterou zažívá dítě pocházející z rodiny s mezinárodním prvkem. Tedy z rodiny, kde je např. jeden z rodičů cizí státní příslušník. V případě, že dochází k rozpadu takovýchto rodin, je častým jevem návrat jednoho z rodičů do země jeho původu. Doprovodným jevem pak je to, že dítě vezme s sebou. Pro dítě tak často začíná složitá situace, která spočívá ve změně místa, kterému mu bylo doposud domovem – změna, která často představuje velké kulturní či společenské rozdíly. Rozpad takové rodiny je pak následně charakteristický „bojem“ o to, ve které zemi by dítě mělo žít. Budoucnost dítěte v takové rodině je pak často spojena s cestováním – velice často je to ono dítě, které bude muset cestovat za svými rodiči. Letní prázdniny u tatínka v Řecku, zimní prázdniny s maminkou v Čechách. Přitom se ale nikdo dítěte na začátku nezeptal, zda si to takhle přeje. Nikdo ho neinformoval o úskalích, která jsou spojena s rozdělením rodiny. Dítě si často neumí představit, co to znamená muset se přizpůsobit různým kulturám, složitým situacím, novému životu.

Právě složitost a specifická případů, které musí ÚMPOD řešit, jsou klíčovými aspekty při vytváření nové participační praxe. Není pochyb o tom, že na lokální úrovni již v současné době existuje participační praxe dětí, kterou se bude ÚMPOD v průběhu realizace Projektu rád inspirovat. ÚMPOD však jako jediná organizace v ČR s celostátní působností musí řešit případy, kdy participaci brání hranice států, legislativní omezení jiných zemí, nemožnost potkat se s dítětem osobně, atd. Doufáme tedy, že se nám do roku 2020 povede vhodným způsobem načerpat inspirace doma i v zahraničí tak, abychom mohli nejpозději na konci Projektu s hrdostí říct, že již neřešíme otázku, zda děti zapojovat, ani jak je zapojovat, ale že patříme mezi ty, kteří děti zapojují do rozhodování o věcech, které se jich týkají.

Použitá literatura a zdroje:

EUROPEAN COMMISSION. *The Rights of the Child – Aggregate Report*, European Commission, 2010.

JARVIS, P. *Democracy, lifelong learning and the learning society: active citizenship in a late modern age*. 1. vyd. London: Routledge, 2008.

PRÁVO NA DĚTSTVÍ. *Národní strategie ochrany práv dětí*. [online]. 2012. [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>.

Psychological impact of child abduction on parents and children in child abduction cases and the meaningful participation of children

Birgitte M. J. Beelen

Introduction

Experiencing pervasive traumatic events during childhood may be at the origin of long-lasting negative effects. Effects which, depending on the very phase of the child's socio-psychological development at the time of the event, leave their traces even deep into the adult life. However, this may not always be the case.

Abduction, in any of its various forms, can have a cumulative and negative impact on the child's mental health on top of other upheavals. A child can be violently snatched off the street by a parent or remain with a parent and go into hiding during a visit or on vacation. A child may be abducted by a parent it is emotionally distant from, has not seen in months, and may even fear. The child may lose contact with the parent to whom it is most strongly attached. A child may be told a parent is dead, is a prostitute, or no longer loves it.

When attachment is disrupted, emotional development can suffer. (Liddle et al. 2000) These experiences can have a deleterious effect on the child who may already have been traumatised by the separation of the parents and the very form of the abduction. These experiences can also affect how subsequent re-unification unfolds.

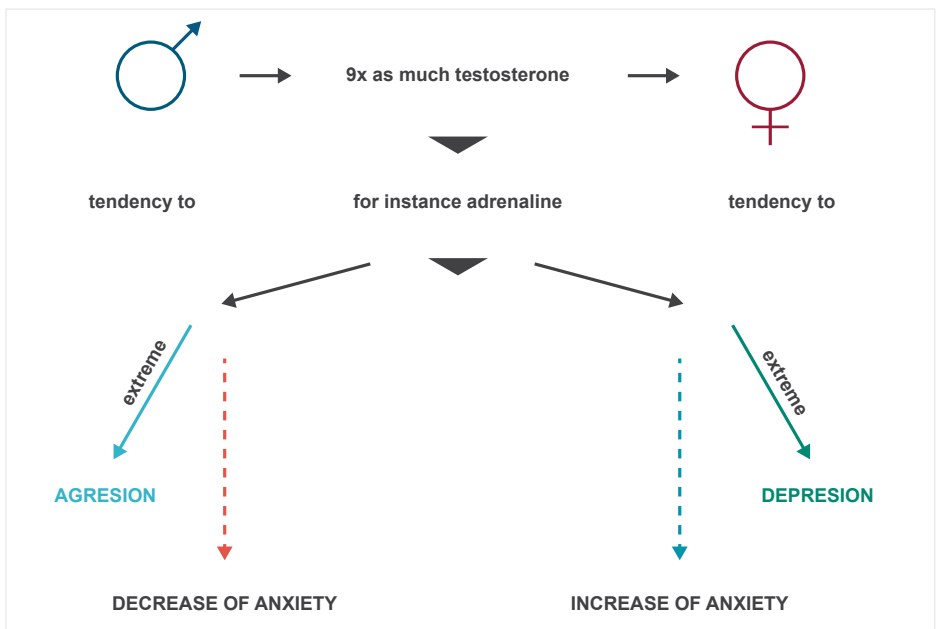
The core of this presentation therefore deals with how and what the impact of trauma may be, what the possible differences are with children and adults, respectively, why adequate attention at the right moment is of paramount importance and why and how the voice of the child is set off to full advantage.

Understanding anxiety and people's response thereto / The anxiety model¹¹

In the light of traumatic events, when Children's Rights are violated, children experience anxiety. Anxiety is a signal that warns us about a threatening danger and tells us that we must do something to eliminate the danger. 'Danger' can be someone who is about to smack you, or an imminent accident, but also in the thoughts of a child/adult: "Will he/she take me away again?"

¹¹ DELFOS, M. F. (2003) *Kinderen en gedragsproblemen. Angst, agressie, depressie en ADHD*. Een biopsychologisch model met richtlijnen voor diagnostiek en behandeling.

Danger is signalled by the brain which in its turn starts up an autonomous system of hormonal and emotional reactions. The body's reaction to danger (stress) is the production of hormones (adrenaline, amongst others) which enables us to deal with a situation and become active, so that the danger can be avoided or abated. The response to these hormones is a feeling of anxiety. The more hormones we produce, the more anxious we become. Some people are anxious even when confronted with minor dangers while other people barely are anxious even when faced with great dangers. Removing the danger can be accomplished by running away from it as fast as possible, or by fighting it. The danger may also be 'suppressed' by thought – for example: “My father/mother will not let it happen again” – provided that the thought is constructive; if not, the hormones production begins anew and the anxiety increases. This is generally called the *fight-or-flight response*.

Pict. 6: The anxiety model

Not everyone does experience danger the same way, nor produces the same amount of hormones; there are also differences in tendencies. For example, men are generally aware of danger and anger before women are. However, on average, in women the reaction to danger remains active longer than in men. People tend to have either a 'calm' or a 'fierce' reaction. Therefore the experienced 'anxiety' differs from person to person. A person is not overreacting if he or she has a strong reaction to anxiety; neither is a person 'cool' or 'strong' if he or she has no reaction at all. The body causes the reaction and this is, for the greater part, determined by disposition and by experiences.

Habit-forming is also possible. Someone who has experienced a lengthy period of stress, will have developed a stronger response level. It will take a very long period of feeling safe before the body is able to break the habit and adapt to the new circumstances with a lower response level.

A person may have a tendency to react fiercely to danger; as a result there will be strong emotions. If nothing is done to deal with the danger or no activity follows, then the anxiety will increase and may even lead to depression. Dealing with it (even undertaking some physical activity, just pacing the floor for example, or having a constructive thought that takes away the danger) *always* helps to reduce the anxiety.

Externalising behaviour, like fighting, has the same effect of reducing anxiety. Men are inclined to take action. This is because they have nine times more testosterone hormones in their bodies than women. They know what anxiety is, just like women, but they are often more effective in finding a solution because the testosterone makes them take action. There is a risk however, that they take their action against danger and therefore may suffer more from increasing anxieties in the long run, e.g. depression.

Likewise, children which have experienced trauma have undergone stress and feelings of threat. Depending on the child's disposition and experience, he or she will react in an active way (externalising) or inactive (internalising), risking respectively to become aggressive or depressive.

Boys generally (because of the testosterone level and socialisation) have a tendency to externalise. They are over-active and become restless when they have to sit quietly. Anxiety is underlying the (over) activity. Even though they appear to be dare-devils they are in fact anxious children. If we force them to sit quietly the anxiety may be exposed. This is not anxiety relative to something in particular, but emotional anxiety in reaction to the amount of hormones their bodies have produced in reaction to PTE.

Girls generally, tend to react in a more internalising way. For them, mobilising help is often easier.

At the behavioural level we can see a depressive mood, while at the physical level illnesses arise. Children experiencing PTE often have stomach ache for example.

Boys have the bad luck that signalling by their aggressive behaviour that they have a problem, is annoying to the people around them. Adults tend to want to stop the aggressive behaviour and then think the problem is over. However, underneath, the problem continues to exist. Behavioural problems can be seen as smoke-signals indicating that there is something going on, even if the child cannot put this into words. Internalising on the other hand has the important problem that the hormones are not being 'used' for action. The result is a toxic quantity of hormones like adrenaline and cortisol.

The developmental damage that may result from trauma, as abduction may be lived, is more farreaching than can be overseen easily. It is effectively because we are dealing with children that violation of their rights has pervasive, farreaching consequences on their human being.

‘Vygotsky’ and trauma

Now we understand ‘anxiety’ resulting from perceived danger, let’s have a closer look at the different developmental tasks that children have to fulfill at growing up, according to the theory of Vygotsky, one of the most influential psychologists on social learning.

In growing up, they have to develop different skills at different ages. Vygotsky distinguishes different zones in the development of these skills:

- The zone of *actual* development: activities that a child can do all independently;
- The zone of *proximal* development, being the distance between a child’s ability to perform a task under adult guidance and/or with peer collaboration and the child’s ability solving the problem independently. According to Vygotsky, development occurs in this zone.

When traumatic experiences occur, in general they will influence the formation of these zones of development. The zone of actual development will not increase as the potential of the child will have remained immature and unused in the preceding zone of proximal development. The transition from the zone of proximal development to the zone of actual development is shaped by practice, with help from others, and most importantly by play. The child learns to master its mental functions by playing, especially ‘pretend’-play.

In a play a child acts always above its average age, above its daily behavior; in play it is as if it were a head taller than in real life. As in the focus of a magnifying glass, play contains all developmental tendencies in a condensed form; in play it is as if the child were trying to jump above the level of its normal behavior.¹²

Children that cannot play – and we can imagine that traumatic experiences tend to affect children’s play – will lag behind in their development and especially in the development of their self-image, their relations and in the way they can occupy a healthy position in society.

Let’s take a closer look at the importance of traumatic experiences during the first

¹² VYGOTSKY, L. S. (1978) *Mind in Society*. The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press.

years of life and at the developmental tasks the child has to master during those years.

In the first four years of its life, a child will learn to master an astonishing number of developmental tasks, (of which the most important are mentioned in the figure below).

Tab. 1: Important developmental tasks of the child from birth up to the age of 5 years

Important developmental tasks of the child from birth up to the age of 5 years	
Autonomy	Eating independently, becoming toilet trained, being able to mobilize help
Motricity	Moving freely and independently
Intellectually	Independent thinking, analysing, organising, understanding space and distance, abstract thinking
Communicatively	Communicating using language
Linguistically	Attaching others to see oneself and making attachments

If the child experiences a traumatic event during the first years of life, these will affect the development of basic psychosocial skills in a negative way. And if skills are not developed in the period during which the flexible brain is specifically adapted to learning them, the development will never allow the maximum capacity of using them. For instance, when we learn a language in children's age or we learn the same language as an adult, we hardly reach the same level of fluency. This is the case when we talk about linguistic skills, but it likewise counts for motricity, adjusted and social behavior.

Much of our knowledge about trauma, PTSD, is based on studies of adults. As evidenced by the birth of new scientific disciplines, such as 'developmental translational neuroscience', it has become clear that what we learn from research involving adults may not necessarily be applicable to children and adolescents. The National Child Traumatic Stress Network (NCTSN 2010) confirms that the impact of traumatic experiences on key developmental tasks is influenced by the age of the child at the moment of the traumatic event.

Children who experience a situation of abduction are exposed to a traumatic life event.

A traumatic event is one that involves injury, death, or the physical integrity of self or others and also causes horror, terror, or helplessness at the time it occurs. Traumatic events include traumatic losses and for instance domestic, community and school violence, medical trauma separation and divorce and abduction. Children exposed to chronic and pervasive trauma are especially vulnerable to the impact of subsequent trauma.

Children and adolescents vary in the nature of their responses to traumatic experiences. The reactions of individual youngsters may be influenced by their developmental level, ethnicity/cultural factors, previous trauma exposure, available resources, and preexisting child and family problems. The impact of trauma is twofold:

- First it is about the reaction to the traumatic event itself: the effects.
- Second there is the developmental perspective, which makes the traumatic experience become an integral part of the thinking framework that the child develops and the development tasks which the child is supposed to perform in growing up. As been said, the loss of attachment figures is one of the most important traumatizing experiences, one that can result in devastating and long lasting developmental problems and delays.

Developmental Damage

Developmental psychology has shown that the developmental perspective is fundamental for studying the child. Not every child develops along the same lines or at the same pace. Individual differences exist – emanating from nature, nurture, and the maturation of the brain. The interaction between these three factors accounts for an impressive variation between children of the same age.

The plasticity of the young brain is high and in children the thinking and emotional frames are constructed from every day experience; a traumatic event is 'just another experience' in the construction of the brain networks. In children a traumatic experience is not labelled as exceptional, as an exception to the rule, but as an experience to take into account. (Delfos, 2014).¹³

From birth onwards, the child generalises his or her experiences in order to understand the world around him or her. The baby forms an attachment system which contains the ideas about how people will react when it needs help. An attachment system already formed will not be abandoned just by 'one contradictory example' like 'the traumatic event'.

¹³ DELFOS, M. F. (2014) *Developmental Perspective on Trauma SWP Amsterdam*.

Children learn to regulate their behavior by anticipating their caregivers' responses to them. This interaction allows them to construct what Bowlby called 'internal working models'.¹⁴

A fundamental other idea of people will only evolve if and when the child experiences several fundamentally different examples in the way people react to its needs. Only then will a human being be able to give up the first forged idea. The example of the forming of the attachment system can be used to explain the pervasiveness of different aspects of development. When a trauma is experienced early in life, the risk of the consequence of becoming pervasive is much larger. Early in life, the experience will tend to function as a model whereas experiences later in life as an exception to the already established rule. So events / trauma early in life will tend to have more pervasive, diffuse and long lasting consequences than when the same trauma occurs later in life.

If children are exposed to unmanageable stress, when distress is overwhelming and if the caregiver does not take over the function of modulating the child's arousal, as occurs when children are exposed to family dysfunction or violence, the child will be unable to organize and categorize experiences in a coherent way.

All these aspects give reasons that the label PTSD, often used for children as well seems not to capture the multiplicity of exposures over critical developmental periods and does not capture the developmental effects of childhood trauma. That's why there has been conceptualized a new diagnosis, provisionally called: *Developmental Trauma Disorder* DTD (van der Kolk, 2005).¹⁵

When professionals are unaware of children's need to adjust to traumatizing environments and expect that children should behave in accordance with adult standards of self-determination and autonomous, rational choices, these maladaptive behaviors tend to inspire revulsion and rejection. Ignorance of this fact is likely to lead to labeling and stigmatizing children to behavior that is meant to ensure survival.¹⁶

Consequences of Trauma

We already learned that a traumatic experience is caused by different types of danger and physical reactions of the body:

- External (in)direct physical danger: fire / beaten

¹⁴ BOWLBY, J. (1998) *A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Routledge.

¹⁵ VAN DER KOLK, B. (2005) *Developmental Trauma Disorder. Towards a rational diagnosis for children with complex trauma histories*. *Psychiatric Annals*, 35(5), 401-408.

¹⁶ VAN DER KOLK, B. *Proposal to include a developmental trauma disorder diagnosis for children and adolescents in DSM-V*. Unpublished, http://www.traumacenter.org/announcements/DTD_papers_Oct_09.pdf.

- Internal in(direct) physical danger: sudden pain / body
- External (in)direct psychological danger: intimidation / stress exerted by others
- Internal (in)direct psychological danger: negative thought that comes up

Research shows that the stress of long lasting trauma during childhood can result in a deformation of the brain and of brain activity. This stress reaction (HPA: hypothalamic-pituitary-adrenocortical system) can be brought to a structural heightened reaction. The result is a diffuse general state of anxiety and a strong hormonal and emotional reaction to a relatively small stressor. Persons who have experienced traumatic events are often 'primed' to overreaction to subsequent stressors, making them more vulnerable to these events.

The risk of a trauma to have pervasive consequences depends on the gravity of the trauma itself as well as on and the age at which the trauma occurred.¹⁷

Abduction, Separation and Divorce

A family abduction usually occurs in the context of parental acrimony culminating in a separation or divorce. Children of separation and divorce, even those not abducted, are at risk for emotional problems.¹⁸

When high levels of family conflict accompany a parental breakup, the risks for emotional problems may be even bigger.¹⁹

The lessons for parents in child abduction cases are therefore similar to those going through separation and divorce without the complication of different countries and residence, i.e. children need to be protected from conflict and not to have the burden and pressure placed on them.

Children value to have comprehensible and age-appropriate explanations of what is happening with their lives. They dislike feeling that they have been misled. They want to be listened to and to have a say in decisions that affect their lives.

¹⁷ KENDALL-TACKET, K. A. (2000) 'Physiological correlates of childhood abuse: chronic hyperarousal in PTSD, depression, and irritable bowel syndrome'. Child Abuse and Neglect 24, 6, 799-810.

¹⁸ POTTER, D. (2010) *Psychosocial well-being and the relationship between divorce and children's academic achievement*. Journal of Marriage and Family, 72, 933-946, doi: 10.1111/j.741-3732.2010.00740x.

¹⁹ GRAHAM-BERMANN, et al., (2008) *Toward assessing traumatic events abns stress symptoms in preschool children from low-income families*. American Journal of Orthopsychiatry, 78, 220-228. Dol :10.1037/a0013977.

The voice of the child in the Dutch system

So, given the potentially considerable negative impact and consequences for their mental/sociopsychological development as presented earlier, how should we integrate children in a meaningful way in the whole process?

Nobody really has time available for the child; it cannot share its experience, while being 'emprisoned' by its loyalty towards both parents. As what the child is experiencing and may already have experienced isn't stored automatically without disturbing its mental development, involving the child in the entire process is of utmost importance.

How to involve the child in mediation or the entire process is based upon our understanding of the origin and consequences of trauma - e.g. abduction - on the child's development. I will explain a method, developed in the Netherlands, making the voice of the child explicit and making it an integral part of the process of mediation in the case of child abduction.

In conclusion some specific professional help strategies are touched upon for those cases in which it has become clear that the child requires more psychological help than initially foreseen.

According to the *'Guide to Good Practice'*:

"If the child's voice is taken into the mediation it has to be in accordance with the child's age and maturity and how the child will be involved, directly or indirectly depends on the circumstances and the individual case."

When the child is heard by a judge, the judge can take a decision considering the best interests of the child.

When a mediator is the one by whom the child is heard, the mediator only can draw the parties' attention to the child's point of view or to aspects that may be relevant regarding the best interest and welfare of the child. It remains the responsibility of the parents whether or not to decide on the content of their agreement.

Anyhow, the person interviewing the child needs to have specialised training, to guarantee that the consultation with the child is conducted in a 'supportive, and developmentally appropriate way' and to ensure 'that the style of consultation avoids and removes any burden of decision-making from the child.'²⁰

In the Netherlands, the voice of the child is involved in the mediation process since 2009, when the first cross border mediators were trained in an advanced course

²⁰ Guide to Good Practice, published by The Hague Conference on Private International Law in 2012.

for already experienced family-mediators, especially for the purpose to mediate in the Hague Convention Child abduction cases. We ended up in a peer-group of 18 crossborder mediators: 10 lawyer-mediators and 8 'behaviourist'-mediators as the co-mediation is always done by a lawyer-mediator and a 'behaviourist'-mediator together.

Since then we developed a way of practice which is as follows:

- We apply a strict protocol to organize a mediation process: the 3 days 'Pressure cooker' method.
- On Thursday preliminary hearings are held in the Court of The Hague, with the Mediation Bureau being present and which, immediately after referral, will have a formal intake with the involved parents.
- The next day, on Friday, the intake conversations with the parents (in absence of their possible legal representatives) will be held by one of the mediators, who will have been called by the mediation bureau on Thursday after the parents have decided to go in mediation. On that very Friday the Child's interview by an independent child specialist mediator will be held as well.
- On the following Saturday the crossborder mediation process starts with a first and second session.
- On Sunday the third and final session takes place.

We work with a maximum of three sessions of three hours within the 2 (weekend) days. The crossborder mediation takes place on neutral location in presence of coordinator Mediation Bureau:

- 1st session: 3 hours – preliminary talks – caucus
- 2nd session: 3 hours – striving for solutions / drafting concept agreement
- 3rd session: finalising the possible agreement – about the habitual residence of their children and/or international care and contact-arrangements – by coordinator and signing by parents in presence of both mediators.

The Voice of the child

The child interview/conversation is held with children of three years of age and older, by an independent "third" crossborder mediator (child-specialist). To have an interview with the child, the permission of both parents is mandatory.

The interview takes place with certain techniques and questions – as will be elaborated in the workshop tomorrow – and there will be a written report which is read aloud to the parents during the second mediation session. Only if and when the child agrees, it's 'voice' will be read. And at the end of each child-interview we ask the child if there are things that have been told or said by the child and which it doesn't want to be told to its parents.

Neither the parents nor the mediator know at that very moment, what has been told by the child. So the voice of the child is really brought into the mediation process, to be heard and really taken into account. Often this written report with the story of their child is an emotional eye-opener for parents and will influence the process.

The parents' interest lies in the listening to the child and does offer each of them the possibility to remain a true parent.

Treatment of children in Child Abduction Cases

Although most children return to baseline functioning, a substantial minority of children develops severe, acute or ongoing psychological symptoms that bother them, interfere with daily functioning and warrant clinical attention. Even those who are identified as in need of help frequently do not obtain any services.

Cognitive Behavioural Therapy CBT and other trauma-focused techniques, such as Eye Movement Desensitization Reprocessing EMDR can help children with cognitive distortions related to trauma, such as self-blame, to develop more adaptive understanding and perceptions of the trauma.

With children who have been missing for extended periods of time and who have experienced trauma, a narrative therapy approach may be particularly appropriate. As Androff points out, this approach focuses on active listening and acknowledging what someone has experienced.²¹

These children tend to re-enact their trauma behaviorally, either as perpetrators or in frozen avoidance reactions. Their psychological dysregulation may lead to multiple somatic problems, such as headaches and stomachaches, in response to fearful and helpless emotions problems.

Before addressing anything else, these children need to be helped how to react differently from their habitual fight/flight/freeze reactions.

²¹ ANDROFF, D. K. (2012) *Narrative healing among victims of violence*. Families in Society; The Journal of Contemporary Social Services, 93, 38-46. Doi: 10.1606/1044-3894.4178

Only after children develop the capacity to focus on pleasurable activities without becoming disorganized do they have a chance to develop the capacity to play with other children, engage in simple group activities and deal with more complex issues.²²

According to the NCTSN (2008b)²³, essential activities of child welfare trauma-informed practice are:

- Maximize the child's sense of safety;
- Assist children in reducing overwhelming emotion;
- Help children make new meaning of their trauma history and current experiences;
- Address the impact of trauma and subsequent changes in the child's behavior, development and relationships;
- Coordinate services with other agencies;
- Use comprehensive assessment of the child's trauma's experiences and their impact in the child's development and behaviour to guide services;
- Support and promote positive and stable relationships in the life of the child;
- Provide support and guidance to the child's family and caregivers;
- Manage professional and personal stress, often called vicarious or secondary trauma.

Treatment:

- How Mental Health Professionals Can Help;
- Support the child, family and community;
- Assess need and provide care consistent with the child's level of need and the time elapsed since exposure to the traumatic event;
- Consider confidentiality and privacy issues;
- Advocate for trauma-focused treatment for those who do not recover fully;

²² VAN DER KOLK, B. (2005) *Developmental Trauma Disorder. Towards a rational diagnosis for children with complex trauma histories*. *Psychiatric Annals*, 35(5), 401-408.

²³ https://www.nctsn.org/sites/default/files/resources//child_traumatic_stress_what_policymakers_should_know.pdf.

- Take care of yourself and watch out for burn out.

What We Still Need To Learn:

- Understanding the variety and complexity of children's reactions to traumatic events, and how reactions unfold over time;
- Developing practical predictors of psychological outcomes;
- Increasing our repertoire of evidence based treatments for children and families and knowing which type of treatment is optimal for different individuals or groups;
- Disseminating evidence-based treatments for children and families.

Understanding what occurs biologically, behaviorally and psychologically after exposure to traumatic events and how and why some children and adolescents recover over time will enable us to better determine who is in need of treatment and how best to deliver such treatment.

I believe the children

Are our future

Teach them well and let them

Go their way

Show them all the beauty

They possess inside

Give them a sense of pride

To make it easier

Let the children's laughter

References:

ANDROFF, D. K. (2012). *Narrative healing among victims of violence. Families in Society; The Journal of Contemporary Social Services*, 93, 38-46. Doi: 10.1606/1044-3894.4178.

BOSS, P. (2006). *Loss, trauma, and resilience: Therapeutic work with ambiguous loss*. New York, NY: Norton.

BOSS, P. (2010). *The trauma and complicated grief of abiguous loss*. *Pastoral Psychology* 59, 137-145. Doi10.1007/s11089-009-0264-0.

BOWLBY, J. (1998). *A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Routledge.

DELFO M.F. (2003). *Kinderen en gedragsproblemen. Angst, agressie, depressie en ADHD. Een biopsychologisch model met richtlijnen voor diagnostiek en behandeling*

DELFO M.F. (2014). *Developmental Perspective on Trauma* SWP Amsterdam

GRAHAM-BERMANN et al ,(2008). Toward assessing traumatic events abns stress symptoms in preschool children from low-income families. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78, 220- 228. Doi :10.1037/a0013977

GREIF, G.L. (2000). *A parental report on the long-term consequences for children of abduction by the other parent. Child Psychiatry and Human Development*, 31, 59-78. Doi :10.1023/A :1001926105368

GREIF, G.L. (2010). *Family Reunification after a lengthy abduction*. Alexandria, VA : National Center for Missing and Exploited Children.

Guide to Good Practice, published by The Hague Conference on Private International Law in 2012.

KENDALL-TACKET, K.A.(2000). 'Physiological correlates of childhood abuse: chronic hyperarousal in PTSD, depression, and irratble bowel syndrome'. *Child Abuse and Neglect* 24, 6, 799-810.

NAGY, I.B. (1984) *Invisible Loyalties. Reciprocity in Intergenerational Family Therapie*. London: Routledge.

PERRY B.D. (2009) *Journal of Loss and Trauma*, 14: 240-255. London: Routledge.

POTTER, D. (2010). *Psychosocial well-being and the relationship between divorce and children's academic achievement*. *Journal of Marriage and Family*, 72, 933-946, doi: 10.1111/j.741-3732.2010.00740x.

VAN DER KOLK, B. (2005). *Developmental Trauma Disorder. Towards a rational diagnosis for children with complex trauma histories*. *Psychiatric Annals*, 35(5), 401-408.

VAN DER KOLK, B. *Proposal to include a developmental trauma disorder diagnosis for children and adolescents in DSM-V*. Unpublished, http://www.traumacenter.org/announcements/DTD_papers_Oct_09.pdf.

National Child Traumatic Stress Network, (2008).

VYGOTSKY, L.S. (1978). *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press. https://www.nctsn.org/sites/default/files/resources//child_traumatic_stress_what_policymakers_should_know.pdf.

Interaktivní případová konference – společné setkání s dítětem

Zlata Brůžková

Úvod

Od roku 2014 zavádí organizace Lumos²⁴ společně s organizací Amalthea²⁵ do praxe v oblasti sociálně-právní ochrany dítěte novou metodu, která umožňuje větší zapojení dětí do řešení situací, které se jich týkají. Hlavním cílem interaktivní případové konference je spokojené dítě, vyrůstající v rodině, ve které jsou naplňovány jeho potřeby a cítí se v ní dobře.

Metoda vedení případové konference s důrazem na zapojení dítěte, kterou nabízí organizace Lumos a Amalthea, vychází ze zkušeností lektorek Clare Humberstone a Clare Holdsworth z *britské organizace Sheffkids*, které mají mnohaletou zkušenost se zapojováním dětí do rozhodování a vedením případových konferencí. Jsou autorky mnoha praktických nástrojů a metod pro zjišťování názoru dítěte.

Co to je interaktivní případová konference?

Jedná se o přístup, kdy rodina, dítě a odborníci hledají společně řešení obtížné situace, proto využíváme i označení společné setkání. Vychází z dnes již běžně využívaných případových konferencí, ale rozšiřuje je o přítomnost dítěte jako rovnocenného účastníka.

Je prostředkem k zajištění toho, aby děti byly zapojovány do rozhodování o věcech, které se jich týkají, a jejich názor byl důležitým aspektem při hledání řešení nastalé situace. Přestože se toto může zdát samozřejmostí, v praxi se tak vždy neděje a o dětech je někdy rozhodováno bez nich a není jim dána možnost vyjádřit svůj názor, svá přání a představy. Je to částečně způsobeno obavami, aby dítě nebylo vystaveno konfliktní situaci. Pokud se rodina s dětmi dostane do obtížné situace, řeší ji většinou jen dospělí.

²⁴ LUMOS je mezinárodní nezisková organizace zaměřená na pomoc znevýhodněným dětem po celém světě, které jsou nuceny z různých důvodů opustit svoji biologickou rodinu a žít v ústavěch. Hlavním posláním je přispět ke změně systému péče o ohrožené děti, tak aby děti měly možnost především zůstat ve své biologické rodině nebo měly možnost odejít do náhradní rodinné péče.

²⁵ Amalthea z. s. je nestátní nezisková organizace působící v Pardubickém kraji. Poskytuje sociální, vzdělávací a terapeutické služby rodinám s dětmi a zajišťuje výkon sociálně-právní ochrany dětí. Předchází umístování dětí mimo jejich vlastní rodinu. Doprovází náhradní rodiny. Nabízí vzdělávání pro odbornou i laickou veřejnost. Zavádí inovativní metody práce s rodinou a dítětem do praxe. Podporuje organizace, které se danou oblastí zabývají.

Účelem společného setkání je nalezení konkrétního řešení situace, na kterém se podílejí všichni účastníci včetně dítěte.

Setkání lze využít například v případech ohrožených dětí, kdy je potřeba:

- vyhodnotit situaci dítěte a zjistit, jak se dítě cítí v rodině, ve škole;
- naplánovat kontakt dítěte žijícího v pěstounské péči nebo v ústavním zařízení s vlastní rodinou;
- připravit dítě na přechod do jiného typu péče.

Jak by mělo společné setkání s dítětem probíhat?

Případovou konferenci vede facilitátor, který společné setkání koordinuje. Ten také provází dítě celým procesem, připravuje ho na případovou konferenci, zjišťuje jeho názor a podporuje ho během samotného setkání.

Případová konference je připravena tak, aby byla pro dítě co nejpříjemnější a aby se během ní cítilo bezpečně. Dítě by mělo mít možnost zvolit si místo konání, pozvat blízké lidi, vybrat si občerstvení a hudbu. To vše přispívá k dobré atmosféře a pocitu jistoty.

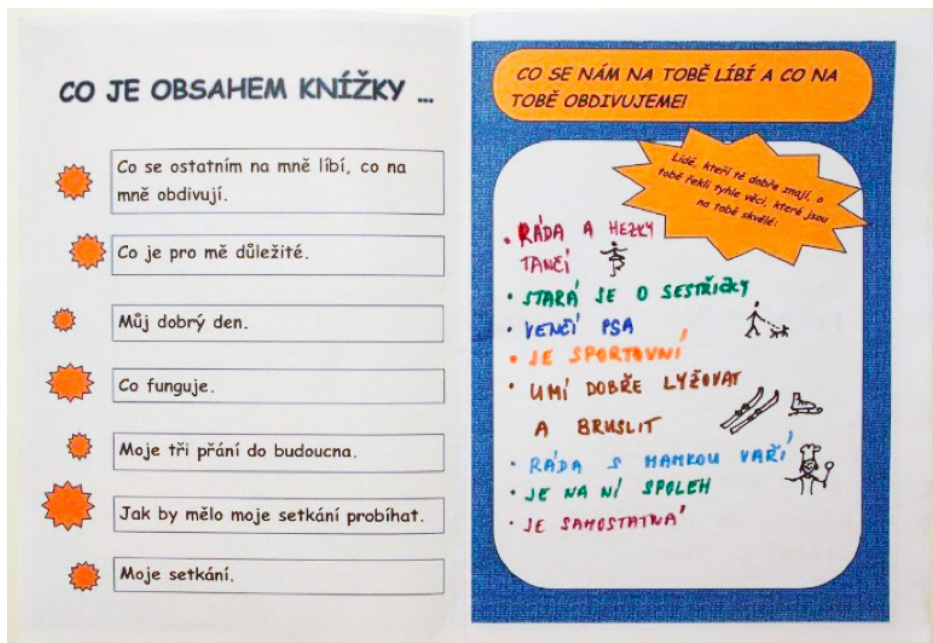
Obr. 7: Ilustrační obrázek - Interaktivní případová konference

Legenda:

- 1. přátelské prostředí
- 2. hudba dle přání dítěte
- 3. společné zapisování na velké papíry
- 4. prostor pro všechny účastníky vyjádřit svůj názor
- 5. občerstvení dle přání dítěte
- 6. zaznamenání všech nápadů a námětů

Před společným setkáním pracovník připravuje všechny účastníky. Speciální přípravu věnuje dítěti, které seznámí se vším, co se bude dít. V rámci přípravy lze využít různé nástroje, pomůcky a hry (hračky, výtvarné a tvořivé pomůcky, barevné šablony). Mezi vhodné nástroje patří interaktivní knížka *Moje setkání*,²⁶ která zábavnou formou pomůže zmapovat přání a názory dítěte.

²⁶ Šablona interaktivní knížky *Moje setkání* ke stažení zde: <http://www.amalthea.cz/pripadove-konference/>

Obr. 8: Ukázka brožury – Moje setkání

Díky takové přípravě si dítě může ujasnit, co vše chce na setkání sdělit a zjistit. Do přípravy a samotné konference může být zapojeno každé dítě, i děti s různou mírou podpory. Komunikace s dítětem je třeba vždy přizpůsobit jeho věku a schopnostem. Knížka patří výhradně dítěti a ono samo se na setkání rozhoduje o tom, co chce s ostatními sdílet.

Dítě se může vyjádřit k tomu, co ho zajímá, kdo je pro něho důležitý, co rádo dělá, jak může trávit svůj volný čas, s kým by si přálo aktivity realizovat. Setkání probíhá interaktivní formou, všichni účastníci se zapojují a zapisují barevnými fixami na velké papíry nalepené na zdi témata a názory. Po zmapování aktuální situace jsou jednotlivá témata rozpracována a všichni společně hledají řešení. Dítě může určit priority, v jakém pořadí budou témata řešena. Zpravidla se jedná o klíčový moment celého setkání, kdy mají dospělí účastníci možnost vnímat důležitost řešených témat z dětské perspektivy. Během tohoto procesu dochází k zásadní změně celého přístupu, kdy se účastníci s respektem věnují tématu, které samo dítě považuje za nejpalčivější ve svém životě. Na společném setkání jsou naplánovány konkrétní kroky, které vedou ke změně v životě dítěte. Dítě může do procesu vstupovat a ovlivňovat ho. Jedná se o živý proces, kde jsou aktivizováni všichni účastníci, způsob jednání je vždy pro dítě srozumitelný, aby pochopilo, co se děje a jak se bude situace řešit.

Výstupem ze společného setkání jsou podklady pro Individuální plán ochrany dítěte²⁷. Po případové konferenci pošle facilitátor všem účastníkům zápis ze setkání s plánem, který byl společně vytvořen.

Plán se skládá z jednotlivých úkolů, které je třeba udělat, s určením osob, které jsou za jednotlivé body zodpovědné, a s časovým určením, kde je jednotlivé kroky třeba realizovat.

Každý, kdo se zavázal k určitému úkolu, ho v dohodnutý čas splní. Tak lze nejlépe společně přispět ke zlepšení situace a větší spokojenosti dítěte.

Při zapojování dítěte je nezbytné, aby mělo vždy dostatek informací o možnostech řešení. Musí ale rozumět i tomu, proč v některých případech třeba nebude možné přistoupit k jeho návrhům či přáním. Participace není o tom dát dětem neomezené možnosti v rozhodování o sobě samých, ale když děti dostanou jasný prostor pro spoluúčast, dokáží často přijít s řešením, které by nás dospělí nenapadlo.

V čem je společné setkání s dítětem jedinečné?

- Dítě je podporováno ve vyjádření názoru a přání.
- Aktéři dítěti naslouchají.
- Názor dítěte je respektován.
- Dítě je zapojeno do hledání řešení.
- Vychází se z věcí, které se daří.
- Dítě získá dobrou zkušenost, že na řešení svých problémů není samo.

²⁷ <http://www.pravonadetstvi.cz/aktuality/vyhodnocovani-a-ipod-zakladni-nastroje-socialni-prace-s-ohrozenymi-detmi-a-rodinami.html>

Obr. 9: Ilustrační foto z případové konference

Použitá literatura a zdroje:

<https://www.wearelumos.org/czechrepublic/>

<http://www.sheffkids.co.uk/adultssite/pages/Child%20Centred%20Reviews.html>

<http://www.amalthea.cz/pripadove-konference/>

Projevy ADHD a jejich vliv na prosazování práv a názorů u dětí s ADHD

ADHD je neurovývojové onemocnění centrální nervové soustavy, která nedokáže rozlišovat mezi signálem (to, co je důležité) a šumem (to, co v danou chvíli důležité není). Mezi základní symptomy ADHD patří nepozornost, impulzivita a hyperaktivita.

Nepozornost (nesoustředěnost):

- dítě vydrží jen velmi krátkou dobu věnovat pozornost dané činnosti, často odbíhá od jedné činnosti ke druhé
- nevydrží dlouho poslouchat výklad dospělého či povídání kamaráda, nepamatuje si pokyny, je nutné jejich časté opakování

Impulzivita:

- dítě často skáče ostatním do řeči, nedokáže počkat, až na něj přijde řada
- rychleji mluví a jedná, než myslí – nedomyšlí důsledky svého jednání
- nemá adekvátní reakce – často reaguje dvěma krajními způsoby při řešení jakýchkoli konfliktů či pro něj nepříjemných situací – útok (slovní či fyzická agrese) nebo únik (stažení se do sebe, podceňování sama sebe)

Hyperaktivita:

- dítě chvíli neposedí, neustále si s něčím hraje, poposedává, popochází, kroutí hlavou
- vypadá, jako by bylo poháněno motorem
- působí dojmem, že ho nelze unavit (pouze mýtus, hyperaktivita neznamená extrémní množství energie ale neschopnost s ní hospodařit)

²⁸ Příspěvek je výstupem projektu „Mám ADHD a vím, co smím“, reg. č.: MGS/A27/2014, realizace: 1. 1. 2015 – 30. 4. 2017.

Dané symptomy a jejich projevy mají velký vliv na způsob, kterým děti s ADHD mohou prosazovat svá práva a názory a zapojovat se tak do rozhodovacích procesů, které se jich bezprostředně týkají. Tyto děti se nedokáží delší dobu soustředit, jsou impulzivní a mají potíže s formulováním vlastních názorů, což je pro ně často frustrující. Snaží se dosáhnout svého (pro okolí) ne úplně vhodnými způsoby, které jsou však pro ně vzhledem k jejich diagnóze méně namáhavé než společensky přípustné chování – vztekají se, skáčou ostatním do řeči, jsou slovně agresivní vůči dětem i dospělým nebo dělají naschvály tak dlouho, dokud není po jejich. Tak vzniká špatný návyk způsobu prosazování svých práv a názorů.

Pro aktivní zapojení dítěte do procesu nácvičku žádoucího způsobu prosazování svých práv a názorů je dobré mít pro dítě s ADHD připravený **motivační plán**:

- obsah založený na zájmech dítěte (co dítě baví, co má rádo – seriály, pohádky, sporty, PC hry, společenské hry aj.) a je vytvářen ve spolupráci pracovníka a dítěte,
- efektivně funguje výhradně na principech pozitivní motivace,
- bodový systém – za splnění určitých úkolů a žádoucí chování získává dítě body, které následně směňuje za odměny, přidělené body už dítěti nikdy neodebíráme (nežádoucí chování hodnotíme nepřidělením bodů, ne jejich odebráním),
- pravidla musí být stanovena předem a nesmí být bez souhlasu dítěte měněna (za kolik bodů je jaká odměna, co je nežádoucí chování a jakým způsobem se s ním pracuje aj.).

Metody posilování participačních práv dětí s ADHD

Případové konference přizpůsobené dětem s ADHD

Základním dokumentem při tvorbě konceptu případových konferencí „ušitých“ na míru dětem s ADHD bylo metodické doporučení MPSV *Manuál k případovým konferencím*.

Cílem setkání je:

- výměna informací,
- zhodnocení situace dítěte a jeho rodiny,
- hledání optimálního řešení a plánování společného postupu, který povede k naplňování potřeb dítěte.

Stanovení cíle setkání:

Je důležité mít na paměti, že cíl setkání stanovuje klient!

Zásadní pro úspěch a efektivitu případové konference je přítomnost a aktivní účast dítěte a jeho rodiny. Je důležité pokaždé vyhodnotit a zvážit případná rizika plynoucí z jejich přítomnosti a eliminovat je (např. dobrým informováním a vysvětlením důvodu setkání (úměrně věku dítěte), přizváním menšího počtu účastníků, přítomností podpůrné osoby pro klienta či rodinu jako takovou, pozměněním struktury setkání).

Vždy je důležité zvážit, v jakém rozsahu je přítomnost dítěte na jednání přínosná. Osobní účast dětí musí být ošetřena tak, aby nebyly zanedbány či přímo porušeny jejich práva a potřeby. S dítětem je jednáno s ohledem na jeho věk, aktuální náladu a schopnost komunikace. Dítěti je na setkání vždy poskytnut dostatečný prostor pro vyjádření jeho názorů a potřeb.

Kromě důkladné přípravy dítěte i rodiny a zajištění dostatečného prostoru pro vyjádření jejich názorů a potřeb k tomuto účelu v průběhu setkání slouží tzv. „*odpočinkový koutek pro dítě*“. Ten je pro něj nachystán při každé případové konferenci, dítě o jeho existenci ví a má právo jej navštívit kdykoli v průběhu setkání, pokud bude mít potřebu si chvíli odpočinout nebo se vzdálit od skupiny účastníků.

Odpočinkový koutek pro dítě je nachystán ve dvou variantách. Jedna je v místnosti, kde se setkání koná (aby dítěti bylo umožněno bezpečně se od ostatních vzdálit, ale zároveň slyšet, co se aktuálně řeší), druhá je mimo místnost konání případové konference (aby bylo dítěti v případě potřeby umožněno místnost na chvíli opustit). V případě, že se dítě rozhodne využít druhou variantu a opustit místnost setkání, dělá mu doprovod některý z jemu známých pracovníků (nejčastěji terénní pracovník nebo bývalý klíčový pracovník rodiny).

Pomůcky k případnému odreagování dítěte (v závislosti na jeho věku – např. hračky, knihy, pastelky, omalovánky, tablet/notebook, aj.).

Pokud se však dítě setkání odmítne z jakýchkoliv důvodů účastnit, je to respektováno a jeho názor je na setkání prezentován prostřednictvím písemného vyjádření.

Výstupy ze setkání:

Akční plán – stanovuje konkrétní, adresné a termínované dílčí kroky vedoucí k naplnění cíle setkání, je podepsán všemi účastníky setkání a všichni obdrží jeho kopii.

Zápis z případové konference – obsahuje základní informace o účastnících setkání, cíl setkání, popis aktuální situace dítěte/rodiny, vybrané priority, návrhy řešení a informace o předávání zpětné vazby o plnění plánu. Je možné jej účastníkům distribuovat pouze tehdy, pokud se na tom všechny zúčastněné strany dohodnou.

Terénní práce v rodině s dítětem s ADHD

Uchopení metody terénní práce v rámci posilování participačních práv dítěte s ADHD

- terénní práce v rodině rozličnými aktivitami a technikami podporuje kompetence dětí nutné pro možnost efektivního zapojení se do rozhodovacích procesů v rámci rodiny, jako jsou:
 - způsob trávení volného času,
 - chápání struktury a fungování rodiny,
 - výběr školy a asistenta,
 - vnímání názorů a potřeb dítěte a přihlížení k nim a další.
- *těmito kompetencemi jsou:*
 - soustředěnost,
 - efektivní komunikace,
 - zvládání zátěžových situací a negativních emocí,
 - schopnost formulovat své názory a přijímat za ně zodpovědnost,
 - schopnost uvědomovat si, že jeho názor je důležitý a je vyslyšen a zohledněn,
 - přehled o právech, která dítě má, a o vhodných způsobech jejich prosazování.

Výběr dětí s ADHD

- klientské rodiny – předchozí navázání vztahu, dítě terénního pracovníka zná, alespoň jednou s ním mluvilo, úvodní schůzka může být kratší,
- nové rodiny – zásadní delší úvodní schůzka s nějakou seznamovací a odlehčovací aktivitou pro dítě, aby mělo možnost se seznámit s terénním pracovníkem.

Úvodní schůzka s rodinou

- dochází k seznámení/prohloubení vztahu s pracovníkem a ke zmapování problematických oblastí dítěte, včetně zjištění rodinné situace,
- dítě aktivně zapojováno do průběhu schůzky – má prostor vyjádřit své názory, a ty jsou brány v potaz,
- pracovník navazuje/prohlubuje vztah s dítětem prostřednictvím otázek např. na jeho zájmy a koníčky, kamarády, rodinu, volný čas, školu, domácí zvířata, knihy, filmy, počítačové hry aj. (dodržuje zásady informačního rozhovoru s dítětem a jeho vedením),
- pokud se dítě ke službě staví odmítavě a trvá na tom, že spolupracovat nechce, je jeho rozhodnutí respektováno – terénní práce v rodině neprobíhá.

Náplň práce terénního pracovníka

V průběhu návštěvy pracovník:

- informuje dítě o jeho právech,
- hraje s dítětem hry na podporu jeho práv – posiluje uvědomění si svých práv („I já mám svá práva“) a uvědomění si možnosti zapojení do rozhodovacích procesů o nich samotných („I můj názor je důležitý“),
- vykonává aktivity a činnosti plynoucí z individuálních potřeb dítěte,
- používá speciální pomůcky, kterými disponuje jeho zaměstnavatel.

Terénní pracovník:

- učí dítě:
 - zohlednit a zformulovat své názory,
 - rozpoznat, ve kterých situacích a činnostech je jeho názor důležitý,
 - vhodným způsobem prosazovat svůj názor,
 - rozpoznat kdy a jakým způsobem se zapojit do rozhodovacích procesů,
 - jak říkat „ne“ (odmítnout cizí rozhodnutí),

- řešit konfliktní situace,
 - nenechat sebou manipulovat,
 - umět přijmout zodpovědnost za své rozhodnutí.
- seznámí dítě:
- s novými informacemi o jeho právech,
 - se strukturou a fungováním rodiny (jak to v rodině chodí – kdo má jaká práva a povinnosti, autorita rodičů, právo dítěte na sebeurčení apod.).

Oblasti, ve kterých se o dětech nejčastěji rozhoduje

Níže jsou uvedeny oblasti, ve kterých může pomoci pracovník při prosazování práv a názorů dítěte s ADHD.

- Rodina
- výběr školy
 - tvorba motivačního plánu
 - zapojení do tvorby plánu denních domácích povinností
 - výběr zájmových kroužků
 - výběr kamarádů
 - výběr způsobu trávení volného času včetně časových omezení (např. maximální povolená doba hraní na PC, atd.)
- Škola
- výběr asistenta
 - tvorba individuálního vzdělávacího plánu
 - zapojení dítěte do dynamiky skupiny ve třídě (možná přímá i nepřímá účast pracovníka)
 - přístup pedagogů k dítěti – mediace schůzky mezi učitelem a dítětem při řešení problémových situací, konzultace motivačních plánů pro hyperaktivní dítě

- účast na výchovných komisích v rámci podpory názorů, potřeb a participačních práv dítěte
- Zájmové kroužky
 - přístup vedoucích zájmových kroužků (viz přístup pedagogů k dítěti)
 - asistence v zájmových kroužcích – vztahy s ostatními dětmi, zvládání náročných situací
 - rozhodování o tom, jaký kroužek bude dítě navštěvovat – snaha o dohodu a kompromis
- Lékaři a odborníci
 - přihlídnutí k názoru dítěte na ošetřujícího lékaře a jeho zohlednění, snaha o kompromis nebo domluvu v případě nesouladu názorů rodiče a dítěte

Konkrétní aktivity pro posílení kompetencí dítěte s ADHD prosazovat svá práva a názory

Posílení kompetencí k prosazování práv a názorů dětí s ADHD lze realizovat prostřednictvím následujících aktivit:

- diskuze:
 - diskuze nad obrázky modelových situací ohledně participačních práv dětí a práv dětí na to mít svůj vlastní názor (respektovat a být respektován)
 - diskuze nad situacemi v rodině, ve škole, v zájmových kroužcích a dalších, které dítě trápí nebo jsou pro něj nepřijemné
 - diskuze po zkoušce modelové situace – o co šlo, jak to dítě vidí, co si o tom myslí, na co má v takové situaci právo a jak může prosadit svůj názor
- argumentační cvičení:
 - nácvik zvládání doplňujících otázek
 - nácvik zvládání obhájení svého názoru vhodnou formou
 - modelové ukázky (osobně či na obrázcích) vhodné formy argumentace

- společenské hry:
 - podpora soustředěnosti,
 - podpora trpělivosti,
 - podpora spolupráce a respektu k názoru druhých,
 - podpora zvládnutí negativních emocí (prohra, když není vše podle přání dítěte, atd.)
- čtení a vhodná interpretace zásadních dokumentů:
 - seznámení se s důležitými dokumenty o právech dětí zábavnou a přijatelnou formou pro děti (čtení a následná diskuze, vztáhnutí ke konkrétním příkladům ze života dítěte i pracovníka)
- praktické ukázky (např. formou obrázkového příběhu – komiksu):
 - rozbor toho, co se v komiksu událo (bylo to dobře nebo špatně, kdo měl na co právo, kdo byl hodný a kdo zlý, co by v takové situaci udělalo dítě a proč)
- modelové situace:
 - seznámení se s tím, jak adekvátně prosazovat své názory a v jakých situacích prostřednictvím zahrání si modelových situací a jejich následného rozboru
- nácviky vhodných komunikačních strategií:
 - hry na podporu schopnosti komunikace s dospělým
 - hry na podporu schopnosti komunikace s dětmi
 - moderovaný nácvik komunikace mezi dítětem a dospělým či dítětem a sourozencem, spolužákem či kamarádem
- prvky efektivní komunikace:
 - srozumitelnost
 - trpělivost
 - zvládnutí emocí
 - struktura komunikace

Moderované diskuze

Cílem aktivity je:

- Rozvíjet schopnost dětí s ADHD efektivně a vhodnou formou diskutovat na předem zadané téma, které se bude týkat oblasti práv dětí.
- Umožnit praktický nácvik komunikačních a argumentačních dovedností, což jsou nepostradatelné kompetence dětí s ADHD při snaze zapojovat se do rozhodovacích procesů a prosazovat svůj názor.
- Zábavnou formou děti seznámit s různými oblastmi tématu dětská práva a jejich prosazování.
- Zdokonalení v těchto oblastech: zohlednit, formulovat a přirozeným způsobem prosazovat svoje názory a práva, respektovat názory druhých, hledat kompromisy a celkově zlepšit své komunikační dovednosti.
- Lépe se naučit znát svá participační práva a osvojit si dovednosti, které jim umožní vhodně je prosazovat.
- V průběhu komunikace se lépe naučit udržovat pozornost a zvládat své negativní emoce, které jsou často spojené s diskuzemi, kdy dítěti někdo oponuje.

Tato metoda posilování práv dítěte je vhodnější pro děti přibližně od 9 let. Starší děti jsou schopné delší koncentrace, analytického myšlení, více chápat vztahy a souvislosti. Dokáží lépe přemýšlet o věcech, které si nelze názorně představit, snadněji chápou velmi abstraktní pojmy „spravedlnost“, „pravda“, „právo“.

Výběr témat:

Podstatná část diskuse probíhá na předem připravené téma z oblasti lidských práv pramenící z Úmluvy o právech dítěte a z Listiny základních práv a svobod.

Příklady připravených témat:

- právo na svobodný přístup k informacím (sdělovací prostředky, bezpečný internet, sociální sítě, kyberšikana, youtubering, soukromí)
- participační právo (informace o kroužcích, škole, způsoby vyjadřování názorů, diskuse, argumentace)
- právo na ochranu před nebezpečnou prací (co je nebezpečná práce, na co si dát pozor, brigády, nelegální práce dětí)

- právo na ochranu před násilím, ponižením a vykořisťováním (ochrana dítěte, co je OSPOD, týrání dětí, šikana, kyberšikana, kde žádat o pomoc)
- právo na odpočinek a volný čas (co je volný čas, formy odpočinku, jak vybrat kroužek, jak tráví děti volný čas, netradiční sporty, aktivity)
- právo na vzdělání, rozvoj schopností a úsudku (výuka ve škole v ČR vs. v rozvojových zemích, příprava do školy, volba povolání, psaní úkolů)

Průběh setkání:

- přivítání
- představení tématu
- diskuze prokládaná přestávkami na občerstvení a odreagování (např. rychlou pohybovou hrou – kvůli motorickému neklidu hyperaktivních dětí)
- zakončení, rozloučení

Vhodný počet dětí s ADHD na jedné diskuzi je 7.

Giving children a voice: an interplay between practice and legal provisions

Cilgia Caratsch

Introduction

It is a great honour for ISS to be invited to the Czech Republic to deliver a contribution as part of this conference. Of course, ISS deems the topic as particularly exciting and inspiring, as it is placed at the heart of our mission, which is child protection. Cristina Frank and I will expose our organisation's approach to the question of child participation and present our guiding principles in this field, explaining how we endeavour to put them into practice at two different levels:

- 1) at the political level, through advocacy campaigns among states and professionals,
and
- 2) at the practical level, with families and children.

As the title states, despite the existence of international overriding standards and guidelines, the implementation of participation rights of children in a country, is always the fruit of a constant interaction between institutions and practitioners, flexible, sometimes tense, inscribed in a given context, and always unique. We will try to point out the many different ways to read and interpret the provisions of the UNCRC and see three examples of how they are implemented in practice.

Who is ISS?²⁹

The experience we would like to share was gathered among our professional partners across the world. These partners are mainly experts of the psychosocial and legal field, trainers, academics, managers of social infrastructures, NGOs; we also have ISS members located in more than 100 countries in the world, as ISS functions as a global network supporting families all around the world when they come across problems with an international element.

UMPOD, the organisers of this conference, is our ISS partner in the Czech Republic. We follow with great interest the development of services, as UMPOD plays a pioneer

²⁹ <https://www.iss-ssi.org/index.php/en/>

role in implementing multidisciplinary approaches to dispute resolution and mediation services to accompany administrative and legal cross-border proceedings.

International Social Service has created the International Reference Centre (ISS/IRC) as a division of the General Secretariat in order to promote better respect of the best interests and the rights of children. In this spirit, it promotes the exchange of experience and a worldwide collaboration between professionals of governmental, intergovernmental and non-governmental organisations. The ISS/IRC therefore has strong institutional experience and knowledge of the CRC and other international standards relevant to the protection of the rights of the child at international and regional levels.

Our dedication to children's rights is strongly backed by experience in legislative reform, as ISS/IRC is accustomed to work in partnerships with international organisations such as UNICEF, the European Union, Governments and other national entities to undertake country missions to provide technical support for legal reform on child protection procedures. The objective of these missions is to assess the legal framework and practices governing the child protection system and to provide stakeholders with recommendations to improve the level of protection granted to children, in accordance with the legal tradition and system. Special focus is placed on possible law reforms consistent with international standards.

Since its creation in 1924, the ISS has also been actively contributing to the development of international instruments relevant to the protection of children and families, including United Nations Conventions and Guidelines (e.g., the Guidelines on Alternative Care), as well as several Hague Conventions for the cross-border protection of children.

ISS Fields of Action

As ISS activities are wide-ranged, it seems quite impossible to give more background information regarding each field of activity. Yet, I am at your disposal to answer any question if you wish to learn more about our global programmes in specific fields of child protection.

As I come now to our topic, I would first like to state that ISS firmly believes:

- in the possibility, at all levels, to take into consideration the best interests of children when taking decisions concerning their lives;
- in the added value of the children's views in matters and decisions concerning their life.

These beliefs, reflecting two fundamental principles underpinning all rights of the child, are the base of our principal endeavours:

- we elaborate with professionals, administrations, legal authorities and child protection organisations methods that are appropriate to assess what the best interests are and how methods can be developed to support the right of the child to participate actively in processes regarding his or her future; and
- we bring together these entities, stakeholders, actors with the objective to strengthen cooperation among them.

When it comes to Participation Rights of Children, we work closely with the Committee on the Rights of the Child and the Committee on the Rights of Migrant workers. The experts forming these groups to advance the work of the UN through the treaty bodies need global findings, trends and analysis regarding field practice, and methods to respond to global issues discussed at the highest political transregional level. To quote only a few: child abduction, unaccompanied minors, alternative care, child protection across borders, surrogate mothers.

The UN convention on the rights of the child

International law requires that children are consulted in decisions that affect them. There are very few decisions of more importance to children than where they should live, with whom and when a filiation tie should be permanently made. International law does not give children the sovereign decision making authority. Rather, it reinforces the notion that they should be given the opportunity to participate in important decisions such as when an adoption order should be made or with whom they should live in the aftermath of parental separation.

Although it is demonstrated that it is the possibility of legal representation of the child that opened the breach to the direct participation of children in matters concerning their lives, in most countries, children's legal representatives do not consider interviewing the children concerned as a necessary step to the process of representation.

That is why we clearly need to distinguish two levels of action when it comes to participation rights:

- 1) One level is the decision of States to reform legal provisions with the objective to better respect UNCRC by integrating these rights in national law.
- 2) The other being the action needed to implement these rights in practice.

Of course, the second level of action needs exceptional resources to multiply and

disseminate action, raise awareness, train, advertise and enhance cooperation with various stakeholders.

Indeed: while the best interests of the child can be assessed solely in the professional sphere, direct child participation brings along many challenges and questions, and most importantly who is best placed to interview the child, and where do practitioners from different professional fields get the competence to correctly understand and assess what the child is saying?

Participation rights of children

To every challenge, there is a solution...

For example: Advancing practice and literature over the past decades allowed to define practical principles that guide professionals when interviewing a child, as it is agreed that it is not an instinctive ability and needs specific training and knowledge. We wish to highlight the elements and good practices that we deem to be essential and that qualify a professional approach when interviewing the child and when giving him a feedback on the final decisions.

The interview of the child

The biggest challenge for the practitioner is to understand the wishes and needs of the children, and to avoid making them feel the burden of the final decision. The final decision will take into account the views of the parents and professionals. Some of the main guiding principles to address these challenges are:

- To adopt an attitude of full listening entirely focused on the child;
- To build a relation of trust through empathy, non-judgemental attitudes;
- To ensure confidentiality to reassure the child that his views will not be shared without his/her consent;
- To give the child the confidence that he may say no or not answer a question, change his mind on something, make mistakes etc.;
- To learn taking distance from personal experiences, and most importantly from biases regarding communication with a child;
- To use child friendly language, adapted to the age of the children, including the use of visual tools, games that are increasingly being developed. These tools will

help children share views with the professionals, by showing the importance of some people, some places or events in their lives;

- To prepare the children to the interview: studies show that they feel the need to be informed how the interview will be conducted, by whom, what they will speak about and what the result can be;

In addition, the choice of the place of interview is not to be neglected. If possible, let the children choose the location; respect their rhythm and capacity of concentration by adapting the length of the interview and giving them the time they need to reflect and express themselves. Prefer two shorter interviews to reduce stress, if necessary.

Concerning the feedback on the final decisions to the child, and in case they contradict with their wishes expressed, it is extremely important to take the time to inform and explain why their views did not weigh on the final decisions. What is fundamental in this explanation is that it will help to make the children adhere to the project.³⁰

After briefly presenting the guiding principles, let's take a step back: A general reading of the implementation process of Participation Rights of Children in a country shows that the process happens at least at 3 different levels:

- At the structural level: when states, e.g. commit to international human rights law, or where an institutional framework is set up, legislations reformed, complaint and support mechanisms created and budgets allocated for specific action
- In the process of implementation itself, with action plans, strategies, implementation guidelines etc.
- And at the practical level, where you can observe that the provisions are tested or implemented, experiences conducted, pilots assessed, results measured.

Implementation Process

Interestingly, the progress of the implementation process in a country can be observed at each level, all of them being interrelated if not interdependent. The process, hence, intermingles administrative and legal state authorities, NGOs, experts and practitioners, academics, civil servants, volunteers among others. The dynamics of the process are difficult to measure or to foresee, although it is proven that a good law, a good recommendation or guidelines set out by authorities are incentives to action at the grass root level. Yet, the opposite has also been experienced: when very local

³⁰ For more information and tools of reference on this topic, please consult the ISS/IRC Centre of documentation under keyword « Child opinion »: <http://www.iss-ssi.org/library/> and UNICEF documentation regarding Child Participation: http://www.unicef.org/adolescence/index_documents.html, [http://www.unicef.org/adolescence/cypguide/files/Child_and_Youth_Participation_Guide\(1\).pdf](http://www.unicef.org/adolescence/cypguide/files/Child_and_Youth_Participation_Guide(1).pdf).

initiatives make their way to the parliament lobbies. In this context, it is important to state, that the assessment of pilot experiences and practices is important to establish tailor made settings that are adapted to a particular context or a country.

To give you a recent example: a 3-days conference organised by a group of organisations dealing with child protection, among which UNICEF, ISS and the principal NGOs active in child protection presented an overview of the state of implementation of the UN Guidelines on alternative care – where by the way child participation plays a big role. The added value of this event was to bring together all actors dealing with child protection for a better global implementation of their rights, learn from each other, share experiences, statistics and trends, and eventually collect good ideas from others, realistic to implement and matching with the resources available for a State.

One experience which I deem particularly relevant regarding the implementation of child participation rights, was presented by a group of French care leavers (young adults who are about to leave their institution). The project is coordinated by SOS Children Village – France.

This French group organised training for social workers employed in alternative care institutions. The innovative idea was that these professionals were trained by people who went through the ups and downs of living in institutional care for many years. Before the training, this group of young people identified their needs while living in an institution and realised that these converged with the rights given to the child in 1989: the need of love & affection, intimacy, information, non-stigmatisation, need to be heard, and need to be protected and supported.

During the training, they organised role-plays, so that the social workers could experience what the children placed in alternative care go through when separated from their families. The result was unexpected: the professionals could not any more ignore the inner life, emotions and feelings of their clients and realised their biases and professional limitations.

For the group of young care-leavers, as they told us, the work in the group allowed them to take distance from their individual history and life-path and liberated them from the victimisation that tended to become “a way of life”.

Knowledge of such an experience, when brought to the attention of state authorities, might bring forward an action plan to multiply this type of training at the country scale, adding to the benefit of trained social workers.

³¹ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

Committee on the rights of the child / General Comment No. 12 (2009)³¹

This initiative also illustrates some of the points contained in the General Comment on Article 12 of UNCRC by the UN Committee on the Rights of the Child, adopted in 2012 to strengthen the understanding of Article 12 and highlight positive approaches. As you can read on the screen, point 49 “Core Obligation for state parties” is:

Quote: To provide training on article 12, and its application in practice, for all professionals working with, and for, children, including lawyers, judges, police, social workers, community workers, psychologists, caregivers, residential and prison officers, teachers at all levels of the educational system, medical doctors, nurses and other health professionals, civil servants and public officials, asylum officers and traditional leaders;

It also illustrates point 97 under: “Implementation in different settings: Alternative care”

Quote: Mechanisms must be introduced to ensure that children in all forms of alternative care, including in institutions, are able to express their views and that those views be given due weight in matters of their placement (...) and their daily lives. These should include:

Establishment of effective mechanisms, for example, a representative council of the children, both girls and boys, in the residential care facility, with the mandate to participate in the development and implementation of the policy and any rules of the institution.

One point of the General Comment that appears to be of great interest for today’s topic is the links between Article 12 on Participation Rights and Article 3, which defines the right of the child to have his or her best interests taken into account.

Although point 74 states that:

Quote: “There is no tension between articles 3 and 12, only a complementary role of the two general principles...”

In practice it often happens that the views expressed by the child contradict what parents or professionals believe to be in the best interests of the child.

It addresses the question of the many challenges that professionals face when hearing a child.

³¹ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

Questions & issues in practice

In this relation, point 39 of the General Comment of Article 3 acknowledges the possibility of such contradictions or tensions and recommends a conversation among professionals, a dialogue, which could be interpreted as a multi-disciplinary approach or a mediated decision. I quote:

“The best interests of the child – once assessed and determined – might conflict with other interests or rights (e.g. of other children, the public, parents, etc.). Potential conflicts (...) have to be resolved on a case-by-case basis, carefully balancing the interests of all parties and finding a suitable compromise. (...) If harmonization is not possible, authorities and decision-makers will have to analyse and weigh the rights of all those concerned, bearing in mind that the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration means that the child’s interests have high priority and not just one of several considerations. Therefore, a larger weight must be attached to what serves the child best.”

What might professional responses be to such contradicting opinions?

Committee on the Rights of the Child / General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken into account (Article 3)

First of all, the distinction between the two stages of Assessment and Determination of the best interests of children, foreseen in point 7 of the General Comment, are safeguards against unilateral or unbalanced decisions. Experts of the UN Committee even explicitly encourage the formation and intervention of a multidisciplinary team working on a case-by-case basis.

The questions arising are: What form can the work of a multi-disciplinary team take? How can we learn to put aside our professional biases to better understand what the child is saying? Is the development of culturally sensitive methods a way to better match the child’s best interests and the child’s views, and to resolve contradictions between the views of the child and the views of the parents?

In this regard, I would like to share with you an experience conducted in France 15 years ago by a group named “Transversality”, initiated with the idea of developing a multi-disciplinary approach in the best interest of the children and their families.

Based on the observation that children and adolescents confronted with the separation of their parents can develop strong reactions specific to their age, and related to construction of their identity and emotional world, the question came up, how it would be possible to give them more place to express themselves and their needs.

The second observation was that the child is heard by a variety of professionals: judges, mediators, lawyers, actors of the psychosocial field, the child brigade. The idea was thus to professionalise the process of hearing the child, by gathering on a monthly basis all these actors around one table. The goal of these meetings is to present real situations and to analyse them from the perspective of each practitioner sitting around the table, and to discuss the cases from a professional point of view. The participants to these discussions testify that this setting helps them out of their “professional solitude” and to be more efficient in their daily practice.

After 15 years of practice, this supporting work shows impact on the life of children of the entire city:

- Professionals go beyond their limits, by acquiring competencies and a different lecture and perspective of a given case involving a child.
- Children have the possibility to express feelings, difficulties and needs in front of a variety of professionals.
- Parents learn to organise their parenting regarding particular needs of their children.

This type of project is a learning process based on dialogue and experience (rather than training), yet requires a personal commitment and involvement in organisational terms from each professional participating in the group. The group believes that it is this kind of networking that contributes to an opening, and to the adaptation of modes of intervention, even if the ethical frameworks are slightly shifted through the multi-disciplinary perspective – yet, they then get complementary rather than dividing two different approaches that have negative impact on the families concerned.

Committee on the Rights of the Child / General Comment No. 12 (2009)

To further stress the relation between child participation and the best interests of the child, let us look at a setting put in place by the Ministry of Justice of Quebec, Canada, begun with a pilot project in 2009. The objective was to strengthen the recourse to mediation according to the national mediation act of 1997, but its positive impact went way beyond, as it proves to serve the implementation of Articles 3 and 12 of UNCRC.³² Point 93 reads:

Quote: In order to support the development of parenting styles respecting the child's right to be heard, the Committee recommends that States parties promote parent education programmes, which build on existing positive behaviours and attitudes

³² <http://www.unhcr.org/uk/4aa76b319.pdf>

and disseminate information on the rights of children and parents enshrined in the Convention.

As you can see on the screen, follows a list of content for these education and awareness raising programmes. Reflecting those, the Canadian project has put in place a set of information sessions for separating parents, regarding 1) legal information, 2) psycho-social aspects of a separation and 3) mediation. A summary report on this experience exists in French, containing the elaboration of the project, the methodology for implementation, description of the setting, satisfaction statistics and the evaluation.

These information sessions for separating parents are mandatory and free of charge: 2.5 hours on parenting after separation, 5 hours of mediation to come to an agreement (on a voluntary basis) and the possibility to go to mediation free of charge to follow up on the agreement (if it needs to be updated because the situation has changed). The State obviously made a study on the State's savings to introduce such a system into administration and court. The satisfaction of the participants is big, and these sessions in support of parenting after separation are considered useful and show a positive impact. I can send you the link to download the complete report. It is important to highlight that similar programmes are carried out in other countries, e.g. Austria.

Mentioning the mediation setting within the Ministry of Justice in Quebec allows us to reflect on one last point of the General Comment and speak a little bit about mediation.

Point 46 of the General Comment highlight steps that need to be taken to ensure that the hearing of the child would have no harmful impact upon the child.

Points No. 40 to 46 under: Steps for the implementation of the right of the child to be heard:

1. Preparation
2. The hearing
3. Assessment of the capacity of the Child
4. Information about the weight given to the views of the child (feedback)
5. Complaints, remedies and redress (which applies to public law)

Point 34 points out in particular, that special attention should be given to the environment in which the child shall be heard, thus creating a climate of trust and confidence supporting the child to express his or her views.

Mediation, and more generally alternative modes of dispute resolution, offer interesting possibilities to serve the implementation of participation rights of children

in a context where family mediation is increasingly being institutionalised and professionalised; hence, today mediation ensures the recourse to qualified professionals and the respect of the rights of the participants. Also, mediation takes place in a friendly and informal environment, which is adapted to children.

Implementation of the right to be heard & mediation

Trained mediators usually have an initial professional background in the legal or psychosocial field, and thus manage to bridge the competencies and knowledge needed. They are trained to ask questions, to act impartial, to maintain confidentiality, to show empathy. In addition, and unlike judges or social workers may be, they are trained to remain neutral and to listen neutrally to what one says. At the crossroads of many different professions, they are able to deliver assessments that clarify a situation.

Also, more and more, family mediators show interest in issues related to child participation and seek for training or for collaboration with child specialists that can intervene and support the mediation process by carefully giving feedback on the views and opinions of children to increase the understanding of the parents for the emotional life and separation experiences of their children.

The critical question, of course, that the child interview is out of the control of the legal authorities, as that what is said in mediation is kept confidential, and the assessment of the best interests of the children involved is done in a separate space, among the mediator, the family and perhaps a child specialist.

Conclusions

Before handing over to my colleague Cristina Frank, who will speak about her experience as a child lawyer and ISS caseworker in Switzerland, let me say that it is often argued – or feared – that the practical implementation of guidelines or laws, or the setting up of new systems, cost a lot. And quite often, the scarcity of human and financial resources impedes the breakthrough of new policies and strategies. It is all the more important to keep in mind that if we cooperate and build upon work and experiences that have already been conducted and proven useful, important resources can be saved.

The change of paradigm inherent to the implementation of the child's right to participation concerns as well the law, political and economic strategies and cultural and social barriers. We all agree that the existence of UNCRC is embedded in a shift of mentalities and social change. Yet, it is not only a new way to look at the child as a subject of rights; the broader picture shows fundamental changes in the very nature of family bonds.

Since the 70ies, we experience an ever-increasing plurality of family models. Most obviously, matrimonial aspects of family life are now distinguished from the parental

relations, especially in course of a separation (before, a family breakdown meant also a rupture of the relations between one parent and his children); descent is not any more linked to marriage, and gender roles tend to blur.

The private sphere organises itself around the child, not anymore around the father. The former institutional nature of paternity is replaced by a “relational paternity” based on emotional bonds, as fathers now interact with their children since birth and take part in their early childhood; last but not least, legal changes concerning parental authority and responsibilities add to a full reconstruction of paternal identity.

Given the change in identities and roles of each family member, tensions and conflicts of interests occurring from diverging and converging views are not surprising. Speech is essential in the life of a human being. Now, as the speech of each and every one is put on equal footing, child participation is a wonderful opportunity to reflect on these fundamental changes and to accompany a child towards becoming a genuine subject of law with rights and responsibilities. Isn't child participation an allocated space to help children construct their subjectivity, autonomy, socialisation, identity and self-confidence and their creativity?

Children are now supposed to be full players in proceedings as well as in mediation; yet, their status is in tension between the need for protection and the capacity to participate. Judicial actors are cautious, even hesitant. Even mediators are, despite a favourable speech regarding children's involvement. In short, in court and in mediation, the actual presence of the child concerned by the conflict until now remains symbolic or exceptional. The issue is sensitive and complex, and practitioners are not unanimous. The child has a place that is recognised but professionals don't feel prepared or equipped to interpret his or her views: may be this is THE opportunity to turn towards new learning processes.

As I finish, I would like to leave you with this quote by Mahatma Gandhi translating an age-old wisdom, which – in the light of UNCRC – seems to have barged in during the 3 last decades and tickled our common sense and our creativity to find ways to include the voice of the unheard.

What ever you do for me without me, you do against me.

Giving children a voice from the perspective of a practitioner in Switzerland

Christina Frank

Introduction

For many years I am working as a lawyer and solicitor, especially in family law, representing children and adolescents in proceedings affecting them. While worldwide, as even in Switzerland, the participation rights of children are not implemented in a satisfactory way, collective and international efforts are important. Therefore I decided to work for the Swiss foundation for international services, short ISS, branch of the ISS network. My function is support, consultations and mediations in transnational conflicts.

Cilgia Caratsch illustrated ISS approaches on the political level through advocacy campaigns among states and professionals. I am a practitioner and will therefore illustrate how children's rights are implemented in Switzerland in law and legal and social practices and what this means in the daily work. For more than 15 years I am engaged in protection of the interests of children in concrete proceedings concerning them – and I am very glad about advocacy on national and international level, as this helps in the daily work respecting and defending the interests of children.

ISS Switzerland

ISS Switzerland provides help on a transnational scale to children and families facing social and/or legal problems in the following fields:

- Protection of minors, transnational foster care
- Rights of custody, parental responsibility
- Child abduction
- Alimenting
- International adoptions
- Surrogate motherhood
- Search of Origin, binational couples

- Unaccompanied minors
- Protection of adults
- Migration / Asylum

The main concern of ISS is the welfare of every child.

Situation in Switzerland

The UN convention on the rights of the children entered into force in Switzerland on 26th March, 1997. Implementation of Art. 12 of the Convention needed a lot of time, even because the Federal Code of Civil Procedure entered into force on 1st January, 2011, only. Previously each canton (state of Switzerland) had its own procedural law. Hearing and representation of children were not regulated at all and children were generally not heard.

Today's legal base for children's rights are the code of civil procedure in marital conflicts (married and not married parents), the code of civil law regarding the protection of minors and the federal law about child abduction and the Hague convention of 1980.

Authorities for protection of minors can also entrust a legal representative for children in other proceedings affecting them as for example in criminal proceedings. Usually this takes place if the parents are not in the situation to represent the child, for example in case of a conflict of interest between parents and their child. In proceedings in the field of migration and asylum this could also be possible – unfortunately the rights of children in these fields are not guaranteed in a sufficient manner.

Child Participation legal base in Switzerland – implementation of art. 12/13 UNCRC

Child abduction

Federal law of december 21, 2007
Concerning abduction referring to
Hague Convention of 1980

Audition (Art. 9 al 3)

The child has to be heard if this does
not seem unadvisable because of the
age or other important motifs

Representation:

Art. 9 al 3:
«person with experience in social and
legal matters»

Family conflicts

(federal) code of civil procedure

Audition (Art. 298)

The child has to be heard if this does
Not seem unadvisable because of the
age or other important motifs

Representation:

«person with experience in social and
legal matters»

In processes in front of the swiss federal
court:
only lawyers

Protection of minors

No specific law to the hague convention
of 1996

Code of civil law, additionally code of
Civil procedure

Audition:

The child has to be heard of this does
not seem unadvisable because of the
age or other important motifs

Representation:

«person with experience in social and
legal matters»

(additionally Art. 298 and 299 federal
code of civil law)

Pict. 10: Implementation of art. 12/13 UNCRC in Switzerland

Age limits for hearing children in judicial proceedings

In the judicial practice (of the Swiss federal court) hearing has to take place as follows:

Hearing of children legal practice of the federal court

- **0 to 6 years** generally hearing

the child must be able to express his opinion

exceptions:
- youngest of more children
- depending on development of the child
- **6 to 12 years** hearing of the child to give court/authority an direct impression;

discussed, if the child should be directly asked concerning right of custody and custody
- **from 12 years** decisions usually should correspond to the will and wishes of the child

presumed ability of judgement (not given in case of severe conflicts of loyalty)

Pict. 11: Practice of the Federal Court hearing the child

The limits of age are not strict. A hearing takes place also for the youngest of several children even if it has not reached the age of 6 years. It is essential that a hearing takes place if a child is capable to form his or her own views and to express those views freely in all issues affecting the child – which depends on the individual development of a child and the matter concerned. Certainly the child must be able to express his views to be heard, not observed. Therefore very small children cannot be heard.

Fixing limits of age by the Swiss federal court may not respect entirely Art. 12 of UNCRC. At least all courts and authorities recognize this legal practice. Hence children from the age of 6 years usually are heard.

There are controversial discussions whether children at the age from 6 to 11 years should be asked concretely concerning parental responsibility, (rights of) custody or visiting. The Swiss federal court denies – many experts have a different opinion. At the age from 12 years and older children in legal practices in Switzerland are considered to have the ability of discernment and decisions generally correspond to the children's statement.

Representation for the child

The subjective needs of a small child not able to form his or her own views and express them have to be verified in a different way, for example with observing the child and his interactions. This can be done by a representative of the child. According to the laws mentioned representation of children can be exercised by a person “with social and legal experience”. It is possible to entrust a social worker experienced in law as well as a jurist experienced in social matters – it is not necessary to entrust a lawyer with one exception: In front of the federal court only lawyers are admitted. If capacity of discernment is given (presumed from the age of 12 years) a child can ask to be represented. In this case authorities have to entrust a representative without any exception.

Authorities and courts aren't obliged in any kind of case to entrust a representative for a child, but at least they are obliged to take into consideration a representation

- in cases where parents have different requests regarding the right of custody or right of access,
- If one of the parents or authority for protections of minors request the representation of the child, and
- if measures of protection of the child, especially foster care, is taken in consideration.

In my personal opinion a child always has to be represented if it is not guaranteed that his interests are represented and therefore protected by the parents or a legal guardian free of any conflict of interest and who is not bound to any instructions.

Practice of child representatives

It's controversially discussed in Switzerland whether a representative should keep in mind the objective child welfare or to bring the subjective views of a child to the attention of the court or authority. As there are many actors in proceedings affecting a child, focused on the objective child welfare and best interests of the child and not to give the child a voice, it should be the main duty of the representative of the child to represent the subjective views of the child. Especially legal guardians have to cooperate with the parents regarding education or visiting conflicts and usually are not primarily entrusted to verify the views of the children. There might be conflicts of interests between parents and children, too. In any case even a representative of a child has to consider the objective child welfare and eventually explain to the child why his wishes may not correspond to his welfare. The duty of a representative of a child older than 12 years usually is reduced to bring his or her views to the attention of the parents and authorities involved. The representation of children usually is not entrusted to their curator as they are bound to the instructions of the authority for protections of minors.

According to legal practice in Switzerland the child usually has to be heard directly by a member of the court or the authority of minors, and delegations take place exceptionally to give the court and the authority of minors a personal impression of the child and his wishes. Usually hearings take place at the domicile of the court or the authority of minors, sometimes in the office of the judge or an employee of the authority or even in small courtrooms, often in presence of a person making a short summary of the result of the hearing (to be brought to the attention of the parents). Due to those hearings a child has to go to an unfamiliar place and talk to a person never seen before.

There are no restrictions by law or legal practice for the representative of a child regarding how to approach or contact a child. Usually the representative does not have the duty to verify the living conditions of a child (as housing, observations and conversations with the parents) if there are other people responsible to do that.

The main duty of the representative is to bring the wishes and views of a child to the attention of the court or the authority of minors, acting like a "translator" as the Swiss federal court would describe it. Furthermore, it belongs to the duties of a representative to represent the child formally in the proceeding, to inform the child in a suitable way about decisions taken on his behalf and eventually to appeal if a decision does not correspond to the wishes of a child. The welfare of a child includes respecting his views.

Case studies

What could all this mean in daily work? I would like to describe some real cases – having changed the details to respect the privacy of the persons concerned.

Case 1

In one case a 12 years old child was heard in a courtroom by a member of the court in my presence, as the child did not want to appear alone. In this case the child had made a request (with my help) to be represented regarding the right of custody. According to Swiss federal court hearings should take place in absence of the parents and even of the representative of the child. In practice this is often difficult for a child, as there is no base of confidence between the child and the judge or member of the authority of minors. In the case mentioned the child refused to go to the court alone. The child's wish has to be respected since a hearing is a right and not a duty of a child. In this case the child illustrated the motives for his request to live with the other parent, sometimes with tears in his eyes when talking about certain experiences. The court had a very direct impression of the needs and wishes of the child – and decided in accordance with the request of the child.

Case 2

In another case I was entrusted to represent children at the age of 6 ½ and 5 years. One of the parents had moved to another country and wanted to be authorized to live there with the children. The other parent refused and applied custody and the right to establish domicile for the child. The first contact between the child and me took place in the house of the parent the children actually lived with, to see them in a well-known ambience but taking into consideration the possible influence of the parent living with them. The children were “prepared” to speak with a person never seen before – but they also were prepared to “answer to questions”. Therefore, first of all I had to find a suitable way to explain my role to these two small children. I let them choose a figure of a fairy tale they liked very much to represent themselves and we cut the figures to place in two different castles – one for each of the parents. I explained the children that a “big king” would have to take a decision in case parents were not able to find a common decision. The parents – king and queen – had different opinions regarding where the children should live and often raised their voice when discussing about it and as the big king could not hear the children any more he sent me to raise the voice of the children. Myself, I had created a figure able to raise up, cutting a figure I folded to hear the children and unfolding to bring their wishes to the ears of the big king.

Although presumed by the parents, I did NOT ask the questions regarding where the children would like to live – as these small children were not in the situation to answer the questions with whom they would want to live with and they could obviously not form any view about living outside of Switzerland. Playing with those fairy tale persons I could

find out that the older child had a marginal preference for one of the parents but rather preferred to “live in the castle” in Switzerland and not abroad – either father or mother. The smaller child felt well in both “castles” but did not want to be separated from the older one. Hence, the result was very clear – but speaking with the children needed a lot of time. They were stressed by the separation, struggling with the conflict of loyalty and they didn’t feel comfortable to talk about the consequences of the separation. Later, the authority wanted to talk to the children directly and asked me to accompany them, as both parents were influencing the children. Even though the member of the authority of minors was nice and the room where the hearing took place was suitable for the children they did not feel comfortable, they were very shy and stayed close to me, as they had confidence in me. I’ve seen the children several times after the first meeting. I doubt that a direct hearing of the children without any previous “assistance” by a representative would have been corresponding to the child welfare. And we should not forget that those hearings are a right, not a duty. Smaller children however are used to do what adults tell them to do and would never refuse to go to a hearing.

Case 3

In a case of foster placement authority of minors considered upon request of the curator of a 6 year old child to transfer the child from the foster family to a children’s home. The child had a difficult family situation and was in psychiatric threatening. The child was informed by the foster family that I would come and like to speak with him. I stayed in the circle of the foster family to allow the child to be confident in my regards. The child invited me finally to his room and wanted me to listen to a story of a pirate and I liked very much. There I choose to explain my role as a mat on the ship. The child as the captain of pirates gave me order where to sail (we had designed a small map with different ports (for the foster family as well as for the children’s home the child already had visited with his curator). In this way, I got a clear idea on the wishes and needs of the child to stay in the foster family he was. Unfortunately in this case authority decided to take the child out of the foster family (not for motives of child welfare but for financial motives) – and I had to inform the child about this decision. I did so – during a session with his psychiatrist as I knew that it would be very difficult for the child to understand. In fact, the child shot at the admiral on the other ship having taken this decision and shot at me in my role as a mat when I explained to the child that I would act against the “admiral’s” decision but probably not being “armed” enough to have success. Even in this case the small child was able to form his views and to express them.

Case 4

Another case concerned visiting rights of one of the parents. Statements of the child had aroused suspicion of possible sexual assaults. Authority of minors entrusted a representative for the criminal proceeding and me for the civil proceeding regarding the contact between a child and a parent. The child was 4 years old. The child did like to play with a train. I explained that my duty was to coal-fire the steam locomotive driven by

the child. The child expressed himself that he did not feel well with the parent requesting visiting rights and did not want him to be the in the same train, not even in another wagon. Even this small child was able to express his feelings concerning contact with the parent.

Case 5

In criminal proceeding as a consequence of a family conflict, authority usually entrust a representative (often employees of the state bound to the instructions of the authority) and another representative for the civil aspects. This is not easy for the child concerned as the child has to be in contact with two persons not known, but can be justified as the aim of criminal procedure is quite different from the aim in the civil proceeding regarding the relations between child and parents.

A 10 years old child I represented agreed to come to my office but wished the presence of my dog. Obviously the dog's presence was helpful to explain the difficult situation. The child did not want to be interrogated in a criminal process against one of the parents for beating the child but simply wished to live with the other parent. The dog felt when the child needed a break.

Another representative made several excursions to different places with the child and installed a solid trust-based relationship. In this case this was important, as trial proceeding lasted ten years.

Case 6

Unfortunately not always participation rights of children are duly respected: Concerning custody of children, children at the age of 7 and 9 years were not heard by the judge who instead of that ordered a psychiatric expertise and entrusted a representative, unfortunately a lawyer with no specific ability towards children. He did not see the children once. Fortunately the psychiatric expert did bring the children's views to the attention of the court. In another case a 10 years old child objecting to foster care asked me to help. Authorities refused to entrust me and I had to apply to superior instance (which decided that the child had the right to be represented).

Mediation case studies

I have illustrated the legal practices concerning legal procedures in family conflicts, cases of child abduction and protection of minors. According to the Swiss federal law concerning child abduction (to the Hague Convention) a mediation between the parents has to be done to find a solution as well as a judge in family conflicts may order a mediation concerning the belongs of the children affected according to code of civil procedure. The same participation rights should be respected even if a solution is to

be found in mediation. Children can be involved directly in the mediation process, if the child's welfare is guaranteed what usually is possible, if the children are not too small and the conflict between the parents is not extremely severe.

At ISS in case of a child abduction parents agreed to find a solution in mediation and to integrate the children of the age of 12 and 13 years. As the children objected clearly to being returned to parents, they concluded an agreement corresponding to the will of the children.

In another case regarding a 9 years old child, one option was that mediator speaks with the parents meanwhile the other mediator or another person talks to the child in a separate room. The other option was that the judge responsible for the case would hear the child at the court. As the conflict was enormous the judge decided to hear the child personally at the court instead of having the child the same time at ISS as the parents were present a wise decision, as the parents yelled both in a way to be heard in all the offices.

To integrate the child's views into mediation requires suitable conditions to allow the child to express his views. The same questions concerning the circumstances of contact with the child arise as in proceedings. I am convinced that methods should not be too standardized. It is important to act individually in respect of the child concerned, to guarantee that any child has the chance to be heard and to give any child a voice. The smaller the child is, the more specific is his view of the world and the language used by the child.

We all involved in decisions concerning children should not only hear to the voice of the children, but listen to them. ISS and its members can contribute to guarantee the participation rights of children in mediations or other friendly solutions as well as in pending proceedings in international family conflicts additionally to the efforts of state authorities. In proceedings according to the Hague conventions about child abduction and protections of minors not all the Central authorities are as well organized as UMPOD which offers several services in-house. In Switzerland the federal central authority is not directly involved in "incoming" proceedings concerning the participation rights of the children, but implemented by the judge responsible for the case. Practices therefore differ from one state to the other. Knowledge concerning the proceedings in international conflicts is unfortunately not uniform and authorities entrust persons "with social and legal experience" (according to law) as representatives, who often have no specific experience in transnational family conflicts.

In the mentioned case concerning the eventual relocation of the two children central authorities were not involved, as no child abduction and no measures of protection for the children were concerned. ISS could have organized a social report about the concrete living conditions outside Switzerland, if this would have been an option.

ISS also provides support and transnational services in Hague conventions cases concerning child abduction and protection of children are not ratified by a country.

The cooperation between state authorities and nongovernmental organisations is important to guarantee that the voice of every child is brought to the attention of those who decide children's belongings. In Switzerland, private organisations advocate for implementation of children's rights in politics as well as in practice, how ISS especially does regarding transnational family conflicts.

Still there is a lot to do to guarantee children's rights, even in Switzerland.

Conclusion

I would like to close with a quote of Khalil Gibran guiding me in contact with children – in my private life as well as in all professional activities:

“Your Children are not your children. They are sons and daughters of Life's longing for itself. They came through you but not from you and so they are with you, yet they do not belong to you. You may give them your love but not your thoughts. For they have their own thoughts. You may house their bodies but not their souls, as their souls dwell in the house of tomorrow you cannot visit, not even in your dreams. You may strive to be like them, but seek not to make them like you. For live goes not backward, nor tarries with yesterday.”

I thank UMPOD for organizing this conference giving the chance to exchange and to be inspired by other's experiences and approaches to protect children's interests.

And I thank you, ladies and gentlemen, for your attention.

Skupinové doprovázení dětí ve věku (6)7 – 12 let v období rozpadu rodiny

Tereza Dlouhá

Úvod

Výroky dětí, které často slyším:

„Přála bych si, aby mamka a taťka byli zase spolu a já byla šťastná.“

„Chtěl bych s mamkou mluvit a říct jí, co mě štvě a co si přeji.“

„Díky kroužku jsem pochopil, že se kvůli rozchodu mých rodičů nemusím trápit.“

Přibližně 5 000 dětí z manželství a 5 000 dětí nesezdaných rodičů se v ČR ročně ocitne v situaci rozpadu rodiny (statistiky za rok 2015).

Slovo rozchod, rozvod je v dnešní době velmi časté téma, kterým se zabývají jak nejrůznější sdělovací prostředky, tak i běžní lidé a zejména děti, na které rodiče velmi často, ať už to z nejrůznějších důvodů, zapomínají např. dlouhodobě vleklý spor mezi rodiči, naschvály, výčitky a nevyrovnání se s ukončením partnerského vztahu, aj. Rozpad rodiny znamená pro dítě značnou míru nejistoty a ztrátu bezpečí, kterou doposud zajišťovala jeho rodina tj., táta a máma, kteří vytvářeli pevný základ pro zdravý emocionální vývoj. Změna, myšleno rozvod/rozchod rodičů, kterou rodinu potká, má zásadní dopad na děti, i když se stále velmi často setkáváme s tvrzením rodičů, že jejich děti nejsou rozvodem poznamenány, netýká se jich to, a když děti o rozpadu rodiny nemluví, tak je přeci vše v pořádku. Toto smýšlení je někdy velmi těžké u rodičů změnit a vysvětlit jim, že právě jejich děti/dítěte se to týká a potřebují si na tak zásadní změnu zvyknout s podporou obou rodičů. Děti potřebují slyšet od svých rodičů, že je nebudou stavět do pozice, kdy si budou muset vybrat, s kým chtějí být! Děti chtějí trávit čas s oběma rodiči, i přesto že už rodiče nebudou žít spolu, jako partneri.

Je tedy na rodičích, jakým způsobem dítě na tuto změnu připraví a hlavně, jak se k sobě rodiče budou chovat před svým dítětem. Rodiče někdy vynaloží příliš mnoho síly v boji o děti a zapomínají na to, že jejich děti především potřebují mít oba rodiče, aby mohly do budoucna kvalitně žít a navazovat vztahy. Jde tedy o to zůstat dětem dobrým rodičem a pokusit se oddělit rovinu partnerskou, která rozvodem/rozchodem skončila od roviny rodičovské, která zůstává po zbytek života. Rodiče mohou pro sebe vyhledat různou pomoc u odborníků jako např. psycholog, terapeut, poradna pro rodiny, manželské a mezilidské vztahy, anebo mediace, která jim může pomoci náročnou

a emocionálně vypjatou situaci zvládnout a naučit se s druhým rodičem komunikovat tak, aby to mělo přínos pro jejich dítě/děti. Ale jaký výběr mají jejich děti?

Samozřejmě, že je možné vyhledat pomoc u dětského psychologa nebo sociálního pracovníka, který s dítětem udělá rozhovor a zjistí pohled a názor dítěte, ale vždy jsem si říkala, jak udělat z ne vždy příjemného „pohovoru“ zábavu a hledat kreativní způsob, jak dítěti pomoci a tím i rodičům nabídnout něco trochu jiného, co umožní jejich dětem o změnách mluvit hravou a zábavnou formou.

Jak může dítě o rozpadu rodiny uvažovat?

Děti ve škole i školce vědí, co pojem rozchod a rozvod znamená. Ačkoliv pro děti situace rozvodu není neznámým tématem, o prožívání a zvládání těchto situací často nemluví nejenom mezi sebou, ale většinou nemají šanci o těchto tématech hovořit ani s dospělými. Když děti o rozvodu svých rodičů hovoří, tak spíše povrchně, technicky než do hloubky o emocích. Jejich sdělení je například o tom, s kým bydlí, kde bydlí druhý rodič a kdy za ním pojedou. Nemluví už o tom, jak situaci prožívají, co je trápí a co by si přály. Rozpor mezi tím, co děti o rozvodu rodičů říkají ve svém okolí a co opravdu prožívají je znatelný. Důvodem toho, proč děti o svém vnitřním boji nebo také sporu nemluví, může být obava z reakce rodičů, možné ztráty jejich lásky, ale také to, že nemusí všichni vědět, jak svoje emoce vyjádřit. Tak jako dospělý potřebuje pochopit, co se s ním děje, potřebuje pojmenovat a prožít emoce s rozpadem rodiny spojené, potřebuje přiměřeně svému věku i dítě dostat vysvětlení a prostor, aby se mohlo s touto situací vyrovnat.

Dětský průvodce světem rozvodu

Dětský průvodce světem rozvodu představuje pomoc výhradně pro děti rozvádějících/rozcházejících se nebo již rozvedených/rozejitých rodičů. V roce 2012 vznikl v Olomouci ojedinělý a unikátní program pro děti v období rozpadu rodiny, který se v letošním roce rozšířil i do Prahy. Tento program už pomohl více než 50 dětem naučit se vyjadřovat své emoce a zorientovat se v tom, co se v jejich životě odehrává. Cílem tohoto programu pro děti je vytvoření bezpečného a neutrální prostředí, kde se děti mohou pravidelně setkávat, vyjadřovat své myšlenky, přání, pocity a zkušenosti hravou a nenásilnou formou. Kromě prožitkového prvku, děti v kroužku uzavírají nová přátelství a jsou obohaceny o zjištění, že i někdo jiný může prožívat něco podobného, jako ony samotné. Kroužek vedou zpravidla dva lektoři/průvodci, kteří se s dětmi setkávají jedenkrát týdně v délce 90min, v celkovém počtu 12 setkání. Skupinku tvoří minimálně 7 a maximálně 10 dětí ve věku 6 – 12 let. Věkové období mladšího školního věku bylo vybráno pro jeho hravost, tvořivost a přátelskost, ale také pro možnou rizikovost s ohledem na změny spojené se vstupem do školy, ale i počínajícím obdobím prepuberty, které je náročné

ve smyslu utváření se a prosazování svoji identity a názoru. Věkové rozpětí vnáší do skupinky dětí různorodost názorů, pohledů a zkušeností.

Děti nejsou do ničeho tlačeny, mohou se do připravených aktivit zapojit, anebo být jen posluchači. Důležité je, aby se dítě v kroužku cítilo dobře, dostalo se mu podpory a pocitu bezpečí. Důležitou podmínkou pro vstup dítěte do kroužku je souhlas obou rodičů bez ohledu na to, komu je dítě svěřeno do péče!! Důvodem je minimalizace konfliktní situace mezi rodiči a nastavení aktivní spolupráce a komunikace s oběma rodiči a lektory programu.

Vztah lektor a dítě/děti a způsob vedení rozhovorů

V prvních několika setkáních se pracuje s dětmi a potřebou získat o sobě navzájem informace, které nám umožní se lépe poznat a navzájem si postupně důvěřovat např. představení každého dítěte – jméno, kolik má roků, do jaké třídy a školy chodí, co ho baví, co rád dělá, jakou má rád barvu. Obvykle od třetího setkání pokračujeme povídáním si o změnách, které se dějí kolem nás a jsou součástí jak lidského života např. narození dítěte, vstup do školy, změna denního režimu, tak i na změny v přírodě, ve zvířecím a rostlinném světě, což vede děti postupně k zamyšlení, že i ony samotné procházejí/procházelý změnou. Takovým to zcela přirozeným povídáním si o změnách, které se kolem nich dějí, směřujeme k dalším tématům, která se týkají změn v rodině, k představám o manželství/sňatku, pochopení rozdílu rozchodu/rozvodu a s tím spojené důvody rozchodu/rozvodu. Pro práci s emocemi tj. pojmenování a vyjádření se, používáme techniky z dramaterapie, ale pouze v rovině prožitku. Děti se naučí zábavnou formou pracovat se sebou samým a mohou některé aktivity využít i při běžné hře s dalšími kamarády mimo program pro děti např. autobus emocí. V neposlední řadě se zaměřujeme i na témata, která se týkají posílení sebevědomí a uvědomění si, kdo sem např. pozitivní stránky každého dítěte, v čem je dobrý, co má na sobě rádo, co rád dělá sám / s mámou / s tátou, přání dětí, možná potřeba dítěte se na něco rodičů zeptat, ale také naučení se říkat „ne“ v případě, že od rodičů slyší něco špatného o jednom z nich. Velmi přínosnou aktivitou pro děti je „kruh blízkých“, což jsou pro dítě osoby, o kterých ví, že se na ně může vždy obrátit a dočká se pomoci. Může to být kdokoli, člen rodiny, příbuzný, kamarád, který má doma podobné problémy, paní učitelka ve škole/kroužku, sociální pracovnice, lektor v Dětském průvodci, atd. Pro děti je práce na takovém „seznamu“ velmi přínosnou aktivitou, kdy si sami mohou uvědomit, kdo je pro ně v jejich životě důležitý a v případě, že se necítí „ok“, tak vědí na koho se obrátit.

„Možnost promluvit si o těžkostech pomůže dětem získat nadhled nad situaci v rodině: Nebudou se z problémů obviňovat, naučí se přistupovat k problémům s chladnější hlavou a brát věci méně osobně“, jak uvádí ve své knize finský psychiatr, psychoterapeut a kouč Ben Furman (2015).

Kreativnost při práci s dětmi – těžká témata formou hry

Pro komunikaci s dětmi využíváme různé kreativní pomůcky, které nám umožňují o těžkých tématech s dětmi mluvit ve formě hry. Každé dítě dostává na úvodním setkání svůj pracovní sešit, který je tematicky zaměřený na období rozpadu rodiny a změn s tím spojených. Pracovní sešit má ústřední postavu skřítko Emouše, který dětem připravuje úkoly, vybízí je k povídání si, k malování, pohybu nebo jen k poslechu. To, co do sešitu napíše nebo namaluje, je vždy správné a když dítě chce, tak může rodičům sešit s jeho vzkazy, přáními a výtvary ukázat, aby měli rodiče možnost tyto informace s dítětem sdílet. Kromě pracovního sešitu využíváme techniky z dramaterapeutické výchovy (např. práce s maskami, hraní rolí, padák, atd.), práci s příběhem / s knížkou, využíváme pomoc plyšových maňásků, smajlíků, malby a hudebních nástrojů. Výběr jednotlivých pomůcek, her a aktivit necháváme na naší kreativitě a hlavně na skladbě dětí, se kterými v danou chvíli pracujeme. Velmi záleží na tom, jestli se jedná o děti, které si rády povídají, a protože se cítí ve skupině dobře, vytvořila se velmi rychle bezpečná atmosféra, nebo se jedná o děti, které si chtějí svá slova a myšlenky přenést do malby, hraní scének, vyrábění masek či truhliček tajemství.

Komunikace s dětmi

Komunikace s dětmi je ze strany lektorů od prvních setkání postavena do roviny „staršího kamaráda“, kterému můžou říci, co ony budou považovat za důležité a o čem chtějí mluvit. Od lektorů děti mohou na setkání očekávat nastavení „všech uší a očí“, podporu, pochopení a třeba i pomoc s hledáním vhodného řešení. Pokud sami lektoři mají nebo v dětství měli zkušenost s rozvodem/rozchodem rodičů je na místě, o tom s dětmi mluvit ve smyslu sdílení svých zkušeností, myšlenek, pocitů a to proto, aby děti měly možnost zjistit, že i dospělý člověk mohl něco podobného v dětství zažít a přesto „to zvládl a přežil“. Ben Furman (2015) ve své knížce *„Nikdy není pozdě na šťastné dětství. Jak překonat minulost“* hovoří o prostoru, který lze dětem nabídnout a to tak, aby o věcech, které je tíží mohly mluvit, ale nelze je k tomu nutit. Připodobňuje to ke známému přísloví, že koně můžeme přivést k řece, ale nemůžeme ho donutit pít. Děti chtějí o svých trápeních mluvit, ale chtějí si sami rozhodnout a zvolit si vhodnou příležitost a tou příležitostí může být právě prostor, který nabízí Dětský průvodce světem rozvodu, ale i někde jinde např. při hře na pískovišti, na hřišti, při jízdě autem, procházce s rodičem, atd. Dětem nabízíme místo, kde mohou o svých trápeních mluvit ať už to ve formě hry nebo při diskuzi, a to bez pocitu viny z toho, že by mohly svým sdělením ublížit jednomu či druhému rodiči.

Provázanost s rodiči a nabídka další pomoci

Pro přihlášení dětí do programu nezáleží na tom, komu bylo dítě svěřeno do péče, protože pro lektořiny mají oba rodiče stejná práva a povinnosti ke svému dítěti/dětem,

a pokud chceme pomoci dítěti, tak je důležité kladné nastavení obou rodičů, a tudíž i jejich písemný souhlas. Existují výjimky, při kterých zvažujeme přihlášení dítěte bez souhlasu druhého rodiče, např. dlouhodobý nezájem jednoho rodiče o dítě, kdy kontakty neprobíhají už delší dobu, rodič neprojevuje zájem o život svého dítěte/děti, aj.

Možné konzultace s rodiči i dětmi probíhají dle potřeby. Před samotným přihlášením dítěte je možné s rodiči i se samotným dítětem individuálně probrat vše, co každého z nich zajímá např. ukázat prostředí, kde se budeme potkávat, pomůcky, seznámit se s lektory a nabídnout dětem možnost přijít na první dvě setkání a rozhodnout se, jestli chtějí pokračovat a líbí se jim tam nebo ne. V průběhu dvanácti setkání můžeme chtít s rodiči mluvit, ale není to automatické a vždy nutné, záleží na potřebě dětí, lektorů i rodičů. Před setkáním rodičů s lektory je s dítětem předem domluveno, o čem je možné s rodiči mluvit a to proto, aby děti neztratily pocit bezpečí a soukromí. Rodičům nabízíme i další možnosti práce na změně, kterou chtějí pro své dítě udělat, a to formou mediálních setkání v Mediačním centru Olomouc se zapojením dítěte do mediace, individuální konzultace s rodiči i dětmi, setkání s psychologem, aj.

Závěr

Dětský průvodce světem rozvodu nabízí výhradně pomoc pro děti a nabízí ojedinělý, unikátní a kreativní program v ČR, kde mohou děti nalézt podporu, porozumění, ale i zábavu a hru, právě v období, které není pro žádného z dospělých jednoduché, zvláště pak pro děti. Tento způsob skupinového doprovázení dětí baví a pomáhá jim. Proto bych ráda touto cestou v závěru doslova citovala slova dětí v závěru celého programu tj. dvanácté setkání, kdy měly za úkol napsat společný dopis rodičům a takto se toho skvěle zhostily:

„MILÝ RODIČE,

KROUŽEK NÁM POMOHL HODNĚ NAPŘ.: V KOMUNIKOVÁNÍ, NAŠLI JSME SI NOVÝ KAMARÁDY. KDYŽ JSTE SE ROZEŠLY/ROZVEDLY ZMĚNIL SE NÁM ŽIVOT. V KROUŽKU JSME POCHOPILY, ŽE ROZVOD/ROZCHOD NENÍ KVŮLI NÁM A JEŠTĚ K TOMU POCHOPIIT CO TO ROZVOD/ROZCHOD JE.

CO SE PRO NÁS ZMĚNILO: NEBIDLÍTE SPOLU, TÁTA NEBO MÁMA MAJÍ JINÝ DŮM, S NĚKTERÝMI Z NÁS TRÁVÍTE VÍC ČASU, DOMA SE NEHÁDÁTE, ALE NĚKTEŘÍ MAJÍ OBTÍŽ SE SOUSTŘEDIT TAK DOBŘE NA UČENÍ, JAKO TOMU BYLO DŘÍV.

TEĎ BY JSME PO VÁS POTŘEBOVALY: ABYCHOM MOHLI TRÁVIT VÍCE ČASU S VÁMI, PODPORU, LÁSKU A ABY JSTE NÁS MĚLY RÁDI. BYLO BY FAJN, KDYBY SE MÁMA ČI TÁTA VRÁTILI DO NORMÁLU.

NENÍ PRO NÁS AŽ TAK DŮLEŽITÉ ABY JSTE BYLI SPOLU ALE ABY JSTE BYLI ŠŤASTNÍ A MĚLY JSTE NÁS RÁDI.

VAŠE DĚTI “

Použitá literatura a zdroje:

HEEGAARD, M.: *When Mom and Dad Separate: Children Can Learn to Cope with Grief from Divorce*. Paperback. Woodland Press, Minneapolis 1996, ISBN: 0-9620502-2-9.

FURMAN, B.: *Nikdy není pozdě na šťastné dětství. Jak překonat minulost*. Portál, s.r.o. 2015, ISBN: 978-80-262-0820-4.

VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Karolinum 2014, ISBN: 978-80-246-2153-1.

DLOUHÁ, T. *Dětský průvodce světem rozvodu – Bezpečný prostor pro pochopení, vyjádření a zpracování emocí v souvislosti s rozvodem nebo rozchodem rodičů*. In Školní poradenství v praxi, 2016, č. 5, Wolters Kluwer.

Zdroje:

www.czso.cz

www.detskypruvodcerozvodem.cz

<http://www.mysletenadeti.cz/odbornici>

The many faces of child participation

Ewald Filler

Introduction

The title of my presentation “The many faces of child participation” is meant to give you a picture of the vast variety of forms how children in modern society can participate in different areas of life, may it be in politics, in school, in the family etc.

Already back in 1996 – precisely 20 years ago – the European Parliament in its resolution on measures to protect minors in the European Union, called upon the Member States to encourage the participation of children in democratically governed organisations and associations.

Resolution on youth participation

In 1999, the Council and Ministers of Youth adopted the Resolution on Youth Participation, with the aim of promoting the political participation of young people and supporting the establishment of youth parliaments at the local, regional and national level. Member States were urged to focus on the young people’s interests in all relevant policy areas.

Student’s and Apprentices’ Parliament – Youth Parliament

The “Students’ and Apprentices’ Parliaments” can look back on a long tradition reaching back until 1991 when the first “Students’ Parliament” was held in Parliament. Twice a year, students and apprentices convene in Parliament in order to get an insight into the work of the members of Parliament. Since the year 2008, a Youth Parliament has been held annually at the invitation of the President of the National Assembly in the Austrian Parliament in Vienna.

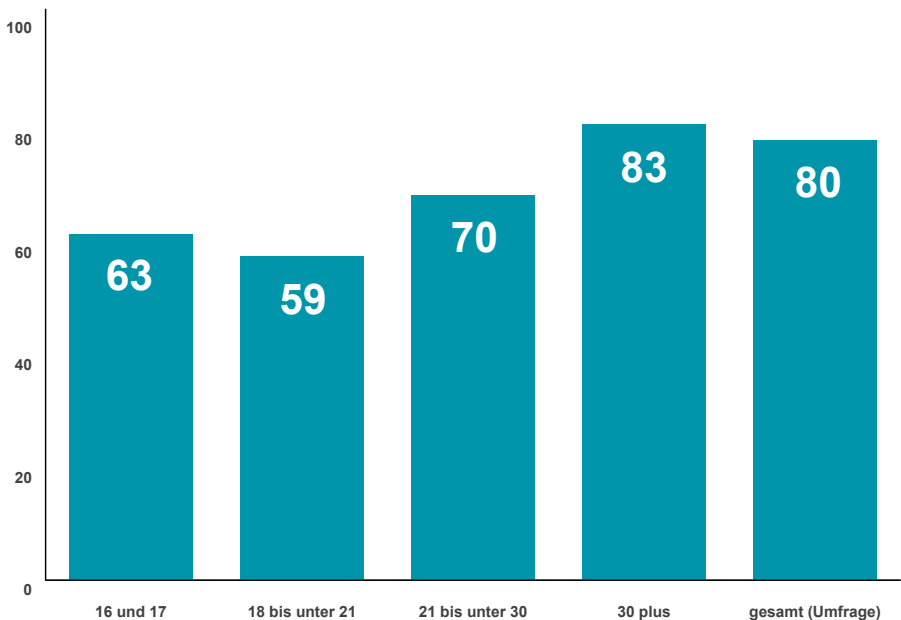
Demokratie WERKstatt

In October 2007 the Democracy College celebrated its opening as an institution of the Parliament for children aged between 8 and 14/15 where they can experience in an interactive way how parliamentarianism works. The Democracy College is understood

as an educational offer for young citizens to make (first) contact with politics and politicians. During more than ten years of operation, more than 80 000 students took the opportunity to attend the Democracy College. More than 4 300 children have been awarded certificates by the President of the National Assembly in recognition of their active interest in politics. The wider objective of children participating in one or the other political simulation model – such as the Students’ and Apprentices’ Parliament” – Youth Parliament or Democracy College – was that they would gain the necessary maturity and good political judgement once they have reached the voting age.

Voting – the most quintessential form of political participation

When the voting age for all elections and referenda was lowered to 16 in 2007, Austria was the first country to give the young citizens this age a say in formal political decision making.

Pict. 12: Turnout of the election to the National Assembly 2013

In the run-up of of this electoral law reform opponents doubted if 16 and 17 year olds are mature enough to be given the right to vote but would rather lack the ability and motivation to participate effectively in the electoral process. Lack of political interest and knowledge, they argued, would lead to low turnout and an ill-qualified vote choice. Supporters, on the other hand, fostered hope that 16 and 17 year olds would be prepared

for their first election by their parents and through political education in school. In the end, it turned out that persons younger than 18 are not substantially different in their voting behaviour compared to the other groups.

If you look at the election to the National Assembly 2013, turnout of 16 and 17 year olds is in fact slightly higher than turnout of older first time voters, and it is nearly as high as overall turnout. The Austrian case study shows that voters below 18 are politically mature enough to exercise their political rights. Moreover, although teenage voters are less interested than adult voters, they are able to make an informed choice. Austrian teenage voters seem to be mature enough to participate and to make a meaningful vote choice. If young people vote, this implies that they are interested in political events and in shaping the course of the society in which they live.

Now, I'd like to shift from the macro-level of political participation to the down-to-earth micro-level of children's participation in matters affecting their day-to-day lives.

Participation of children in matters affecting their day-to-day lives

In 2011, the Austrian legislator adopted the constitutional act on the rights of children setting a milestone in the implementation of the key principles of the CRC. By making the child's right to full participation constitutional, the legislator sent a strong message to all concerned that children's „participation“ in daily life is no longer limited to receiving orders. Art. 4 of the Constitutional Act on the Rights of the Child reads as follows:

Every child has the right to appropriate participation in and consideration of its opinions on any child-related matters, suited to its age and development.

The aim of the Federal Constitutional Law on the Rights of the Child is to strengthen the status of children in society as independent bearers of basic human rights. And children have a say on whatever matter they deem important to them, no difference what age they are. In addition, the rules of the General Civil Code (ABGB) concerning the parent-child relationship have been amended by the Children's Act reform of 2013 making the consideration of the views of the child a key criteria of "best interest of the child". Paragraph 138 of the General Civil Code reads as follows:

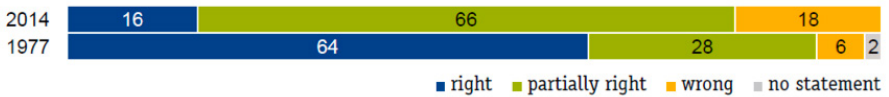
Key criteria in the assessment of the best interest of the child are inter alia: the consideration of the views of the child in accordance with the understanding and the ability to form opinions.

By explicitly declaring the right of the child to speak out on her/his behalf and to be respected, the legislator has drawn a line behind former times when generations of children in Austria had to keep silent when sitting at the table together with adults. If you compare the results of an initial survey undertaken in 1977 by the Austrian paediatrician

and activist for violence-free upbringing of children, professor Hans Czermak with the outcome of a subsequent survey undertaken in 2014 – by applying identical questions as used in the quoted precursory study – a gradual turning away from the predominant authoritarian principles of child-rearing of former times becomes obvious.

1 When adults are speaking, children should remain quiet.

16 percent of interviewed persons deemed this statement to be right, 66 percent found it to be partially right, 18 percent deemed it absolutely wrong. The change compared to 1977 is noticeable – back then, 64 percent thought this statement was right and therefore represented a relatively dominant authoritarian viewpoint on dealing with children. In 1977 only 28% thought the statement was partially right – Austrians today therefore allocate children a much different role in conversations.

Pict. 13: Comparison of subsequent surveys of Hans Czermak from 1977 and 2014

The Children’s and Youth Advocacy

In an ideal world children would have a say when it comes to decisions being taken in the family, in the child care environment or in school. With the general aim of

- safeguarding the rights and interests of children in all spheres of life,
- propagating a child-friendly society free from violence,
- endorsing the principle of childhoods free from corporal punishment,

the Children’s and Youth Advocacy offices have been established at the state level in 1989.

The Children’s and Youth Advocacy is meant to serve as a first point of contact for children at risk where children can make suggestions or lodge complaints about alleged violations of their rights. It is usually a social worker or psychologist trained to work with children who would:

- offer legal and psychological advice and support in difficult situations, or

- he or she would mediate disagreements between
 - the parents and the child or
 - the child and institutional child carers etc.

The Children's and Youth Advocate can be addressed by a child for help. Once the *Children's and Youth Advocate* has received a complaint, the case is screened to determine what action needs to be taken. The *Children's and Youth Advocate* would intervene by facilitating communication, holding a meeting to find a solution to the problem brought to his/her attention. But different from what might be expected the *Children's Advocate* cannot represent children before the court nor would he/she pursue legal action against the parents. There is no obligation of the judge to involve or inform the Children's and Youth Advocate about judicial proceedings, but they can be addressed by the child or parents at all times. However, the judge usually informs the child about all possible support institutions.

Child participation in purchasing and consumption decisions

According to a survey carried out in the UK, commissioned by Best Western Hotels

- 92% of parents routinely involve their children in family decisions
- Nine out of 10 parents involve their children in family decision making no matter what age they are.
- Decisions include where to go on holiday – what the family watch on TV – and what to eat for supper
- Camping trips are out: 53% of children say a tent stay isn't a holiday

Conclusion of the researcher:

Thanks to the UK's increasingly child-centric culture, parents make all big family decisions based on the needs and wants of their children. Older generations say their parents would make most or all decisions without consulting them.

Parents are opting for those cars where their children feel at ease

A survey carried out in Germany (2010) revealed that parents are opting for those cars where their children feel at ease, and according to Martin Lindstrøm, a Danish marketing expert, in more than half of all cases (56%) children have an influence on the

brand of the car their parents buy. In a survey carried out in 14 countries it was found that children in 56% of cases decide which automark their parents buy. Thus, the Danish one summarizes the most important findings for his new book „Brandchild“. And his prophecy is crystal clear: „Children will have even more to say in the future.“

Lindstrøm, a highly sought-after marketing expert, believes that he found the reason behind this power shift towards children: he sees a direct relationship between the (increasing) rate of divorce and the influence of the children. According to Lindstrøm, the children of divorced parents will determine even more what is bought. On the one hand, this is due to the mothers´ and fathers´ feelings of guilt, but also to the fact that it is difficult for a parent to distinguish them.

Child participation in case of a family breakup

There is a host of family life related decisions taken mainly or exclusively by their parents even if these decisions are apt to considerably affect the child´s interests, e.g. when it comes to separation or divorce. It may well be assumed that children by and large have a desire to “grow up in a family environment, in an atmosphere of happiness, love and understanding ...“ as proclaimed in the preamble of the CRC. But what happens if reality doesn´t meet their desire for a stable family relationship but instead the separation of the parents is looming?

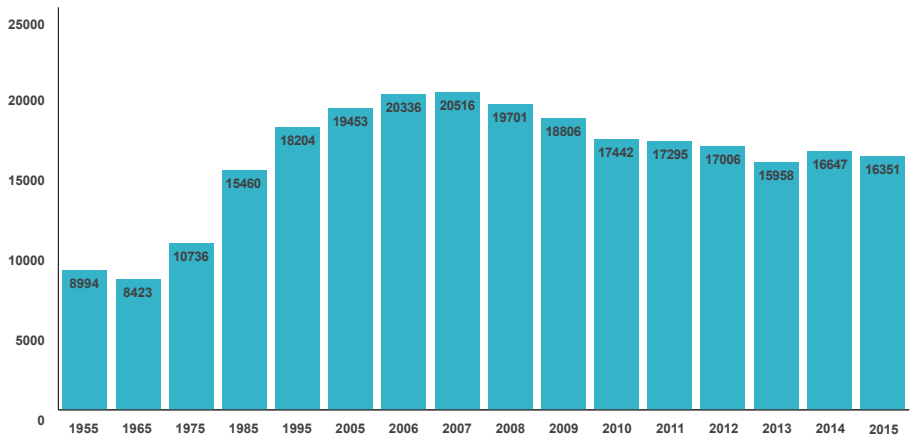
Needless to say that the idealistic ambitions stated in the preamble of the CRC are not enforceable! But if parents separate or divorce – and as all of us know, family break-ups have become common place, the question arises, whether a child has a say in the parent´s decision, because without any doubt decisions on whether the parents of a child manage their marital relationship for good or whether they run into a family breakup – now this sort of decisions usually affect the interests of a child tremendously. Is this a proper field for participation of children affected by their parent´s decision? The question arises whether the child´s opinion on this subject ought to be heard by the parents or the judge and how – if at all – or to what extent the child´s view is taken into consideration?

It goes without saying that most children wish that family relationship will sustain and their world is torn into pieces when the parents separate often leaving the child behind. Now, because the grown-ups who find themselves in marital trouble in most cases are fully occupied with their own fears as a result of which the child in general finds himself or herself in the pitiful position of a mere witness of things going bad but can not influence the course of things. As a matter of fact, the decision on whether the marital relationship of parents is going to sustain or whether the parents are going to split rests solely on the spouses, consequently, children do not have a say in divorce proceedings of their parents – and this is basically completely right and fair.

However, this result is still unsatisfactory, mainly because civil judges are not specifically legally or psychologically trained to work with children. Several specialist institutions deal with children in – or before entering in – civil judicial proceedings in Austria.

With the aim of better securing the interests of children affected by a looming divorce of their parents, prior to issuing an application for divorce based on consensus for the court, the parents are obliged to see a **qualified counsellor** or **accredited counselling office** for advice on the specific needs children affected by the family separation. Parents seeking divorce based on consensus are admitted to court not before they have produced a written document confirming that they received advice about the specific needs of their underage children resulting from the parent’s separation.

Now, if you look at the graph, you can see a small dent on the graph in 2013 – the year when this new tool (pre-divorce counselling pursuant to Section 95 of the Conflict Resolution Act) was introduced – indicating that the number of divorces dropped slightly but would recover in the following years but not reaching the level prior to the introduction of this new tool.

Pict. 14: Amount of divorces in Austria

The evaluation of this newly installed tool still remains to be done as regards the influence on the parents to rethink their decision. Preliminary observation is: Children have participation rights in legal proceedings concerning custody and visitation rights, but children have no say when it comes to deciding whether the parents are going to separate or getting divorced.

Children´s Legal Advisor (Kinderbeistand)

In civil proceedings covering custody and personal contact with parents, the court may order a Children's Legal Advisor (Kinderbeistand) to help the child understand and pursue his or her rights. The Children's Legal Advisor (Kinderbeistand) helps the child to understand and pursue his or her rights and speaks on their behalf before the court and to the parents.³³ The Children's Legal Advisor is a social worker especially trained to support children under fourteen years of age and – if there is a specific need – also for those who have not yet reached sixteen. He accompanies and supports the child and speaks on their behalf before the court and to the parents.

Example:

Florida boy seeking „divorce“ from his parents

FEATURED ARTICLES NEWS³⁴

[Boy, 12, in Court Seeking ‚Divorce‘ from Parents : Family: Mother denies her son's allegations of abuse, abandonment. Impact of outcome appears unclear.](#)

September 25, 1992 | From Associated Press

A 12-year-old boy went to court Thursday seeking a „divorce“ from his parents. Gregory Kingsley sat in the courtroom with members of the foster family that he hopes to live with permanently. His mother, Rachel Kingsley, cried as she denied allegations that she abused, neglected and abandoned him for most of his life. In the past eight years, Gregory has lived with her for seven months.

[Boy Is Granted ‚Divorce‘ From Natural Parents](#)

September 26, 1992 | From Times Wire Services

A judge on Friday ruled in favor of a 12-year-old boy who set a legal precedent by going to court to „divorce“ the biological parents he said had mistreated and abandoned him. Circuit Judge Thomas S. Kirk told Gregory Kingsley that he was now formally adopted by his foster parents. „Gregory, you're the son of Mr. and Mrs. Russ at this moment,“ he said as people in the courtroom broke into applause. Gregory leaped to hug his new parents and four of his new siblings.

³³ Section 104a of the Conflict Resolution Act. The Justice Assistance Agency (Justizbetreuungsagentur) provides for the service of Children's Legal Advisor (Kinderbeistand). Information available at the website of the Justice Assistance Agency.

³⁴ <http://articles.latimes.com/keyword/gregory-kingsley>

Child and Youth Impact Assessment (WFA Kinder / Jugend – Austria)

The Austrian “Child and Youth Impact Assessment” is an ex-ante impact assessment tool aimed at facilitating better law-making taking – inter alia – the interests of children and young adults into due consideration. Effective 1st January 2013, each ministry has to follow a standard protocol when preparing draft legislation.

Assessment areas (related to children / young adults) where the proposed legislation is intended to have an impact or where unintentional effects may occur:

1. Protection, promotion of health and self-development of children and young adults, or
2. Childcare, maintenance provision, financial equalisation / compensation for costs of children, or
3. Securing the future of children and young adults in a mid-term perspective.

If, for example, the Head of Division for Children’s Rights is preparing an amendment of the CHILDREN’S ACT introducing the full prohibition of corporal punishment, he/she is obliged to use the WFA – IT Tool³⁵ and follow the steps predefined therein. In the course of the discussions in Parliament, Members of Parliament suggested that the introduction of a standard „Child Impact Assessment“ as part of the legislative decision making process would improve the quality of law making and would also secure that the needs and interests of children would be better taken into account (“Kinderverträglichkeit“).

It was the joint initiative of the Austrian Chancellery and the Ministry for Finance a couple of years ago to develop a „Budget Impact Assessment“, tool that would measure the effects of policies on the state budget. But only recently, in 2013, this tool was extended – inter alia to gender issues, the environment and – last but not least – to children and youth. All relevant stakeholders including NGO’s working in various fields relating to children and youth were involved in the creation of the WFA Kinder / Jugend „Child and Youth Impact Assessment“ tool.

Children’s Rights Parliament

On the occasion of the 25th anniversary of the CRC, the existence of this highly successful international convention was celebrated in Austria by a gathering of children and juveniles from the age of 12 to 18 in what was called a „**Children’s Rights Parliament**“ upon the invitation of the youth and children’s speakers of the political

³⁵ https://www.bmf.gv.at/budget/wfa_it_tool.html, https://www.bmf.gv.at/budget/wfa_it_tool.html

parties present in Parliament. In 2015, sub-committee of the parliamentary Family Committee was set up in the upper house and in the lower house of the Austrian Parliament.

Part-taking in public affairs: „Children´s Rights Square“

In Vienna, in 2013, an initial step was taken for children to – symbolically partake in public affairs on the community level – the first time in history, a public square in Vienna was named „**Children’s Rights Square**“ (Kinderrechteplatz). Sceptics will say that this is mere symbolism without any effect. In my eyes, given a public place the name „Square of the Rights of the Child“ is apt to produce a certain kind of visibility – and visibility represents a basic form of participation in public life.

Pict 15: Children’s Rights Square

The ‘In my shoes’ project: interactive tools to help professionals communicate with children, and children communicate with professionals

David V. Glasgow

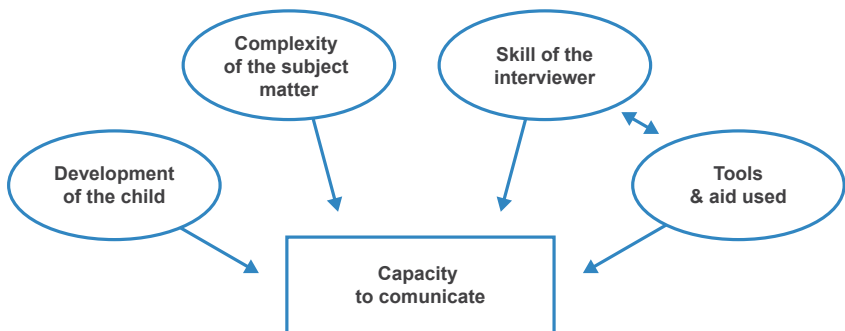
Introduction

Most conversations taking place between adults and children are either about day-to-day life and routines, or engaged in for fun. Some are intended to be educational, but even these can proceed on a fairly ad hoc basis, because nothing of great significant turns on the form of words used or the content of the speech in a particular exchange.

Other conversations are more formal, and the communications involved have greater significance. Sometimes a critical decision will be made by professionals engaged in legal proceedings, and which will profoundly affect a child’s present and future life. In such cases it is possible that where a child lives, is cared for, and by whom may be determined. Alternatively, a child’s evidence may be of significance because they are a victim of or a witness to physical, emotional, or sexual abuse.

These more formal conversations are much more difficult and demanding for both the adult and child concerned. The child must, as far as possible, understand the context and purpose of the communications taking place. Further, his or her capacity to communicate must be considered by the adult involved, and as far as possible optimised.

Too often the assumption is made that capacity to communicate is merely a property of the child rather than a product of an interaction between the child’s development, the complexity of the task required, the skill of the interviewer, and the tools and aids which are used to enable communication.

Pict. 16: Components of the capacity to communicate

In ideal circumstances, the interviewer applies a number of skills involving preinterview assessment and planning, appropriate rapport building and engagement, the use of open questions and techniques and strategies which enable a child to understand and communicate about a particular issue.

However, there are complexities in the research relating to use of dolls, other materials and toys in supporting children within formal communications. It has been found that the use of dolls and body maps in formal interviews investigating possible abuse experience increase the amount of both accurate and inaccurate information elicited. Interviewers using dolls to aid communication in investigations of sexual abuse have been found to use more complex language, and leading questions. Many so called interview aids also have significant drawbacks (Pipe & Salmon, 2009).

The use of drawing to aid interviews has also been investigated. Sometimes children are encouraged to draw anything they want, while the interviewer converses with them. The hope is that this will make them feel more comfortable, and able to speak freely. The fear is that it might distract children from the conversation, and also perhaps encourage fantasy, which might intrude into the narrative. The research evidence is mixed, but suggests that free drawing is not helpful, and does indeed cause more fantasy (Macleod et al, 2016).

Much more research suggests structured drawing combined with more structured and systematic questioning increases the amount of accurate information elicited from the child. (Aldridge et al. ,2004; Barlow, et al., 2010) without an increase in false information.

However, although appropriately used drawing can enhance child communication, it can also be very time consuming, and can be difficult and frustrating for less able children. In the real world there are often considerable time pressures on professionals communicating with children, and procedures rarely allow adequate time for drawing based procedures.

The IMS Project

This paper is concerned with a long-standing project focused on the development of a comprehensive interactive toolkit which aids communication between adults and children (and also adults with a learning disability).

The intention was to create a computer package that would

- Create symbols with clear, shared meanings which would enhance and scaffold communication

- Remove the difficulties associated with drawing
- Help professionals to structure communication with children
- Enable direct assessment of comprehension and communication in relation to the topic to be discussed/investigated
- Enhance engagement of children in communication
- Optimise expressive and receptive language abilities
- Capture messages and responses to form an accurate digital record

The project was initially funded for six years by the British Department of Health and has subsequently been further developed and disseminated by Child & Family Training.³⁶

Throughout the development of IMS (IMS), there has been a commitment to adopting new technology and hardware as it became available. Although IMS has remained the comprehensive toolkit running on Mac and Windows operating systems. Several components of IMS have been adapted and refined for touch interfaces on three apps for iPad and other tablets.

Development of the tools

The development of tools and symbols used in IMS involved children from the outset. The team developed a list of aspects of children's experiences that required representation in any communication tool. These were:

1. Sensations (especially pain)
2. Feelings (i.e emotions)
3. People
4. Places (especially households and education settings)
5. Thought (both that of the child, and that attributed to others)

³⁶ Child and Family Training (<http://www.childandfamilytraining.org.uk>) is a not-for-profit training organisation working to promote evidence-based assessments and interventions with children and families. Tools and training are developed for professionals in health, children's social care, education, youth justice, health and the police within the UK and overseas.

6. Speech
7. Commentary/messages/narrative
8. Degree/intensity/comparison (between any individuals, situations or care settings)

The symbols for and functionality of all the above were developed over many years. Typically, representations used by children were elicited and then studied carefully. The team then generated copies, which were tested; initially in paper format, and then as digital 'on screen' representations

For example several classrooms of children (of different ages) were invited to draw the last occasion on which they felt great pain. How children communicated the circumstances, the injury, pain and associated affect was examined carefully. Sometimes the representations were rather fragmented and sketchy:

Pict 17: Picture of last occasion on which children felt great pain #1

On other occasions children drew pictures which included other people and used speech or thought bubbles to represent exchanges between people present:

Pict 18: Picture of last occasion on which children felt great pain #2

Other pictures incorporated elements which revealed action and intention. They often included facial expressions which conveyed the emotional state of those involved in a painful injury:

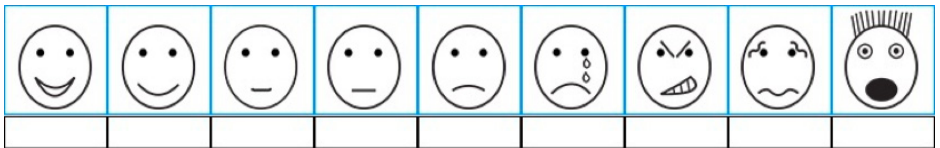

Pict 19: Picture of last occasion on which children felt great pain #3

What was somewhat surprising was that children used relatively few representations of both pain and emotion. Based upon those emotions portrayed by the children in hundreds of pictures, the IMS team developed an emotions palette consisting of nine emotional state representations.

Much larger sections of emotional representations have long been available in paper format. However, it became very clear that children do not recognise the vast majority of these symbols, and therefore cannot use them reliably and consistently communicate emotional states.

In contrast, it was established that the majority of children, even those who were very young or with an intellectual disability could recognise, label and use the IMS emotions palette. Further, the use of a restricted palette was actually beneficial. For example the 'somewhat sad' face might be selected by a particular child, then the nuances of context and experience be clarified with a message, such as "When I think about my dad I feel lost and alone".

Pict 20: Example of pictures to communicate emotions

One of the great advantages of using images displayed on a computer screen is that it was very easy to establish which emotional representations any particular child was familiar with, and hide any which were unrecognised or confusing.

Sometimes with very young or intellectual disabled children the emotions palette might be reduced to only four or five faces:

Pict 21: Example of reduced palette of pictures to communicate emotions

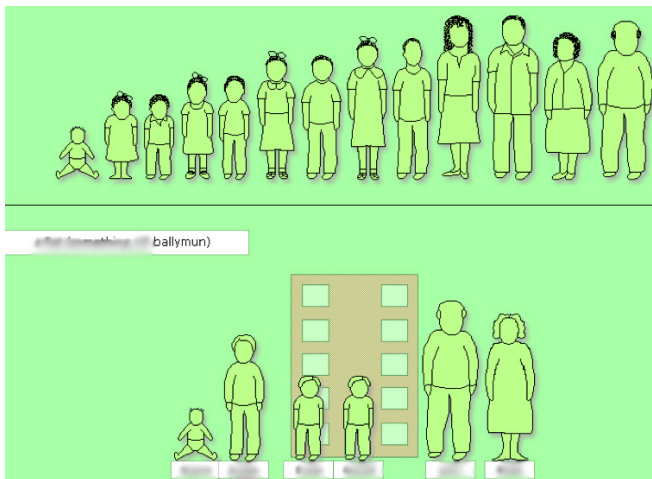
This means that only appropriate and required emotions are presented to the child, and they will not be distracted by large numbers of other emotional representations that they are unlikely to be able to understand or use.

It can also be seen that the emotions can be labelled according to the child's preferences and ability. Sometimes this generates idiosyncratic terms. For example the 'scared' face showing open mouth, wide eyes and hair standing on end (to the far right of the full palette above) is very occasionally described as 'singing'.

If this is truly the understanding of the child, and fear is not a key element of the interview, the interviewer can simply accept the label and use the representation in subsequent discussion. However if fear is an important issue to be addressed, the meaning and representation can be negotiated and explained by the interviewer.

As with many of the symbols used within IMS, they can be used in isolation but become extremely powerful and effective when used in combination together. So, in a number of modules emotions can be attached to representations of people who are significant to the child. These are associated with simple representations of places in which a child may be cared for. Represented below is what is referred to as the 'people chooser'. Children can add members of a family by dragging figures from many sets of different ethnic and cultural representations towards the top of the screen, and add them to a setting at the bottom. Each individual can be named, as can the setting itself.

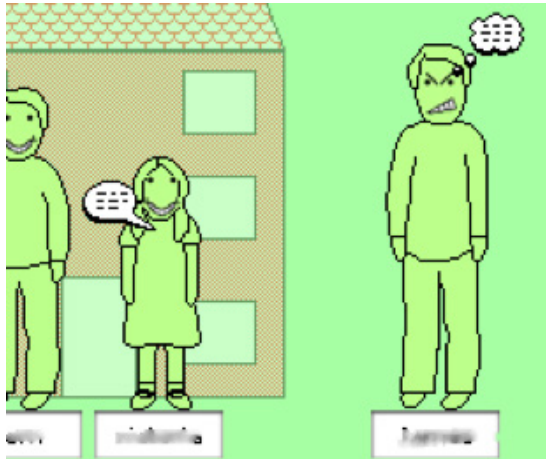
The figures themselves are quite simple, and appear as light green on a slightly dark green background. This slightly unusual representation was adopted in order to allow children to avoid the issue of skin tone in selecting representations. It is not that skin tone is in any way unimportant to a child's representation of self and others, but rather that to accommodate skin tone variants for each of 84 representations of people would render the process of selection complex and difficult.³⁷

Pict 22: Example of representation of persons and places

³⁷ The development team have continued to investigate possible means by which children could select skin tone for each figure, and also disabled variants of each figure.

Families can be created, and affect, thought and speech associated with individuals in different scenarios. The image below shows a girl placing herself close to one brother, and both smiling while she speaks positively. Another brother is shown displaced to the right, angry and with a hostile thought attributed to him.

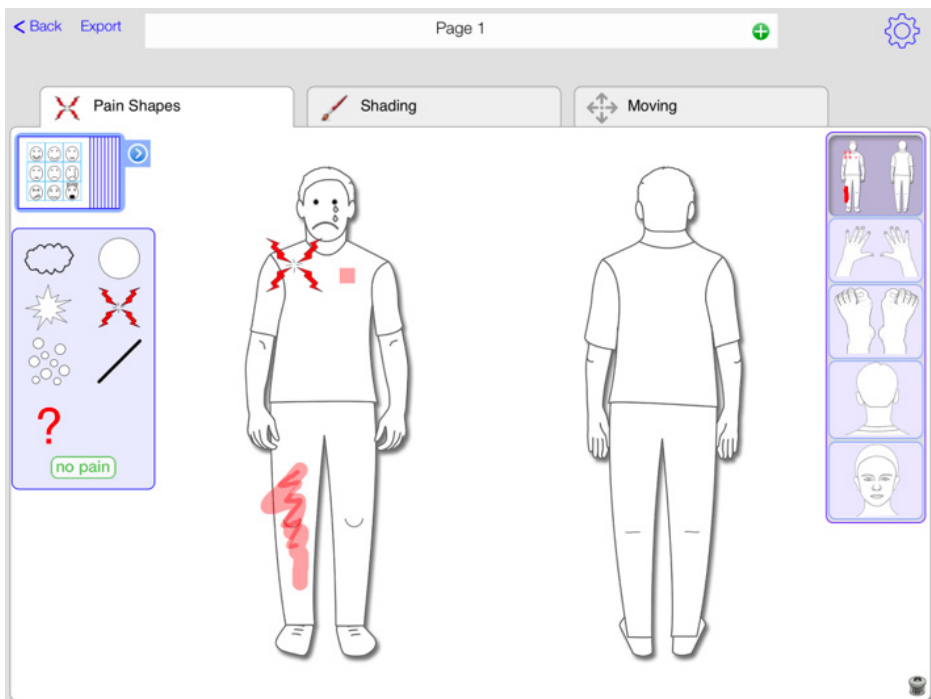

Pict 23: Example of family including thoughts and speech

Thoughts and speech are represented by small icons, but the contents can be displayed and changed or edited. Statements made by the child in relation to the scenario can be captured using the 'messages' facility.

Pain and physical sensations

One of the surprises from the many children's pictures analysed was that they use relatively few symbols to represent pain. It became clear that combining a few of the more frequently used representations with the ability to draw freehand would enable children to mark on an outline figure exactly where a pain was located.

Pict 24: Representation of pain

The above image is from the 'This Feeling' iPad app, and it shows the various tools available to use. The figure shows a standard pain shape on his right shoulder, and freehand pain shading both on the left of his chest and his right leg. What cannot be seen on the printed page is that the pain shapes can be animated to give an indication of 'throbbing' of a particular pain.

Very occasionally, a young child might see the front and back images as two distinct individuals facing in opposite directions. It is possible to change this view to a single figure which offers a button allowing the professional or child to rotate the front and back views.

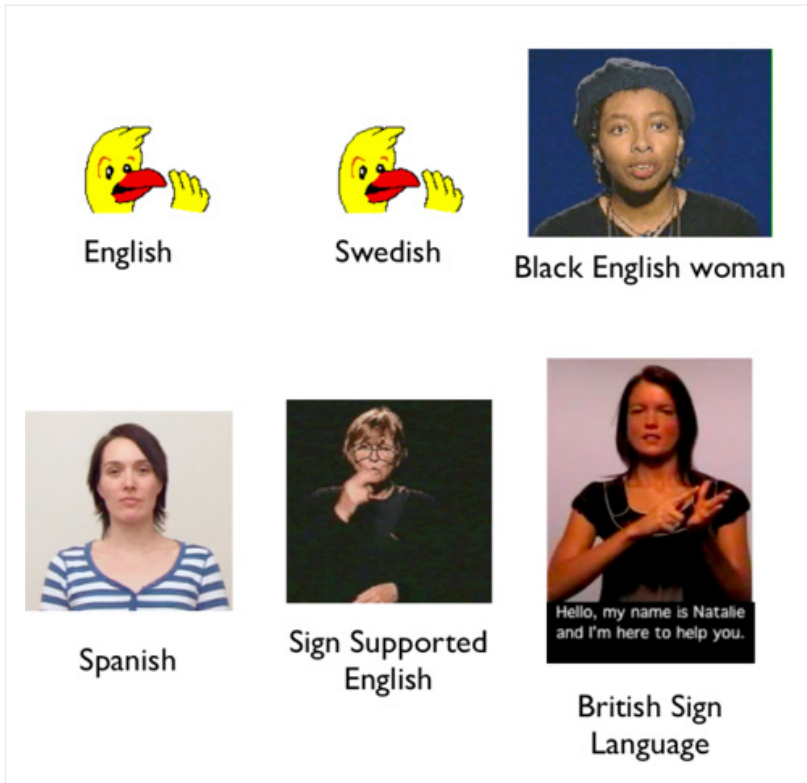
It can be seen from the 'thumbnail' images down the right-hand side of the screen, that it is possible to zoom in on hands, feet, face or head to indicate more detailed pain. This has been used by children suffering from paediatric arthritis to describe pain associated with this disease.

We tested the system on children recovering from surgery and found that they enjoyed using the system, were able to place pain markers accurately, were able to use the screen based image to discuss their pain (including how it was caused and how they felt about it); and even used changes in the size of the pain shape to indicate resolution of pain.

Guides

One of the goals of the IMS project was, as far as possible, to standardise the interview process and prompts. It was found the children are very receptive and responsive to an on-screen character, who describes the current display and asks the child to engage in different tasks.

Initially we used a simple animated cartoon figure, but later introduced video guides which opened up the possibility of a variety of guides with different ethnic and cultural appearance, and language (examples below).

Pict 25: Different examples of guides

Guides available include Swedish, Norwegian, Spanish, Signed Supported English, Turkish and British Sign Language (BSL).

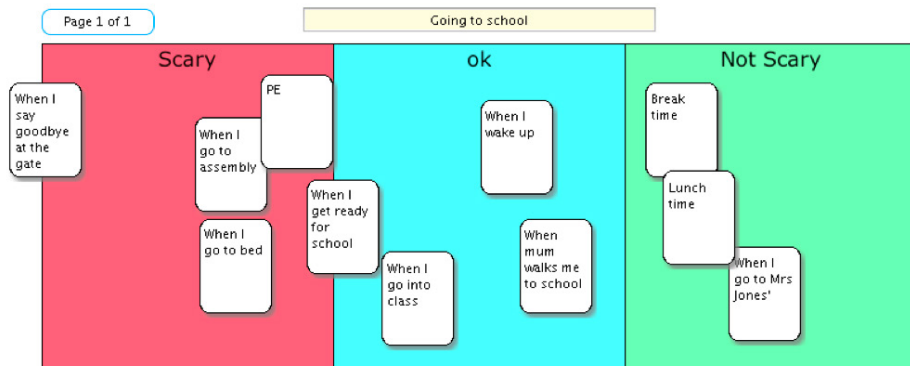
Care must be taken to ensure that the terms used in each language correspond exactly to the specific 'on-screen' objects and tasks. However, it is a relatively straightforward matter to create a new guide in any language, offering the following benefits:

- Interviews become more structured and standardised
- Collaborative interaction with the child is enhanced
- Cultural and/or linguistic localisation enhances understandability, rapport and engagement
- Sign language guides improve accessibility to children with disability

Comparison and measurement

Two systems were developed which enable a child to indicate the degree or extent of beliefs or feelings in relation to almost any aspect of their life and experiences. Shown below is an example of a child indicating feelings in relation to 'going to school' within In My Shoes. Three categories are offered, which have been selected based upon the child's choice. It can be seen that virtual 'cards' can be placed according to the extent to which they are 'Scary', 'OK' or 'Not Scary'. The content of the cards is entirely a matter of negotiation between the interviewer and child.

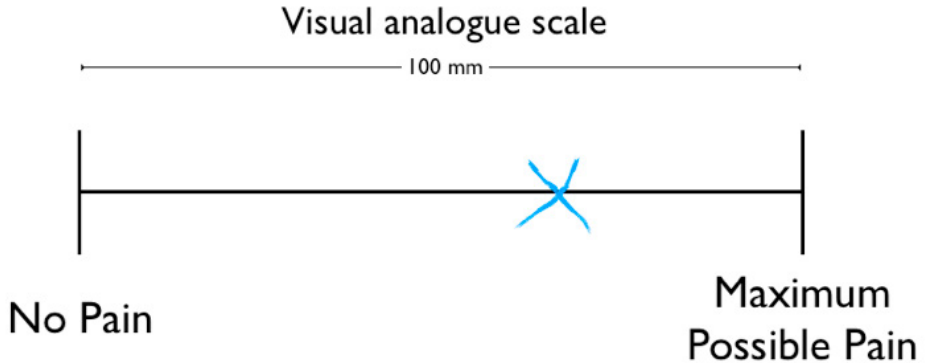
The results of this task can be captured in a single 'screenshot' which can then be used to generate hypotheses, select targets for change and monitor the effectiveness of interventions over time. The great value of this assessment tool is that it is not only informative for the interviewer, it enables a child to describe and explain their experiences in some detail.

Pict 26: Example of a child indicating feelings in relation to 'going to school' within In My Shoes

A more sophisticated measurement tool was also incorporated into the 'This Much' app. This offers an interactive and enhanced visual analogue scale (VAS), which is an extremely well established and widely used assessment tool.

The classic Visual Analogue Scale is a paper-and-pencil assessment consisting of a 10 cm line upon which a cross is drawn to indicate the extent of a symptom or psychological characteristic.

Pict 27: Classic Visual Analogue Scale

It can sometimes be difficult to ensure that a child understands how to use the scale, using a pen can be somewhat intimidating, and the mark made is irreversible. In 'This Much' The scale is much more easily understood, can be supported and structured with symbols and labels, and the child can move the marker or markers as many times as they wish until they are happy with the scale.

The marker on the scale can consist of any image, photograph or text which allows several elements to be evaluated on the same scale concurrently.

One example of such a use has particular relevance to child participation. A 12-year-old boy was interviewed for the purposes of exploring his experiences of being involved in family proceedings. The case had been progressing slowly for many years, and he felt unhappy that little weight appeared to have been placed on his wishes and feelings. He wrote a letter of complaint to the court about this. The concern was that he had been prompted to write by the parent he favoured ... hence the interview and assessment.

One aspect of the assessment was to focus on his understanding of child participation rights, and his assessment of the extent to which they had been (and were now) respected. To this end a visual analogue scale was created using This Much, incorporating 'child friendly' versions of child participation rights. These were as follows:

- I was treated fairly
- People listened to me
- Someone explained things I didn't understand
- People took notice of what I said
- There was someone there to speak up for me
- I felt safe and looked after
- I was given choices about what was going to happen

Two versions of the scale were created. The first related to the child's experiences before he wrote his letter of complaint, and the second after he wrote the letter, and after a Guardian ad Litem was appointed to represent his interests and statements within the proceedings.

He proved well able to understand the child's participation rights statements, and reflected carefully as he moved them up and down on the scale. He was able to give examples of aspects of his experience which validated the rating he gave to each aspect of his rights.

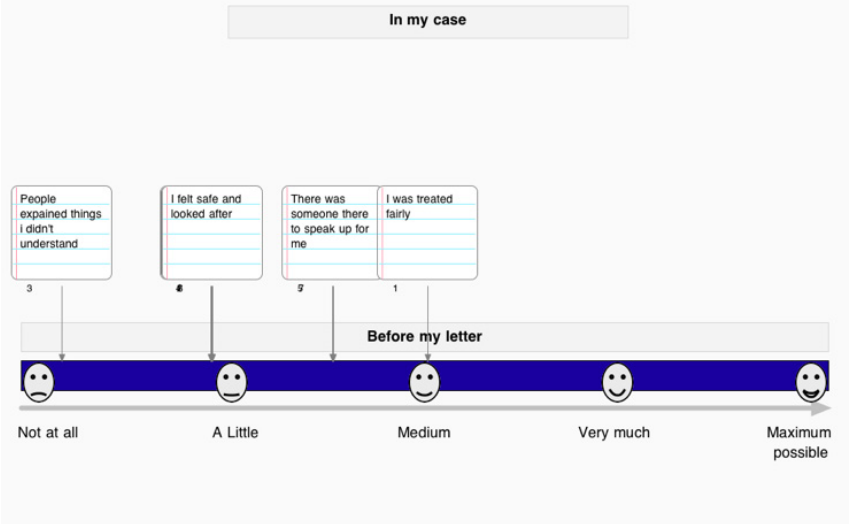
It can be seen from the image below that all of his ratings regarding his experiences prior to the appointment of the Guardian ad Litem were in the lower half of the scale. For the purposes of scoring each text pointer is numbered. The picture shows some of the rights overlapping in the visual representation, but their exact score is shown towards the top left of the image.

His assessment of his rights following the appointment of the Guardian shows an enormous improvement. All seven of the rights of participation were scored in the top half of the scale, and once again he was able to give illustrations and justifications for his choices.

He was also able to compare the two ratings overall and explain what aspects of his involvement in the proceedings would need to change in order for him to feel even more positively about the experience.

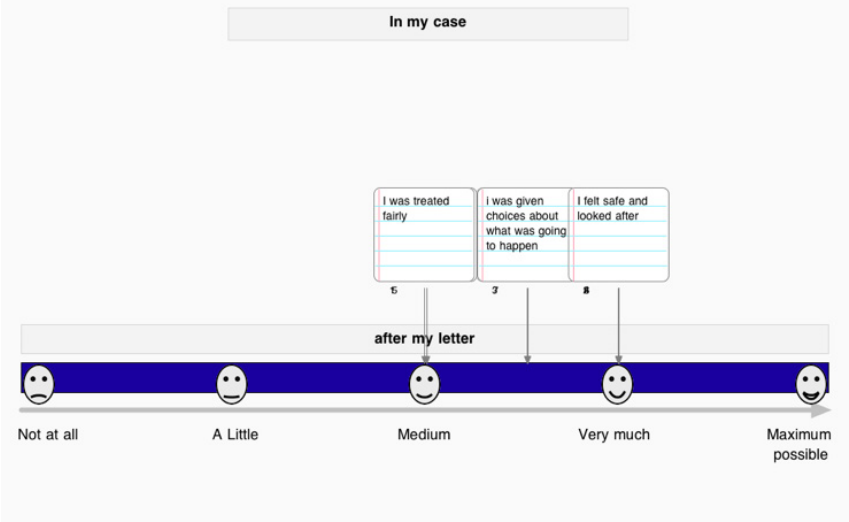
It can be seen that 'This Much' also offers a unique combination of qualitative and quantitative information. The latter could be incorporated in statistical analyses. The former is captured as a visual image which is both much more accessible to and understandable by a child. Whether on-screen or printed out on a page, it can act as a shared symbol of a child's experiences and act as a conduit for communication between child and interviewer.

1. 0.503 I was treated fairly
2. 0.208 People listened to me
3. 0.050 People explained things I didn't understand
4. 0.225 People look notice of what I said
5. 0.385 There was someone there to speak up for me
6. 0.237 I felt safe and looked after
7. 0.386 I was given choices about what was going to happen

Pict 28: This Much Scale of child's experiences before he wrote his letter of complaint

1. 0.499 I was treated fairly
2. 0.739 People listened to me
3. 0.628 People explained things I didn't understand
4. 0.745 People look notice of what I said
5. 0.502 There was someone there to speak up for me
6. 0.740 I felt safe and looked after
7. 0.627 I was given choices about what was going to happen

Pict 29: This Much Scale of child's experiences after he wrote his letter of complaint

Combining Tools

IMS can be combined with the three stand-alone apps to form a flexible and powerful child interviewing and support system. Although some components of the tools do form logical sequences, much of them can be used in a non-linear and customisable fashion. So, for example, if the focus is on experience of physical injury, 'This Feeling' may be all that is required. However, if it is suspected a member of the family has inflicted the injury, it would be wise to explore emotional experiences in relation to family members before moving on to 'This feeling'.

If necessary, it is possible to establish and empirically demonstrate a child's capacity to communicate prior to embarking on the substantive interview. Whether the focus is on identifying and reporting emotions, describing and evaluating experiences, exploring attachments, establishing wishes and feelings or formally eliciting a statement for legal proceedings, a sequence of modules can be utilised.

Typically children engage in interviews using IMS or the apps for considerably longer than the attention span attributed to them by teachers or parents. At the end of 45 minute or even longer session, is not unusual for children (and adults with intellectual disabilities) to express disappointment the session is finishing, and ask to continue engaging in the activity on another occasion.

In some circumstances, it might be desirable to spread assessment and interview over several sessions. For example, a child may have complex relationships within several households, a large extended family, and carers who have strong and conflicting positions in relation to the child's welfare. Alternatively, it might simply be that a child is very young or has a very limited attention span, necessitating an assessment spread over several short sessions. IMS facilitates this by maintaining a session record which records all on screen selections, responses, individuals, thoughts and comments etc. This means that a session can be very easily suspended and then later resumed at the same point.

Empirical Evidence

Throughout development of IMS, components of all of the modules were carefully tested to ensure that each was understood and useable by the widest range of adults and children. Although a few very disturbed or disabled children proved unable to use IMS, none were excluded from *study a priori*. When an individual displayed a difficulty with a particular component, every effort was made to adapt or refine it such that it became more useable.

Thus, empirical evidence was used over a number of years to develop and refine IMS. Some specifics of development are described in Calam et al (2000a), within the context

of psychological assessment and therapy. However, systematic testing in development is not the same as demonstrating the utility of the whole system. One of the challenges of developing an evidence base in relation to IMS is that the scope of application and flexibility of the tools make it rather difficult to find procedures or systems with which it can be compared. It also means that there is considerable diversity in the domains and methodologies of studies published on IMS.

Both Calam et al (2002b) and Watson, et al. (2002) focused on the potential value of IMS in helping children report pain. The second of these studies found a good correlation between IMS and established pain measures, as well as excellent test-retest reliability. A more recent publication (Tapping et al, 2015) addressed the same issue, but using the iPad implementation of the pain exploration module.

Grasso et al (2013) reported a survey of 39 IMS users, in relation to a total of 592 cases. They found that the purpose to which the the system was put varied considerably: 28.9% reported that they used it regarding family placement; 42.1% for care proceedings and reviews; 47.4% in cases of child abuse and neglect and 63.2% to investigate the child's experience of education and school. A little over three quarters (76%) of users reported that IMS was either 'Very Useful' or 'Essential' in their work.

In contrast, Barrow & Hannah (2012) reported using IMS with children with an autistic spectrum disorder (ASD). She found that these children tended to be irritated by the guide,³⁸ but also reported *"It might have been expected, given the difficulties associated with ASD, that participants might have found distinguishing between visual representations of themselves and others confusing. However, a number of the participants indicated that they were able to distinguish between self and other representations as illustrated in the following quotes: 'That's just a girl. Not me...It could be one of my friends'"*

IMS has been used successfully to elicit the views and experiences of adults with an intellectual disability. However, the only study published with respect to adults is Glasgow & Crossley (2004) who investigated the ability of patients detained in secure hospital to report the cause of significant injuries. IMS performed as well as two other approaches, and was preferred by interviewees.

Backer et al (2016) reported a qualitative study using IMS to investigate the experiences of children aged between 4 and 10 years, who had a parent suffering from Bipolar Disorder. She concluded *"In contrast to studies finding children have poor understanding of parental illness, the children in our study appeared to have basic knowledge and awareness, particularly the older children. Elicitation of this information may have been due to the non-threatening 'side-by-side' nature of the*

³⁸ The guide can, if necessary be switched off, leaving the user entirely responsible for the interview structure, explanations and prompts used.

computer-assisted interviews, which meant that children were able to discuss potentially sensitive and upsetting information whilst focussing on the screen”

Two studies have been published based upon Swedish language versions of IMS. The first (Bokström et al 2015) investigated the use of IMS to assist 4 – 5 year old children to report on a routine health assessment. They concluded “... *the results suggest that IMS can be used to help children to describe their health care experiences, with detail, depth and reasonably high accuracy. The children actively made use of and interacted with the IMS, and held their interest for an extended period of time...*”. The second study compared IMS with a best practice forensic interview procedure. In young children IMS generated equivalent results in relation to accuracy and completeness of accounts, with a significant advantage regarding ‘people completeness’ (people reported to be present ÷ people actually present). This is perhaps an unsurprising result, because one of the modules of IMS is dedicated to selecting representations of individuals associated with a setting or experience.

Future Development

The flexibility and adaptability of the IMS system means it has been used for different purposes, in a variety of contexts, with children of different ages, and varying levels of ability / disability. The diversity of the research on IMS reported above, reflects this. However, it also means that IMS can be responsive to new demands and needs.

For example, in an age of unparalleled migration and displacement, many children and services working with them are faced with the challenges generated by refugee status and acculturation. The fact that IMS can be adapted to use different languages (including those using the non-Roman alphabet) means that the circumstances, health and social care, as well as wishes and needs of migrant children could be better explored. The development team have already resolved to add a representation of a tent to the ‘places’ module, in order to allow refugee children to better communicate their experiences.

It is also possible that there are other, unanticipated functions which might be served by IMS. The development team have long been committed to working in partnership with any agency which identifies an appropriate function. The only criteria are that the proposed application serves the best interests of children and families by enabling professionals to better communicate with and assess them, as well as enabling or enhancing the participation of children.

References:

- ALDRIDGE J, LAMB M, STERNBERG K, ORBACH Y, ESPLIN P, BOWLER L. (2004) *Using a human figure drawing to elicit information from alleged victims of child sexual abuse*. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 72: 304–316.
- BACKER, C., MURPHY, R., FOX, J. R. E., ULPH, F. and CALAM, R. (2016), *Young children's experiences of living with a parent with bipolar disorder: Understanding the child's perspective*. Psychology Psychotherapy Theory Research and Practice.
- BARLOW, C. M., JOLLEY, R. P., & HALLAM, J. L. (2010). *Drawings as memory aids: Optimising the drawing method to facilitate young children's recall*. Applied Cognitive Psychology, 25(3), 480–487.
- BARROW, W. & HANNAH, E. F. (2012) *Using computer-assisted interviewing with children with autism spectrum disorder: an exploratory study*. School Psychology International, 33, 450–464.
- BOKSTRÖM, P., FÄNGSTRÖM, K., CALAM, R., LUCAS, S., & SARKADI, A. (2016). *'I felt a little bubbly in my tummy': Eliciting pre-schoolers' accounts of their health visit using a computer-assisted interview method*. Child: Care, Health and Development, 42, 87–97.
- CALAM, RM, COX, AD, GLASGOW, DV, JIMMIESON, P AND GROTH LARSEN, S. (2000a) *Assessment and therapy with children: can computers help?* Child Clinical Psychology and Psychiatry, 5(3) 329-343.
- CALAM, R. M., JIMMIESON, P., COX, A. D., GLASGOW, D. V. & GROTH LARSEN, S. (2000b) *Can computer-based assessment help us understand children's pain?* European Journal of Anaesthesiology, 17, 284–288.
- FÄNGSTRÖM, K, BOKSTRÖM, P, DAHLBERG, A, CALAM, R, LUCAS, S & SARKADI, A. (2016), *In My Shoes – Validation of a computer assisted approach for interviewing children' Child Abuse & Neglect: the international journal*, vol 58, pp. 160–172.
- GLASGOW, D & CROSSLEY R. (2004) *Achieving Best Evidence: A comparison of three interview strategies for investigative interviews in a forensic population with mild learning disabilities*. In Learning Disability & Offending. Dale, C. & Storey, L. (Eds.) Nursing Practice International.
- GRASSO, F, ATKINSON K, JIMMIESON P. (2103) *IMS–A Computer Assisted Interview for Communicating with Children about Emotions Affective Computing and Intelligent Interaction (ACII)*, 2013 Humaine Association.
- MACLEOD E, GROSS J, HAYNE H. (2016) *Drawing conclusions: The effect of instructions on children's confabulation and fantasy errors*. Memory; 24(1): 21-31.

PIPE M & SALMON K. (2009). *Dolls, Drawing, Body Diagrams, and other Props*.
In K Kuehnle, & M Connell (Eds.), *The Evaluation of Child Sexual Abuse Allegations: A Comprehensive Guide to Assessment and Testimony*. (pp 365 - 395). New Jersey: Wiley.

SANTTILA, P., KORKMAN, J., & SANDNABBA, N. K. (2004). *Effects of interviewer phase, repeated interviewing, presence of a support person, and anatomically detailed dolls on child sexual abuse interviews*. *Psychology, Crime and Law*, 10, 21-35.

TAPPING, P., A. RASHID, W. THOMSON, D. GHIO, L. CORDINGLEY, R. CALAM, P. JIMMIESON, AND A. CHIENG. „OP0157-HPR “*This Feeling!*”: *Can a New iPad App Help Children with Juvenile Idiopathic Arthritis Communicate their Pain Experiences? Feasibility, Usability and Acceptability.*“
In *Annals of the Rheumatic Diseases* 74, no. Suppl 2 (2015): 128-128.

WATSON, S, CALAM, RM AND JIMMIESON, P. (2002) *Can computers help in assessing children's postoperative pain? Initial validation of a computer assisted interview*. *European Journal of Anaesthesiology* 19,1-7.

Zjevná a odvrácená tvář zjišťování názorů a potřeb dětí

Zlata Knetlová

Úvod

Zjišťování názorů a potřeb dětí pro pracovníky SPOD je nelehký úkol. Ve spolupráci s dalšími odborníky či NNO se poté mohou překvapivě ukázat a odhalit skutečnosti, které zpočátku nebyly zřejmé, avšak pro rozhodnutí o dalším životě dítěte mohou sehrát klíčovou roli. Jako ukázka budou prezentovány dva příklady z praxe Krizového centra pro děti a rodinu v Jihočeském kraji, z.ú., poukazující na výhodnou spolupráci NNO a SPOD.

Praxe Krizového centra pro děti a rodinu v Jihočeském kraji

V Krizovém centru pro děti a rodinu v Jihočeském kraji, z.ú. se setkáváme s velmi závažnými případy rodin, které své rozvodové či rozchodové spory vygradovaly natolik, že se často zdají být zcela neřešitelné. To by však nebyl pro SPOD problém, pokud by páry neměly děti. Největší potíží však je, že spory rodičů se často velmi závažně odráží na průběhu přechodu dítěte mezi rodiči, kontaktu dítěte s rodiči, jeho psychickém stavu, formování jeho osobnosti a životní spokojenosti. Rodiče často mají černobílou představu o příčinách a důsledcích jejich sporů a očekávají černobílý pohled a řešení jejich situace i od pracovníků SPOD a dalších odborníků. Rodiče v těchto složitých případech se poté snaží podložit a dokázat svou černobílou pravdu a to i prostřednictvím dítěte a jeho práva na vyjádření svého názoru k věci jeho styku s rodiči. Bohužel z naší zkušenosti víme, že v dlouhodobých sporech o péči o dítě bývají rodiče natolik zaslepeni svými potřebami, že často u dětí těchto rodičů dochází k manipulaci a dlouhodobému zkreslování postoje a názoru dítěte na vztahy s rodiči a dalšími příbuznými. U dětí mladších, cca od 5–12 let, je často možnost jejich opravdový názor či postoj odhalit. Čím mladší dítě je, tím snadněji se postoj zjišťuje. U starších dětí, pokud jsou vztahy narušené delší dobu, dochází k internalizaci manipulace a identifikaci s ní a je velmi obtížné opravdový postoj či názor zjistit. Právě dlouhodobé spory o péči o dítě nám ukazují svojí odvrácenou tvář zapojování dětí do rozhodovacích procesů a jejich snadné zneužití. Realizování rozhovoru s dítětem na téma péče o něj často poté dopadá tak, že dítě doslovně přeřikává postoj jednoho z rodičů, a to nejčastěji rodiče, se kterým dítě tráví více času, nebo rodiče, který dítě na rozhovor s odborníkem připravil či ho k odborníkovi doprovází. Názor dítěte je natolik jasně prezentovaný, že je jednoduché „dítěti“ – tedy skrytě přání jednoho z rodičů – vyhovět (např. dítě nechce chodit k otci, protože je otec zlý). Při hlubším zkoumání můžeme např. zjistit, že otec je zlý,

protože opustil matku s „nějakou štetkou“. Což je u dítěte, které mu je 9 let, překvapující odůvodnění. V dlouhodobějších sporech je tedy pro SPOD velmi výhodné si svoji povinnost a zakázku zjištění názoru, potřeb či postoje dítěte nechat zjistit specialistou (specializovanou institucí) a tuto spolupráci průběžně kontrolovat a ke klientům zaujímat direktivní způsob vedení (viz. tabulka níže). Tato spolupráce NNO a SPOD má velký potenciál možnosti změny u klientů.

Na našich kurzech pracovnice SPODu sdílely své strasti týkající se zjišťování názorů dětí v pokročilých sporech o péči o dítě. Výsledkem těchto rozhovorů je, že cca 75% pracovnic SPODu věnující se rozvodovým sporům, je natolik zahlceno administrativou, že mají čas na 1 – 2 rozhovory s dítětem ohledně zjištění jeho názoru s časovou dotací 10 – 30 min., a to v prostorách běžné kanceláře za přítomnosti dalších pracovníků, kdy má ještě povinnost obsluhovat telefon. V těchto případech jeden z rodičů čeká na chodbě úřadu. 25 % pracovnic SPODu (z menších obcí) u vybraných případů tyto rozhovory realizuje na neutrální půdě, např. v přirozeném prostředí pro dítě (v prostorách školy, družiny, školky...). Po rozhovorech s pracovníci SPOD jsme dospěli k závěru, že ve většině těchto nejasných a dlouhých sporových rozvodových případů je nevhodné zjišťovat názor dítěte klasickými postupy, které mají pracovnice SPODu k dispozici (tzn. 1-2 krátké rozhovory, v prostředí kanceláře, v běžném pracovním ruchu, metodou pouze rozhovoru). V těchto případech je velmi výhodné zjišťovat postoje dítěte prostřednictvím odborného zařízení i jinými způsoby než je pouze rozhovor.

Příprava nových metod a technik zjišťování názorů a potřeb dětí

Krizové centrum pro děti a rodinu má se spoluprací se SPODy a soudci v rámci Jihočeského kraje dlouholeté zkušenosti. Abychom své schopnosti a dovednosti při práci s dětmi ještě více zdokonalili, věnujeme se díky grantu podpořeného grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska vývoji nových metod a technik zjišťování názorů a potřeb dětí. Ty jsou shrnuty a publikovány ve dvou metodikách „Kdy dítě (ne)zapojovat do rozhodovacích procesů v rodinných záležitostech“ a „Praktické techniky zapojení dětí do rozhodovacích procesů“ pro SPOD a další odborníky, které slouží jako podklad k realizovaným kurzům „Zapojování dětí do rozhodovacích procesů – základy“, „Praktický workshop zapojování dětí do rozhodovacích procesů“ a „Syndrom zavrženého rodiče“.

Díky grantu proběhlo studium archivních spisů s důrazem na zjišťování použitých metody zjišťování názorů a potřeb dětí v rozvodových či rozchodových sporech a funkčních postupů práce s rodinou. Jako důležitá se zdá úzká spolupráce NNO a SPOD, kontrola ze strany SPOD a definice zakázky ohledně spolupráce a předání důležitých informací, týkající se převážně důsledků nespolečné rodiny a případně dalších postupů. Jako efektivní se zpočátku spolupráce jeví podepsání trojstranné dohody o předávání informací mezi klientem, SPODem, NNO a dalšími odborníky, popř. realizování případové konference z počátku spolupráce právě s cílem vydefinování si skutečností, očekávání a zakázek jednotlivců, popř. způsob kontroly a důsledků

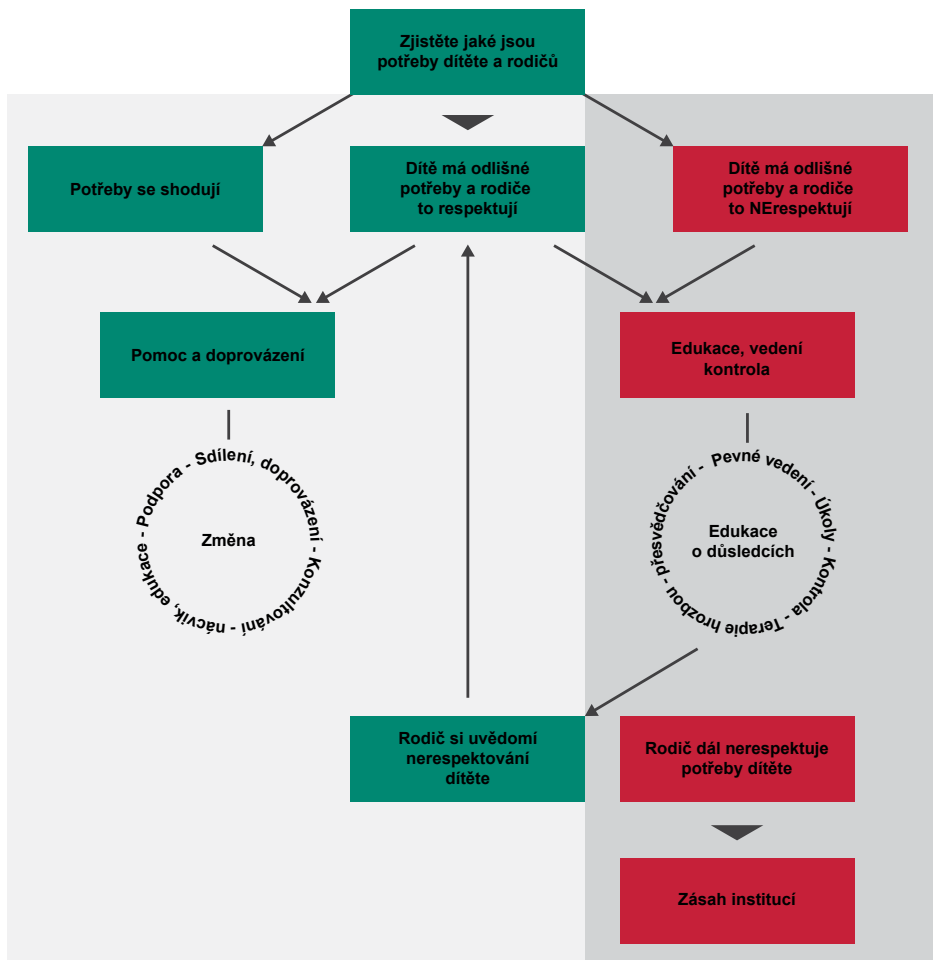
nespolupráce či stagnace v současné neuspokojivé situaci pro dítě. Případovou konferencí tak dojde k ztransparentnění spolupráce a předání zodpovědnosti za další postupy na klienta, popř. je domluvena další případové konference s cílem kontroly plnění.

V rámci grantu se dále chystá vydání publikace zaměřené právě na problematiku zapojování do rozhodovacích procesů týkající se převážně dětí a rozvodové či rozchodové problematiky spojené s potížemi týkající se péče o dítě.

V rámci projektu podpořeného v rámci programu Včasná pomoc dětem (který je financován The VELUX Foundations a NROS) také došlo k realizaci unikátního skupinového programu pro rodiče s dětmi „Rozvodem bez újmy“ inspirovaného zahraničními programy práce s vysoce konfliktními rodiči, které mají potíže s předáváním dětí a s komunikací. Tento program si klade za cíl zprostředkovat rodičům, jak se jejich dítě v konfliktu cítí, co by potřebovalo k tomu, aby se mu lépe mezi rodiči fungovalo, a jakým způsobem to mohou rodiče změnit. Názory a potřeby dětí zjišťují pracovníci během osmi setkání s dětmi prostřednictvím her, pozorování, řízených experimentů, tvoření a rozhovorem. Skupina pro rodiče a skupina pro děti probíhají paralelně a jsou předem jasně strukturované. Výstupem z programu je v ideálním případě uzavření mimosoudní dohody týkající se zakomponování potřeb dětí do dohody mezi rodiči a jejich kontaktu s dítětem. Aby byla spolupráce rodičů efektivní, je v tomto programu velmi důležitý direktivní přístup pracovníků SPOD, aby si rodiče byli vědomi možných následků v případě, kdy do programu nenastoupí. Následky pro rodiče musí být méně příjemné než absolvování celého programu a uzavření mimosoudní dohody. Jedná se tedy o direktivní přístup při práci s rodinou popsany níže. Je nutné, aby pracovník SPODu průběžně docházku rodiny a jejich motivaci kontroloval.

Přístupy k práci s rodinou

Lze-li při práci s rodinou použít nedirektivní přístup, je možné, aby pracovnice SPOD zjišťovala názor a potřeby dítěte rozhovorem. Použije-li se direktivní přístup při práci s rodinou, je doporučeno, aby potřeby či postoje dítěte zjišťoval psycholog či jiný specialista.

Obr. 30: Schéma srovnání direktivního a nedirektivního přístupu k práci s rodinou

Kazuistiky efektivní a neefektivní spolupráce se SPOD

Dále popíší příklady efektivní a neefektivní spolupráce se SPOD na dvou kazuistikách.

„Toníček - chlapec na roztrhnutí“

Toníček (6 let) je chlapec s blond kudrnatými vlasy, jehož rodiče byli rozvedeni dva roky. Do té doby proběhlo pět soudních jednání, nikdy však nebylo rozhodnuto ke spokojenosti obou rodičů, proto se rodiče neustále proti rozhodnutí odvolávali. Do Krizového centra pro děti a rodinu byla rodina doporučena pracovníkem sociálně-právní

ochrany dětí, který usoudil, že konstruktivní řešení situace přes soudy nikam nevede a situace pro dítě se vůbec nelepší. Dítě bylo neustále vystavováno stresům, na které psychosomaticky reagovalo záchvaty, dušností, kašlem, omdláváním. Zdravotní stav dítěte se natolik horšil, že dítě bylo opakovaně lékařsky vyšetřeno, avšak bez nálezu příčiny.

SPOD zaujal vůči rodině direktivní postoj a oznámil rodičům, že situace pro dítě je natolik neuspokojivá, že musí situaci změnit, jinak soud definitivně rozhodne tak, že pro oba rodiče bude řešení velmi nevýhodné (předá dítě do výchovy prarodičům). SPOD soudu oznámil, že rodina nastupuje na program Rozvodem bez újmy a cílem je mimosoudní dohoda.

Soud soudní stání o dročil po dobu realizace programu a rodičům oznámil, že pokud v našem zařízení neuzavřou mimosoudní dohodu, bude si soud žádat o zprávu ze spolupráce z KC a pečlivě zváží doporučení a zjištěné postoje dítěte. Rodiče byli postojem soudu velmi překvapeni a neustále s pracovníky konzultovali, co dítě potřebuje a co bychom doporučovali. Rodiče nastoupili do skupinového terapeutického programu pro rodiče a děti „Rozvodem bez újmy“. Na rodičovské skupině se využívají nové formy práce s emocemi a prožitkem, tj. vcítáním se do pozice dítěte – jak se děti cítí v konfliktu mezi rodiči.

Matka i otec chtěli opakovaně docházku do programu ukončit s odůvodněním, že chlapci program nedělá dobře, protože již několikrát měl chlapec záchvat a byl „nezvladatelný“. Matka dokládala, že chlapcův zdravotní stav se z počátku programu zhoršil: chlapec má častější záchvaty vzteku, sprostě matce nadává atd. Pracovník SPOD konzultoval projevy chlapce s psychologem programu, který sdělil, že dítě opravdu záchvaty má, a to z důvodu, jak moc touží být s otcem a že doporučujeme pokračovat v programu, aby se s chlapcem a rodinou mohlo dále pracovat a mapovat příčiny chlapcových obtíží. Pracovník SPOD oznámil, že se rodina programu musí dále účastnit a vzniklé obtíže mají konzultovat s psychologem v zařízení.

Díky direktivnímu postoji SPODU a soudu si rodiče díky programu měli možnost uvědomit destruktivní následky svého chování na své dítě. Paralelně během rodičovských skupin se měl Toniček možnost navázat na pracovníky a s důvěrou jim svěřit své přání, touhy a obavy, které doposud nebyly vyslyšeny. Pracovníci pomohli chlapci z přání vytvořit vzkaz pro rodiče a tento vzkaz byl na závěr programu rodičům a celé „dospělácké skupině“ přednesen. Toniček, zde vymýšlel nápady, co vše by s otcem potřeboval dělat, kolik traktorů opravit, jak mít zařízený pokoj a že na to vše potřebuje hodně času s taťkou, aby to vše mohl stihnout. Toniček dojemně rodičům líčil vzkaz, jak moc je smutný, když se rodiče hádají a když nemůže k otci, jak moc je smutný a našťvaný, když je doma sám s matkou a jak velký vztek má, jak mámu někdy nenávidí a jak ho to pak mrzí. Rodiče Tonička byli díky emotivnímu vzkazu chlapce a zpětné vazby ostatních rodičů natolik emočně zasaženi, že si dovolili udělat ústupky ze svých požadavků.

Pracovník SPOD se během trvání programu opakovaně telefonicky či e-mailem dotazoval na rodinu a její spolupráci s naším zařízením a průběžně jednotlivé členy rodiny zval na osobní schůzky s cílem motivace rodičů k efektivnímu zapojení do programu a připomenutí důsledků nespolupráce. Rodiče po skončení zážitkového programu a po několika párových dohodách došli k sestavení mimosoudní dohody ohledně kontaktu otce se synem, v jehož obsahu bylo plně vyslyšeno přání dítěte. Změnil se systém péče. Chlapec tráví s otcem více času než s matkou. Psychosomatické obtíže dítěte, jako je dušnost, záchvaty a agresivita vůči matce téměř vymizely. Problémy s předáváním dítěte od jednoho rodiče k druhému se prakticky již nevyskytují. Rodiče konstatovali, že s modelem péče jsou v současnosti spokojeni. Matka si se synem užívá víkendy, chlapec není agresivní a nemá zdravotní obtíže, matka se na péči o něj cítí odpočatá, protože se nevysiluje nedůsledností a neustálým okřikováním syna. Se synem tráví nově společný čas konstruktivně aktivitami, které má Toniček rád. Otec zapojuje syna více do zemědělských aktivit, o všedních dnech se do jeho přípravy zapojuje děda, který je přísný, důsledný a dává Toničkovi mnoho pozornosti a hranic, u kterých vyžaduje jejich dodržování. U chlapce byla snížena dávka medikace, které pobíral pro svou zvýšenou aktivitu a potřebu pozornosti, a chlapec se stal zvladatelným.

Soud i SPOD si vyžádal závěrečnou zprávu, která popisovala závěry a doporučení zahrnující potřeby a postoje dítěte. V příloze zprávy byla i mimosoudní dohoda uzavřená rodiči v KC, která potřeby a přání dítěte zohledňuje. Soud zahrnul mimosoudní dohodu do soudního rozhodnutí. SPOD dále komunikuje s rodinou a KC a kontroluje fungování dohody.

Rodiče dalším účastníkům běhu „Rozvodem bez újmy“ vzkazují:

Matka: „ Je potřeba na některé věci zapomenout a odpustit... Je to kvůli dětem.“

Otec: „Když je Toniček s mamkou, tak mu to přeju a věřím, že se mají dobře. Je to jiné než před tím, a je to těžké dokázat.“

Pracovnice SPOD zvolila direktivní přístup, který byl při práci s rodinou účinný.

Anička, 4 roky: „Holčička ve vlastním světě“

Pracovnice SPOD kontaktovala KC s prosbou spolupráce s rodinou, která má ve střídavé péči holčičku. Rodiče spolu velmi špatně komunikují a neustále si chodí stěžovat na úřad. Oběma rodičům střídavá péče vyhovuje, avšak vzájemně se nemají rádi a nejsou spokojeni s tím, jak druhý rodič dítě vychovává. Konflikty mezi rodiči se odehrávají i za přítomnosti dítěte, rodiče nejsou schopni konstruktivně komunikovat.

Oba rodiče tvrdí, že dívka neposlouchá, když se dohadují. Učitelky z mateřské školy

si všimly, že dívka je tichá, nekomunikuje a chová se zvláště každé pondělí, když přechází od jednoho rodiče k druhému.

Pracovnice SPOD je na rodiče naštvaná a za trest je posílá do KC, aby se spolu naučili komunikovat. Pracovnice nadiktuje klientům termíny individuálních konzultací. Pracovníci KC ani klienti nevědí, co se stane, když nebudou spolupracovat.

Rodiče nejsou pro spolupráci motivovaní, otec opakovaně nedochází na program s různými omluvami. Dítě je údajně dvakrát během programu nemocné. Dívka během dvou přestávek v programu nechce čas trávit s rodiči a zůstává v herně.

Z důvodu, že rodina neabsolvovala celý program, ale pouze jeho části, nebylo možné zjistit a ověřit jeho postoje a přání. Rodiče neuzavřeli mimosoudní dohodu a pracovnice SPOD se neinformovala na spolupráci rodiny v KC a během spolupráce nemluvila ani s rodiči.

Pracovnice zvolila nedirektivní přístup, který při spolupráci s touto rodinou nebyl funkční.

Program dítě v centru

Jana Levová

Úvod

V Centru rodinného poradenství ve společnosti Spondea často pracujeme s rodinami, které prochází rozvodem. Rozvádějící se rodiče vidí mnohdy stejné věci odlišně. Rozdílné pohledy ovšem mohou přispět ke vzniku velkých konfliktů mezi rodiči, které vygradují až k bojům mezi nimi. Lawick (2012) tyto boje nazývá vztahovou válkou a dodává, že děti trpí a jsou poškozovány, pokud jejich rodiče proti sobě bojují jako rodiče. Tato válka je z pohledu rodiče často vedená „v zájmu dítěte“. Bohužel však jde přímo proti jeho zájmům. Je prokázáno, že děti velmi citlivě vnímají konflikty, hádky a napětí v rodině a přitom nemusí být ani jejich přímým svědkem.

Právě pro rodiny nacházející se v podobné životní situaci je určen program Dítě v centru. Je určen pro rodiny, které jsou chycené v síti rozvodového konfliktu. Konflikt se může týkat například péče o děti, bydlení, financí i jiných důležitých věcí. Tyto konflikty mohou být krátkodobé i dlouhodobé (až 10 let) a ovlivňují nejen životy rodičů, ale i duševní pohodu všech, kterých se to týká – dětí, příbuzných i přátel.

Východiska programu a jeho aplikace v České republice

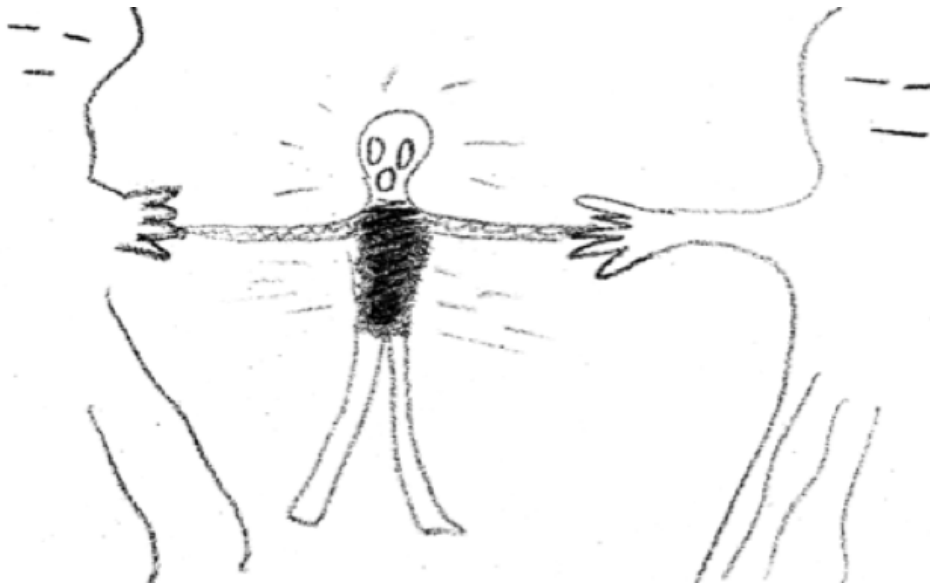
Program vychází z holandského modelu No Kids in the Middle, který vytvořily psychoterapeutky Justine van Lawick a Margreet Visser. Tým pracovníků Spondea absolvoval workshop pod vedením Justine van Lawick, na kterém byly prezentovány základní principy tohoto modelu. Poté začal realizovat svou verzi programu, který obohatil o své dosavadní zkušenosti. V listopadu 2015 proběhlo další setkání s Justine van Lawick a Margreet Visser. Tým pracovníků Spondea vedoucí program v českých podmínkách dostal od autorek pozitivní zpětnou vazbu, principy odpovídají jejich modelu. Díky tomuto úspěchu je společnost Spondea a její pracovníci jedinými certifikovanými realizátory programu No kids in the middle v České republice.

Cíl programu

Cílem programu Dítě v centru je zmírnit konflikty rodičů, snížit jejich vyhrocenost. Dále jim poskytnout prostor pro nacházení nových cest, jak konstruktivně řešit jejich konflikty. Zároveň se snaží postavit dítě do centra zájmů rozvádějících se rodičů

(namísto pozice střetu zájmů), a tak přispět ke snížení zátěži a tlaku, kterému je dítě v této situaci vystaveno.

Zkušenost naše a našich zahraničních kolegů napovídá, že pro třetinu rodin je program Dítě v centru funkční intervencí pozitivně ovlivňující celý rodinný systém, a to za nepoměrně krátký čas. Třetina rodin potřebuje po určitou dobu po ukončení programu ještě další péči. U zbývajících třetiny je pak potřeba nastavit jinou povahu intervencí.

Obr. 31: Kresba dítěte, které navštěvovalo program „No Kids in the Middle“. Vystihuje pocit dítěte, jak samo sebe vnímá uprostřed vysoce konfliktního rozvodu jeho rodičů (Lawick, 2012, s. 134).

Forma programu

Program Dítě v centru se skládá z 8 skupinových setkání, paralelně probíhá rodičovská a dětská skupina. Každou skupinu vedou dva psychologové, zapojuje se sociální pracovníce a praktikantka.

Rozvod je velice náročný proces, ve kterém je zapojeno mnoho lidí – děti, prarodiče, širší rodina, přátelé, sousedé, spolupracovníci i další lidé, kteří jsou nějakým způsobem s rodinou spojeni. Když je rozvod hodně náročný, zapojují se i profesionálové – právníci, mediátoři a poradci, pracovníci OSPODu a další. Svoji roli navíc mohou hrát i noví partneři, jejich děti a příbuzní. Když se spor zintenzivní a protahuje se, lidé, kteří jsou v něm

zapojení, se pravděpodobně přidají na jednu stranu konfliktu. Je naprosto přirozené, že nový partner podporuje člověka, kterého miluje. Je samozřejmé, že prarodiče podporují svého syna i dceru, často padají slova: „Já jsem ti říkala, že si ho/ji nemáš brát. Je to sobec, vždy takový byl/a a bude. Děti s ním / s ní trpí...“ Je pochopitelné, když kamarádi a kamarádky „drží basu“ a posilují svého favorita k neústupnosti. Bohužel si často tento rodinný systém neuvědomuje, že dítě se pak stává oblastí střetu zájmu místo toho, aby bylo v jeho centru. Boj tak pokračuje nejen mezi rodiči, ale také mezi dvěma velkými rozhádanými skupinami. Děti však zůstanou uprostřed sporů, a bude pro ně těžší a těžší všechny poslouchat.

Na setkání zveme celou širokou síť obklopující jednoho i druhého rodiče. Prezentujeme základní principy programu, odpovídáme na otázky. Základním sdělením celého setkání je však jednoduchý vzkaz: „Dejte tomu šanci. Podpořte rodiče, když už nebudou moci, když nebudou věřit. Pomůžete tak dětem, které tolik milujete.“

Toto setkání má velkou sílu, která je navíc umocněna tím, že na něj přichází bývalí účastníci, kteří popisují, co se dělo během programu a jak situace vypadá nyní.

Podmínkou pro vstup do programu je pravidelná účast na setkáních a ochota páru na dobu trvání programu pozastavit soudní řízení. Soudní bitvy vedou k touze po vítězství nad druhým, náš program vede k touze vnímat dítě a jeho potřeby v centru rozvodové situace. Někdy jsou rodiče zoufalí a doufají, že právníci a soudy vyřeší situaci za ně. My se snažíme pracovat naopak s převzetím kontroly nad tíživou situací a zvládnání stresu, který s ní souvisí. Skupiny probíhají jedenkrát za dva týdny v pondělí večer, délka jednoho setkání je 2,5 hodiny.

Spolupráce s OSPOD

Klíčoví partneři jsou pro nás pracovníci OSPOD. Stejně jako my se setkávají se „zákopovou válkou rodičů“ a mají v takové situaci pracovat v zájmu dítěte. Byť často vidí, že dítě trpí konfliktem, nejsou schopni tento konflikt snížit. Společně se shodujeme na tom, že jsme často bezradní, když nejsme schopni pomoci dětem, které žijí mezi rozhádanými rodiči.

V současné době je program dobře etablován v prostředí OSPOD, společně s OSPODy jednotlivé případy konzultujeme, od sociálních pracovníků a pracovníků dostáváme doporučení na klienty vhodné k zařazení do programu.

Rodičovská skupina

Rodičovské skupiny programu Dítě v centru se účastní 12 rodičů, tj. 6 rodičovských párů. V průběhu 8 setkání nahlíží rodiče prostřednictvím sebezkušenostních technik

a cvičení na konflikt v rodině očima dítěte. Rodiče jsou edukováni o dynamice vzniku a eskalace konfliktu, je jim poskytnut prostor pro konstruktivní řešení situací mající souvislost s jejich dětmi.

Jednotlivá setkání rodičovské skupiny na sebe bezprostředně navazují a jsou zakončena závěrečnou prezentací rodičů dětem. Zde rodiče v páru anebo individuálně prezentují svoje projekty, které dětem nabízí vedle zábavy i zhmotnění toho, co se rodiče při společné práci naučili.

Dětská skupina

Souběžně s rodičovskou skupinou probíhá dětská skupina, které se účastní děti těchto rodičů. Účast dětí od 3 do 18 let je povinná. Pokud jsou v rodině starší děti, které mají zájem účastnit se programu, je to možné.

Dítě v programu není primárně tím, kdo na sobě potřebuje pracovat. Jedná se o skupinu dětí, které mají podobnou zkušenost s vysoce konfliktním rozvodem jejich rodičů. Smyslem dětské skupiny je poskytnout dětem bezpečný prostor pro ventilaci a vyjádření jejich pocitů, které zažívají, když se jejich rodiče hádají a mají konflikty. Důraz je taktéž kladen na podporu dětí a rozvoj jejich schopnosti vyjádřit své názory a pocity před rodiči.

Závěr

Program Dítě v centru klade velké nároky na celý rodinný systém, převážně však na rodiče. I rodičovské páry, které již program absolvovaly, tuto náročnost reflektují, zároveň však vnímají jeho užitečnost pro celou rodinu. Zde uvádíme některé vzkazy dospělých účastníků z ukončených „běhů“ rodičům, kteří teprve svoji účast zvažují:

„Nevzdávejte to a vydržte, někdy je to docela sranda.“

„I některé neřešitelné problémy se dají nakonec vyřešit!“

„Program mi pomohl uvědomit si, že se mám nejprve zamyslet než budu jednat a komu prospěju svými kroky.“

„Zkuste vydržet až do konce, stojí to za to.“

„Vytrvejte, ten úsměv dětí stojí za to.“

Použitá literatura a zdroje:

VAN LAWICK, J. (2012). *Vechtscheidende ouders en hun kinderen*. *Systeemtherapie*, 24(3), 129-150.

„Naše hlasy“ – participace a dialogická praxe v náhradní rodinné péči

Igor Nosál, Petr Šnédar

Úvod

Rádi bychom představili příběh jednoho pokusu, jak v praxi sociálně právní ochrany dětí, přesněji v oblasti náhradní rodinné péče, aplikovat participaci dětí při vzdělávání. Chceme představit náš speciální vzdělávací program pro pěstouny, který nese název „Kolaborativní praxe při práci s ohroženými dětmi a mládeží“ (oficiální název tohoto akreditovaného vzdělávání), pracovníě ho však nazýváme „Participace dětí v pěstounských rodinách“, nebo krátce „Participace“. Tento program vznikl ze spolupráce skupiny lidí z brněnské organizace Trialog se členy spolku Narativ.

Trialog je brněnská nestátní nezisková organizace (zapsaný spolek), která se v současnosti věnuje hlavně doprovázení pěstounských rodin. V roce 2013 získal Trialog oprávnění k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a začal rozvíjet další aktivity spojené s doprovázením a podpůrnými službami pro pěstounské rodiny, jako je poradenství, vzdělávání a výzkum. Nedílnou součástí je také realizace příprav pro žadatele o adopci a pěstounskou péči.

Narativ je vztahová či sociální platforma se záměrem šířit postmoderní praxi v České republice a na Slovensku. Zabývá se různými aktivitami, které jsou všechny spojené s postmoderními přístupy k terapii, vzdělávání a dalším praxím. Snaží se vytvářet horizontální, neformální a mimo-institucionální dialogické prostory, prostory pro setkávání mezi sebou, s kolegy ze sociálně zaměřených praxí, účastníky vzdělávacích akcí Narativu, programů a workshopů, s klienty, nebo s autory knih, které lidé z Narativu překládají.

V roce 2015/16 byl realizován první pilotní ročník vzdělávacího programu „Participace“. Než se s vámi podělíme o to, jakou zkušenost jsme si z tohoto vzdělávacího projektu odnesli, dovolte nám představit obecnější východiska, ze kterých jsme do toho šli.

Participace dětí a kolaborativní praxe

Participaci lze chápat jako zmocnění, jako reálný podíl dítěte na rozhodování. Tento přístup zdůrazňuje postavení dítěte jako subjektu, který se může a má právo účastnit se a podílet na rozhodování o vlastním životě. Orientuje se na podporu vlastních schopností a zdrojů dítěte a jeho zapojení do procesu uzdravení nebo sociální rehabilitace. Takový

přístup participaci nejen umožňuje, ale dokonce z ní činí základní mechanismus pomoci a podpory.

Participaci a spolupracující vztah nelze nařídít nebo zavádět rozhodnutím od stolu. Participace dětí není podle Úmluvy o právech dítěte povinnost, ale právo dětí. V tom se pro praxi skrývá velká výzva. Švýcarská specialistka na participaci dětí Annegeret Wigger k tématu participativních vztahů dospělý–dítě říká: „Přece sebeurčení ani participaci nejde poručit shora. Když se o to pokoušíte, ze sebeurčení se stává cizí poručení a z participace vykonávání obtížné povinnosti. Sebeurčení a participace vznikají, když děti a mladiství zažijí smysl těchto procesů, takže pochopí, že se vyplácí angažovat se pro sebe a pro ostatní. Pro tyto zkušenosti potřebují děti a mladiství konkrétní prostor, ve kterém můžou zažít, jak tyto procesy participace vypadají, a jak pozitivně, nebo negativně ovlivnily jejich životy. Každodenně pak děti a mladiství dobývají prostory takových zkušeností a naráží často na nepřekonatelné hranice. Takže nakonec o tom, jaké šance dostanou děti a mladiství, aby se zúčastnily utváření světa, ve kterém žijí, rozhoduje svět dospělých a jeho vládnoucí instituce, jako rodina, škola, nabídka volnočasových aktivit v konkrétním místě bydliště. V tom jsou dospělí klíčovými osobami, pravými strážci brány, správci moci k stanovení hranic, a tak i mají velký vliv na to, které tematické prostory budou otevřeny k sebeurčení a participaci, a které naopak zůstanou zavřené. Proto se může participace vyvíjet jako souhra procesů shora dolů a zdola nahoru“ (Wigger, 2012:72-73).

Spolu s participací (tedy reálného podílu dítěte na rozhodování) se prolíná rovina vztahů participace předpokládá a vyžaduje neautoritativní spolupracující vztahy. Ty vyžadují neustálou reflexi a dialog. Můžeme se tedy na participaci podívat také jako na spolupracující vztah dětí a dospělých.

Tyto předpoklady nás přivedly k touze vyzkoušet kolaborativní vzdělávání jako nový způsob vzdělávání pěstounů a profesionálů doprovázejících pěstounské rodiny. Šlo nám o to, abychom nenabídli pouze tradiční vzdělávání „o participaci“, ale aby samo vzdělávání zároveň probíhalo participativním způsobem a zapojovalo děti. Naším cílem bylo vybavit pěstouny a další pomáhající profesionály (klíčové pracovníky doprovázející organizace, sociální pracovníky OSPOD) znalostmi i dovednostmi potřebnými pro podporu faktického zapojení (participace) dětí do rozhodovacích procesů v náhradní rodinné péči. Kolaborativní vzdělávání chápeme jako jednu z cest k vlastní participaci.

Jak vzdělávací program vznikl a probíhal

Triolog se kromě své hlavní činnosti dlouhodobě věnuje také vzdělávání. Několik let už zajišťuje pěstounům vzdělávací kurzy a programy a pořádá také semináře a školení pro své zaměstnance. V roce 2015 získalo vzdělávání v Trialogu ale ještě jiný rozměr, a to tím, že se intenzivně vzdělávali všichni společně – asistenti v rodinách, pěstouni, jejich děti, a dokonce i sociální pracovnice OSPOD.

Unikátní program s pracovním názvem „Participace dětí v pěstounských rodinách“ uspořádali pracovníci Trialogu společně se spolkem Narativ. Tato brněnská organizace mimo jiné rozvíjí v ČR takzvanou „kolaborativní a dialogickou praxi“. Tento zvláštní pojem odkazuje k rovnocennému zapojení všech účastníků určité oblasti do vzájemné spolupráce se společným cílem. Směřuje od konkurence a prosazování „těch nejlepších“ názorů a pravd k vzájemnému propojení různých dovedností, potenciálů, a k oceňování rozmanitosti.

Trialog v tomto přístupu uviděl příležitost, jak spojit síly k tomu, aby byly v pěstounských rodinách víc slyšet hlasy dětí. A to jednak při přípravě důležitých rozhodnutí, ale také v každodenním běžném životě.

Na začátku, při tvorbě a akreditaci vzdělávacího programu (kurzu) jsme si společně s Pavlem Nepustilem a Katkou Novotnou z Narativu stanovili tyto cíle:

Kurz seznámí účastníky s kolaborativní praxí a bude jim pomáhat získat potřebné kompetence k navazování spolupracujících vztahů a vedení dialogických konverzací, specificky v kontextu práce s dětmi v pěstounské péči a ohroženými dětmi a mládeží. Tyto kompetence jsou důležitým základem pro zvyšování participace ohrožených dětí a mládeže v rámci institucionálních i rodinných procesů, které se jich týkají. Kromě obecných základů kolaborativní praxe rozvíjí kurz i tři specifické kompetence: facilitaci případových/rodinných setkání, práci s rodinou v krizi a plánování s dítětem. Kurz je v souladu se svými východisky zaměřen prakticky, interaktivně a participativně. Účastníci se seznámí se základy kolaborativní praxe jako svěbytného přístupu, který vychází z myšlenky vzájemné spolupráce mezi klienty a pracovníky, vyhýbá se diagnostikování, nálepkování, zbytečným hierarchiím mezi experty a ne-experty, vychází z lokálního kontextu a orientuje se na každodenní obyčejný život. Tyto myšlenky budou představeny pomocí zážitkových cvičení, krátkých přednášek i praktických nácviků. Ve druhé části získají účastníci hlubší vhled do vodítek kolaborativní praxe skrze seznámení s reflektujícími procesy, principem nevědění a různými způsoby oceňování. Poslední část je věnována konkrétním kompetencím v práci s ohroženými dětmi a mládeží. V rámci kurzu vzniknou týmy, které budou vykonávat zadané úkoly a jejich prostřednictvím budou na konci ověřeny získané znalosti a dovednosti absolventů.

Byly přizvány celé pěstounské rodiny, rodinní asistenti (klíčoví pracovníci) Trialogu a také pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Vznikla tak poměrně početná, dvaatřicetičlenná skupinka, k níž se přidali čtyři facilitátoři spolku Narativ.

Celé vzdělávání bylo rozděleno do třech částí, resp. do třech víkendů, které se uskutečnily v krásné přírodě Hostýnských vrchů – v hotelu Rusava. Každý víkend měl svoje motto: první „Můj hlas“, druhý „Tvůj hlas“ a třetí „Náš hlas“. Hlas je důležitou metaforou pro kolaborativní a dialogickou praxi, která vychází z předpokladu, že přizvání nejrůznějších hlasů do dialogu a spolupráce může přinést nové možnosti i tam, kde se dříve zdálo, že žádné nejsou.

Cílem prvního víkendu nebylo definovat, co znamená nebo vyjadřuje „můj hlas“. Každý máme v sobě více hlasů zároveň a nechceme vybírat jenom jeden. Byla to spíš pozvánka k tomu, aby si všichni zúčastnění s touto metaforou hráli a zjišťovali, zda a kdy může být v jejich životě užitečná. V některých částech víkendu se děti oddělily od dospělých a vytvořily celou výstavu na téma „Můj hlas“: byly to kresby, zvukové záznamy, psané slovo. Dospělí potom na stejné téma přinesli na výstavu svoje výtvary a vzájemně se všichni touto výstavou provedli.

I ve druhém víkendu si skupiny dětí a dospělých připravily vzájemné překvapení. Děti nachystaly dospělým bojovou hru a dospělí potom pozvali děti do světa her svého vlastního dětství. Byl to tvořivý způsob, jak umožnit druhým slyšet, vidět a cítit svět, který je jinak často poměrně vzdálen, jinými slovy, jak slyšet a poslouchat „tvůj hlas“.

Poslední víkend byl ve znamení hledání dalších společných cest. Ukázalo se, že způsob, jakým byl celý vzdělávací program organizován a veden, pomohl vytvořit pevné vazby mezi účastníky, atmosféru důvěry a přátelství. „Náš hlas“ byl odhalován na úrovni vrstevníků, tzn. my jako děti, my jako profesionálové, my jako rodiče, potom také na úrovni jednotlivých rodin (my jako rodina), ale především na úrovni celé skupiny, která se na Rusavě potkávala.

Toto „my“ je stále živé. O tom jsme se přesvědčili, když jsme po ukončení vzdělávání objížděli účastníky a vedli rozhovory o tom, co si odnesli účastníci z tohoto vzdělávání do svého běžného života. Vznikla také facebooková skupina, po ukončení programu se setkali účastníci v domácí kavárně u jedné z rodin a spřádá se řada plánů, jak pokračovat a jak tuto myšlenku rozvíjet dál. V roce 2016 jsme pak zahájili druhý ročník tohoto vzdělávání pro novou skupinu účastníků.

Vodítka na cestě kolaborativního vzdělávání o participaci

Když jsme program vytvářeli a realizovali, neměli jsme záměrně předem danou pevnou strukturu a obsah vzdělávání. Snažili jsme se však držet různých vodítek kolaborativního přístupu s nadějí, že právě ony nás přivedou k cíli našeho vzdělávání: objevovat společně, jak zapojit „hlas dítěte“ i hlasy ostatních do společného rozhodování v rámci pěstounské péče. Byla to velká výzva. Pavel Nepustil ve své pozdější reflexi lektora poznamenal: „Na začátku jsme si v lektorském týmu dali poměrně jednoduchý úkol: chceme co nejnázorněji ukázat, že pokud děláme všechno od začátku SPOLEČNĚ, tak mohou být výsledky daleko silnější, trvalejší a užitečnější pro každého účastníka. Jednoduché to ale vůbec nebylo.“

Když jsme zkoumali reflexe získané z rozhovorů s účastníky a lektory vzdělávání, ukazuje se nám zpětně důležitost zejména některých z mnoha vodítek pro kolaborativní praxi, o které jsme se opírali v průběhu celého vzdělávání: nevědění a umění být v nejistotě; zvědavost; naslouchání a dialog; dělat věci společně; povzbuzení a naděje.

1. Nevědění a umění být v nejistotě

Nevědění a umění být v nejistotě se stalo jedním z nejdiskutovanějších témat celého vzdělávání. Vzhledem ke specifickému modelu, který úmyslně pracuje s tím, že témata vzdělávání vznikají až na místě, z dynamiky účastníků, přijížděli lektori dětské skupiny i skupiny dospělých na vzdělávání ve stejné pozici jako účastníci – neměli jsme přesnou a jasnou představu o tom, co se bude v rámci setkání dít. Každý víkend měl sice svoje obecné téma a předpřipravenou kostru toho, co by se mohlo dít, jednotlivá témata ale krystalizovala až na samotných setkáních. Tato velká nejistota a právě zmíněné umění v této nejistotě být a pracovat s ní, jsou často reflektovány jako velká výzva, se kterou se bylo na začátku potřeba sžít a přijmout ji. V reflexích lektorů dětské skupiny se tato nejistota (a s ní spojená volnost) ale následně stala jedním z hlavních podhoubí kreativity dětí v rámci našich setkání.

Lektori tak působili ve velmi rozdílné roli oproti obvyklému způsobu vzdělávání, které naše organizace zajišťuje. Neměli jsme předem připravený program pro dospělé účastníky, ani program a hry pro děti, vše vznikalo v součinnosti účastníků, dospělých i dětí přímo na místě. Lektori působili spíše jako facilitátoři procesu – jejich úkolem byla podpora dialogu a růstu každého účastníka. Prakticky museli také hlídat domluvený časový harmonogram, facilitovat tvořivý proces skupinky a zajišťovat materiály a pomůcky, dětem zajišťovat bazální bezpečí a ochranu.

Ty tři víkendy na Rusavě pro mě byly prvním vážnějším setkáním s pěstounstvím a pěstounskými rodinami. Až po zahájení prvního dne jsem si to ale plně uvědomil: že vlastně například nevím, jestli jsou nějaká témata, o kterých by měl každý, kdo je lektorem pro pěstouny, něco vědět, anebo naopak témata, která jsou „tabu“. Zároveň jsem ale nelitoval, že jsem si nic nenastudoval. Kolaborativní praxe mě vede k tomu, abych se dozvídal vše až na místě, s lidmi, se kterými navazuji vztah. Takže jsem bral svoje „nevědění“ jako výhodu, zároveň jsem si byl ale vědom určité dávky nejistoty. Nechtěl jsem se jí ale zbavovat, naopak: nechal jsem se jí vést. (Reflexe lektora)

Také pro účastníky bylo důležité zažít nevědění a nejistotu jako důležité vodítko pro spolupráci a participaci. Učili se odložit své představy, jak věci jsou či mají být, a stát se otevření možnostem, které vznikají nečekaně, právě teď a tady:

Úplně nové pro mě bylo, že nemusí být všechno předem naplánované, někdy je lepší nechat věci přirozeně plynout a výsledek může překvapit. (Reflexe účastníka)

Nejraději ze všeho mám hlas, který je bezprostřední a vyplývá z dané situace. (Reflexe účastníka)

A dneska po obědě jsme k tomu sedli, že? Udělali jsme si kafičko a tak jako společnými silami jsme to dávali tak nějak dohromady. A měla jsem z toho strach. Jako že už to vyprchalo. Že dneska třeba nebudou schopni něco vymyslet. A pak mě (děti) překvapili. (Reflexe účastníka)

2. Zvědavost

Vodítko s mnoha významy pro práci dospělých i dětské skupinky. Hodně se poji s dialogem a chutí k naslouchání a objevování nového. Mohli bychom tu rozebrat zvědavost dětí, která jim umožňovala dospělým pravidelně vyrazit dech svými výtvary, zvědavost dospělých, čím že je děti zase překvapí a co vymyslí. Pro lektora dětské skupinky bylo velmi důležité zvědavost vztáhnout k vodítku prvnímu – nejistota nám plně umožňovala soustředit se na naši zvědavost, na naši zvědavost lektorů.

Nebylo vždy snadné zejména pro lektory dětské skupiny tzv. „si sedět na rukách“ a nechat procesům ve skupince volný průběh, nezasahovat do nich a nekorigovat je. Bylo to dobrodružství. Právě zvědavost, co děti sami vytvoří, co budou chtít sdělit a jak celé sdělení pojmu, se stala velkou pomocí při sledování procesů uvnitř skupinky. Stala se motivací, proč do dětské skupinky nezasahovat více než bylo nezbytně nutné.

Objevování tohoto bohatství a hledání způsobů, jak jednotlivé hlasy zapojit a propojit může být velice dobrodružnou a vzrušující výpravou na celý život a mám pocit, že mnozí účastníci pozvání na tuto cestu přijali. (Reflexe lektora)

Je důležité dát druhému najevo, že jsem tu teď pro něj a soustředím se na to, co mi chce říct. (Reflexe účastníka)

Každý hlas mě svým způsobem obohatí a učí, co se dá využít v daný okamžik i někdy příště. (Reflexe účastníka)

Když jsem to řekl rodičům – naslouchali mi, šlo vidět, že se zajímají a že jen tak nepřikyvují, ale dávají pozor. (Reflexe účastníka)

3. Naslouchání a dialog

Naslouchání a dialog je centrálním prvkem kolaborativního vzdělávání. Dialog je tvořivý a obohacující proces konverzace, kde zaznívají všechny hlasy, každý z nich stejnou vahou. Vytváří se mosty mezi zažitým, známým a tím, co je pro neobvyklé, nové, neznámé. Vede k objevování a zcitlivění pro hlasy druhých. Skrze celá tři setkání se jako nit táhla metafora hlasů. Mého, tvého a našeho, společného. Sami účastníci po skončení nejčastěji mluvili o tom, že se naučili během setkávání nechat zaznít svůj hlas a naslouchat hlasu druhých.

Pevně věřím, že se podařilo dosáhnout i něčeho, k čemu došlo u mě osobně při setkání s kolaborativní praxí, a nejvíc mi k tomu pasuje zvláštní slovo „zcitlivění“. „Zcitlivění“ k hlasům svým i druhých, které vede nejen k trpělivému naslouchání, ale především ke zjištění, že dialog více různých hlasů nabízí daleko větší bohatství než monolog jednoho. (Reflexe lektora)

Zjistil jsem, že jsou i jiné „hlasy“ nejen ten můj. (Reflexe účastníka)

V rámci dětské skupiny probíhal dialog od začátku velmi přirozeně a postupně se (z velké části samovolně) vytvořila pravidla dialogu a komunikace, která všem členům skupiny vyhovovala. Veškerou komunikaci dětí s lektory jsme se také snažili udržet na úrovni dialogu dvou rovnocenných stran – jako lektori jsme se snažili dětem co nejvíce naslouchat, přemýšlet nad tím, co říkají a komunikovat s nimi jako s rovnocennými partnery. Ačkoliv to nešlo vždy (občas jsme museli tzv. „zavelet“ například kvůli časovému plánu nebo možnému nebezpečí, většinu času se nám snad dařilo dopřávat dětem zážitek rovnocenného dialogu.

U nás je slyšet každého hlas. Když teta nebo Tomáš chtějí někam jet s námi, tak se nás prvně zeptají, a když nechceme jet tak nejedeme, a když jo tak jedeme. (Reflexe účastníka – dítěte)

Já bych paní učitelce nebo panu učiteli odpověděla, že si myslím, že bychom měli někomu víc naslouchat, i když si třeba myslíme, že to není zapotřebí tak ono to za to potřebí někdy je a když mu tak nasloucháme tak můžeme zjistit, že máme něco společného a může nás to sblížit. (Reflexe účastníka – dítěte)

Můj hlas se necítí dobře tam, kde je hned kritizován, hodnocen nebo úplně přehlížen. Můj hlas bývá zpočátku tichý, nejistý, ale pokud má podporu, může zaznít. (Reflexe účastníka – dítěte)

4. Dělat věci společně

Toto vodítko je jednou z hlavních charakteristik kolaborativního vzdělávání. Přináší bohatství rozdílných perspektiv každého z účastníků a poznání, že každý hlas je důležitým přínosem ke společnému učení. Dospělí se otevřeli k hravé spolupráci na společných úkolech v malých skupinách; ocenili sílu sdílení svých zkušeností s druhými a radost ze společné tvorby (například koláží). V rámci dětské skupinky se to projevilo několika způsoby. Děti se především pokaždé těšily na společné chvíle s dospělými, ať už byl program v rámci vzdělávání nebo v rámci volného času a odpočinku. Také se ukázalo, že jsou děti přirozenými týmovými hráči – naprosto přirozeně vznikaly skupinky, kdykoliv se začala tvorba nového projektu. Tyto skupinky se často obměňovaly, vznikaly z velké části na základě aktuální situace ve skupině. Zároveň se ukázala druhá schopnost dětí – dát prostor těm, kteří chtějí pracovat sami. Dobře šla tato schopnost vidět při tvorbě bojové stezky na druhém víkendu – na většině stanovišť spolupracovalo více dětí, byli ale i tací, kteří si vytvořili stanoviště sami. Ty skupinka přirozeně podpořila, v případě potřeby i pomohla, dotyčnému se dostalo plné podpory.

Překvapení z našeho přístupu, kdy jsme od začátku všechny zvali ke společnému tvoření naší spolupráce, ke vzájemnému učení (spíše než k jednostrannému vzdělávání) bylo dle předpokladů velké. A nevím, jak bychom to zvládli, kdyby nás na to nebylo tolik (Reflexe lektora)

Bylo strašně důležité, že lidi z Trialogu měli s rodinami vytvořené důvěrné a bezpečné vztahy, a zároveň že i nám se podařilo ještě před prvním setkáním vytvořit vzájemnou důvěru mezi námi a pracovníky Trialogu. Vlastně se postupně začalo i přirozeně stírat, kdo je z Trialogu a kdo není. Lektorský tým byl namíchaný a v určitých fázích si nějakým způsobem „ochutnali“ lektorskou roli skoro všichni přítomní. (Reflexe lektora)

Že domluvit se s druhými, zvláště když je jich hodně, nebo jsou hodně odlišní, není snadné, ale je to výzva, která mě čím dál víc láká. (Reflexe účastníka)

Společenství lidí na Rusavě bylo v podstatě velmi různorodé – věkem, životním zaměřením, koníčky, vzděláním atd. Přesto, když máme společný cíl, může fungovat „jednotný“ hlas. (Reflexe účastníka 4)

Je sice pravda, že jsem si myslela, že se to vše bude týkat pouze rodičů, ale v podstatě to bylo zaměřené na celou rodinu. Mě osobně se to líbilo. (Reflexe účastnice – dítěte)

5. Povzbuzení a naděje

Osobní zážitek z tvořivé síly dialogu, ze spojení všech hlasů i hlasů dětí, je něco, co přináší nové nápady a krásný zážitek lidské sounáležitosti, který máme chuť stále opakovat. Pro dospělé účastníky i lektory jako „odborníky“ pracujícími s dětmi, bylo velmi důležité zjištění, že pokud necháme dětem volnost a podpoříme jejich kreativitu, dokážou děti ve velmi krátkém čase hravě vymyslet způsob, jakým sdělit svoje myšlenky, názory a přání. A že tyto myšlenky, názory a přání dětí, jakmile jsou jednou dospělými vyslechnuty a zapojeny do společných rozhodnutí a společného vytváření každodenního života s dětmi, se stanou bohatstvím, o které se už nechceme nechat připravit. S odstupem času zjišťujeme, že není jednoduché toto přesvědčení a naději předat dál, bez osobního a společného zážitku. Zkušenost, kterou si odnesli účastníci i lektori vzdělávání, ale zůstávala v mysli a životě dál i po setkáních na Rusavě:

Po prvním víkendu jsme se spolu-lektorkou Katkou byli plni otázek, nejistot, nápadů na zlepšení. Po druhém víkendu jsme byli plni příjemných zážitků a nápadů, co zopakovat (Reflexe lektora)

Pochopila jsem, jak je důležité občas nechat zazní svůj hlas, a hlavně nebát se ho nechat znít. (Reflexe účastnice – dítěte)

Postupně se ta naše lidskost – ten náš nejvnitřnější hlas začal drát ven. (Reflexe účastníka)

V noci jsme se vzbudila a měla jsem plnou hlavu Rusavy a přemýšlela jsem, k čemu bych ten krásný pocit přirovnala, [...] v hlavě objevil obraz nějakého zámeckého sálu – vznešeného, krásného, velká prosvícená okna, křišťálové lustry, dřevěné voňavé

parkety a kolem krásné staré obrazy. Cítím se krásně...v tom prostoru. Myslím, že to slovo je pro mě osobně důležité. A možná i slovo pozvání. (Reflexe účastníka)

Co jsme se naučili od dětí – rady pro rodiče

Velký ohlas sklidilo jedno ze společných děl dětí. Dospělí účastníci se s ním setkali na vernisáži, na kterou je děti pozvaly hned na konci prvního víkendu. Jeden z flipů vylepených na stěně dětské „galerie“ představoval společné dílo skupiny dětí, byl to „seznam rad pro rodiče“. Zde je přepis oněch dětských rad rodičům:

- Mluvme spolu jako rovný s rovným
- Když ne, tak proč
- Když jo, tak dík
- Chtějte slyšet náš hlas!
- Dělejte/dělejme kompromisy
- Přijďte první
- Naslouchejte x poslouchajte
- Trpělivost...
- Nebát se říci názor
- „Zklidni hormon“ (Zachovej klídek)
- Povzbudte nás!
- Držte nám palce!
- Sedněme si a proberme to!

Jsou to vlastně dětmi vytvořená praktická vodítka pro participativní praxi. Pěstouni, klíčoví pracovníci pěstounských rodin a sociální pracovníci, kteří se celý ten den bavili o tom, jaký je jejich „hlas“, žasli nad moudrostí svých dětí. Důkazem toho, jak moc v účastnících tento seznam rezonoval, je, krom častého citování tohoto seznamu účastníky přímo během některého z dalších setkání také to, že v dotaznících, které vyplňovali účastníci po skončení vzdělávání, se na tento seznam často objevují odkazy. Jeden z dospělých účastníků si jej přeložil do vlastností, na kterých by chtěl sám pracovat: „*Přemýšlím o tom. Chci být: přístupnější, otevřenější, více nechávat*

volnost druhým, komunikovat, být přátelštější.“ (Reflexe účastníka pěstouna) Případně už probíhající pokusy popisovali účastníci takto: „Především doma se snažím více naslouchat a vcítovat se do různých situací, více o všem přemýšlím, než udělám nějaký závěr. Více naslouchám i svému hlasu a některé věci si prosadit a nebát se toho.“ (Reflexe účastníka – pěstouna)

A že nejde jen o snahu, ale že „Participace“ opravdu přinesla do života rodin změny, které si děti chválí, můžeme dokumentovat na reflexi jednoho z členů dětské skupiny. *„Když jsem to řekl rodičům – naslouchali mi, šlo vidět, že se zajímají a že jen tak nepříkyvuji, ale dávají pozor.“ A že nemusí jít vždycky o úplně marginální témata, dokazuje tato reflexe z dotazníku: „A když jsem potom jela na tábor, tak tam byla vedoucí, kterou jsem si oblíbila a vzhledem k tomu, že to byl křesťanský tábor, tak jsem začala přemýšlet o tom, že bych se nechala pokřtít. Ale teď jsem řekla, že chci až o vánocích, kdy bude ten kostel pěkně vyzdobený, ať z toho mám nějaký zážitek.“*

Je dobré zmínit, že většina účastníků vzdělávání, nejen děti, mluvila často o drobných změnách, které se u nich udály na základě něčeho, co zaznělo během některého z víkendů. Často jen samotný účastník dokázal určit, že nastalá změna je výsledkem právě zážitku a zkušenosti z „Participace“.

Závěr

Vzdělávací projekt „Participace“ je společné dílo mnoha lidí: chceme poděkovat kolegům z Narativu a Trialogu, pěstounům a jejich dětem, klíčovým a sociálním pracovnícům za spolupracující účast. Klíčem k participaci dětí je změna postojů dospělých. Děti nás k tomu potřebují. Je to výzva zůstat dospělými se svou zodpovědností vůči dětem a přitom se stát dětem zvědavými a naslouchajícími partnery. Co nás k tomu nesnadnému úkolu může povzbudit? Možná i hlas našich dětí v pěstounské péči. Držme se jejich rad: „Přijďte první! Povzbudte nás! Držte nám palce!“

From collaborative to participant-led research: a case study of research into parental separation and divorce in Ireland

Ann O'Kelly

Abstract

The referendum to introduce divorce to the statute books in Ireland was passed by the narrowest of margins in 1995, making separation, divorce and subsequent family re-ordering a reality for children and young people in 21st century Ireland. This article will describe a doctoral research project which examined the experiences of separation and divorce and subsequent changes to family life for children and young people since the enactment of the Family Law (Divorce) Act 1996. Qualitative, participatory methodologies were employed within a rights-based framework guided by the Principles of UNCRC (1989). A two-phase process of data gathering was used. Phase One involved qualitative, narrative interviews with fourteen children and young people. In Phase Two, participants were invited to engage collectively in group consultations to review the research findings; comment on their participation in the research; and to discuss options regarding dissemination of the research findings. This led to a participant-led project to produce two videos for dissemination via social media.

Key Words: separation, divorce, new family formations, children and young people, participation, Ireland.

Introduction

Connolly (2015) considers that there is evidence of both continuity and change in Ireland relating to the family, where *'Traditional forms of family life continue and are sustained alongside new family forms emerging in contemporary Ireland, suggesting that in reality a complex tension exists between tradition, modernity and post modernity'* (p.34). The 'complex tension' referred to by Connolly is present in one aspect of modern family life, namely, parental separation and divorce, parental re-partnering and remarriage. The average European Union (EU) rate for divorce in 2011 is 1.8 per 1,000 of the population. The Central Statistics Office (CSO) 2011 figures for divorce in Ireland for that year gives the divorce rate at 0.8 per 1,000 giving Ireland the lowest rate of divorce within the EU. The experience of parental separation and or divorce in this country is a unique one, shaped by conservative social policies that were developed during the twentieth century and influenced of the Roman Catholic Church. This doctoral research explored the experiences of parental separation, divorce and subsequent family change with fourteen children and young people. The participants came from various parts of Ireland and were aged from seven to nineteen years.

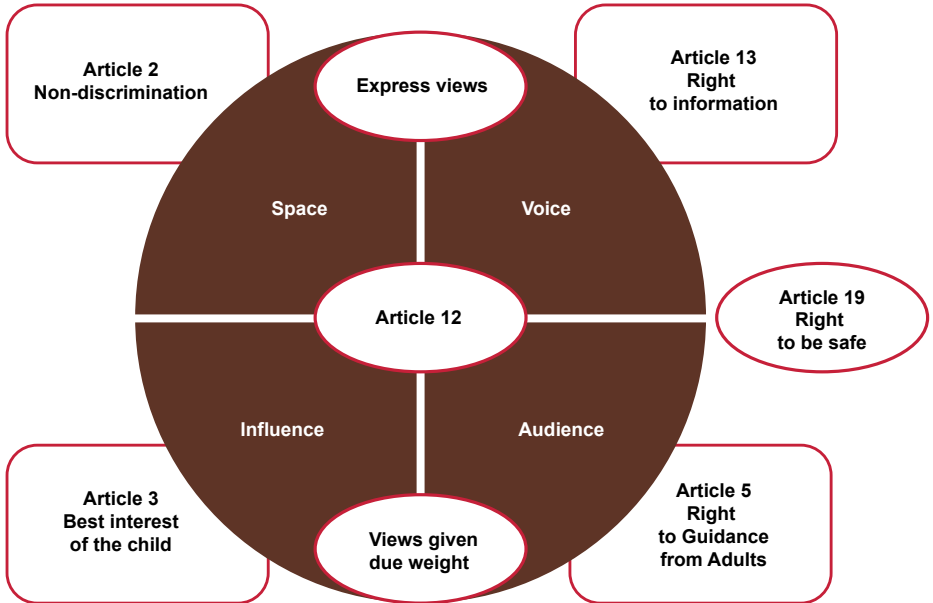
Methodology

The methodology for this study was designed in accordance with the guidelines of the United Nation's Convention on the Rights of the Child (UNCRC, 1989), while the inclusion of participatory methods helped to ensure informed participation by means that are child-centered and respectful of children's rights.

Being mindful of the power imbalances that inevitably exist between children and an adult researcher, I looked to the United Nations Convention of the Rights of the Child (1989) for guidance to ensure that the research participants' rights would be upheld (Freeman, 2007; O'Kelly & Brady, 2014) and also explored models of good practice relating to the participation of children in research (Lansdown, 2010; Beazley et al. 2011). The participatory methods employed included the establishment of a young person consultation forum; on-going engagement, by letter and in person, with the research participants. Three research review days were held to allow participants to comment upon the research findings; discuss their participation in the research; and to give their views on how the research findings should be disseminated.

Freeman (2007) gives three reasons why he considers that rights for children as detailed in the UNCRC are important: (i) *Rights are important because those who have them can exercise agency*; (ii) *Rights are also an important advocacy tool, a weapon which can be employed in the battle to secure recognition*; (iii) *Rights offer legitimacy to pressure groups, lobbies, campaigns, to both direct and indirect action, in particular to those who are disadvantaged or exclude* (p.8). A number of childhood studies scholars (Hill, 2005; Beazley, et al, 2011) and Freeman's reasoning situate the UNCRC as a framework which might be employed for ethical research with children. For this work, the application of Article 12 is integral – the right of children to have their views heard and for their views to be given due weight in accordance with their age. Full adherence to Article 12 of the UNCRC, however, requires that a number of other relevant Articles, namely 3, 5, 13 and 36, are taken into account (O'Kelly & Brady, 2014; Lundy, 2007). Discussions about participatory research with children and young people inevitably include a reference to the UNCRC (1989); in particular to Article 12 of the UN Convention which provides for children to be consulted in matters that affect their lives. A number of researchers (Lundy, 2007; O'Kelly & Brady, 2014) draw attention to the need for additional articles of the UNCRC to be taken into account when involving children and young people in research. Lundy (2007) has identified barriers to the implementation of Article 12 within the educational environment and considered that adult concerns fall into three categories: scepticism about children's capacity to have meaningful input into decision making; worry that giving more control to children will undermine authority, and concern that compliance will require too much effort and take time away from education itself (see Lundy, 2007, pp.929-930). Sutherland (2014) has highlighted similar concerns regarding the implementation of Article 12 in the family settings. *'It is sometimes considered that requiring parents and other caretakers to listen to the child poses a threat to parental authority and the ability of parents to discharge*

their crucial role in protecting children' (p.159). Both Lundy (2007) and Sutherland (2014) draw attention to the fact that these concerns by adults do not fully take account of the full content of Article 12 or indeed of the UNCRC in its entirety and has identified four factors that are necessary for meaningful participation of children in research: Space; Voice; Audience; and Influence, illustrated in Figure 1. (Pict. 32)

Pict. 32: Conceptualising Article 12 for Children’s Participation (Lundy, 2007)

Lundy’s (2007) conceptualisation of Article 12 guided the research to ensure it was conducted in the best interest of each participant and children in general (Articles 3 & 12); was conducted to a high professional standard (Article 5); used methods that ensured that participants could express themselves freely (Article 13); and avoided exploitation of any sort (Article 36). For the purpose of exploring the subject of children’s and young people’s experiences of parental separation and divorce I also include Article 9 – the right for children to maintain personal relations and direct contact with both parents, unless it is contrary to the child’s best interests and Article 18 – both parents have common responsibilities for the upbringing and development of the child. To ensure full adherence to the UNCRC and Article 12 in particular, participatory methods were employed for data gathering, guided by the work of Fraser (2004) for data gathering and was analysed using Fraser’s (2004) Framework for Narrative Analysis.

Participatory Methods

In social science research, participatory methodologies, derived from qualitative methods, historically developed from the work of Paulo Freire in the 1970s. Feminist researchers, black researchers and those involved in the disability movement actively challenged the positivist approach which constructs the researcher as an objective observer of the social world. These approaches actively involve the research participants in the design and conduct of the research.

The Process of Engagement

Lansdown (2010, 2013) suggests that it is necessary to measure the 'extent, quality and impact' (2010, p. 20) across what she identifies as the three degrees of children's participation:

1. Consultative participation – adults seek children's views in order to build knowledge and understanding of their lives. This does not involve sharing decision making, but recognises the value of children's perspectives
2. Collaborative participation – provides for a greater degree of partnership with the opportunity for active engagement at any stage and empowers children to influence both the process and the outcomes
3. Child led participation – allows children to identify issues of concern and to initiate action with adults acting as facilitators, not as leaders.

It can be said that at the beginning of this research its approach fell between Lansdown's (2010, 2013) Degree 1 – *consultative participation* and Degree 2 *collaborative participation*. I developed the idea for the research and the research question, but the question emerged from a conviction that children's experiences needed to be heard on the subject of parental separation and divorce. However, as the participatory processes progressed, there was an exciting shift to Degree 3 – *child led participation* as the participants engaged in the dissemination project where they took control of the process, decided on messages they wanted to disseminate; and developed a method to do so through social media.

This dissemination project took the form of the development and production, by the research participants, of two videos for distribution via social media. The video '*It's OK*' is aimed at primary school teachers and children and highlights the need for the subject of parental separation and divorce to be discussed openly with young children in school. In the video '*Dear Parents; Dear Friends*' the youth researchers identify the difficult aspects of parental separation and divorce and provide positive suggestions, especially for parents, to help children and young people overcome these challenges.

They also highlight the importance of having support from their friends when difficulties arise. These videos can be viewed at <http://www.childandfamilyresearch.ie/cfrc/youth-as-researchers/>.

Challenges for Adult Researchers

Participation presents challenges for adults, not least because it involves the necessity to share power with children. Too often the participation versus protection debate ends in favour of protection, even though participation can be seen as a catalyst for children to learn to protect themselves. Likewise, the principle of participation by children is also resisted as it may be seen as undermining adult authority. Bellamy (2003), however, points out that listening to children does not necessarily mean an endorsement of their views: rather it allows children to learn '*...constructive ways of influencing the world around them. The social give and take of participation encourages children to assume increasing responsibility as active, tolerant and democratic citizens in formation*' (p.4). This is a particularly important point in relation to this research in the context of children and family law decision making, as children's participation in this forum is sometimes framed around children being asked to make decisions and even to make choices between their parents in relation to living arrangements, for example. Fitzgerald (2008) in my view makes a really important point about children and young people and participation when she says that '*participation was not about choice or voice, but rather holding out possibilities for both, depending on the circumstances for each child*'.

Conclusion

Moving from the role of researcher to that of facilitator is a necessary shift in order to engage fully in a participatory research process. Through this process, I was able to identify my 'adult-centric' approach to how research should be undertaken and to reflect upon the areas of importance for dissemination. The research participants did not identify academic articles or conferences as being important methods of dissemination. My role of facilitator also enabled engaged discussion with the children and young about informed consent; the need for young people under eighteen years to have parental consent, and whether young people should be represented on University Ethics Committees, leaving me with plenty of food for thought.

References:

BEAZLEY, H., BESSELL, S., ENNEW, J. & MATERSON, S. (2011). In INVERENIZZI, A. & WILLIAMS, J. (Eds) *The Human Rights of Children: From Vision to Reality: Ashgate: Surrey, UK*.

BELLAMY, C. (2003) *The State of the World's Children* UNICEF: London.

CONNOLLY, L. (Ed) (2015) *The Irish Family*. Routledge: Oxon and New York.

FITZGERALD, R. (2008) *Children having a say: a study of children's participation in family law decision making*. PhD Thesis Southern Cross University, New South Wales, Australia.

FRASER, H. (2004) *Doing Narrative Research: Analysing Personal Stories Line by Line*. *Qualitative Social Work*. (3) pp. 179-201.

FREEMAN, M. (2007) *Why It Remains Important to take Children's Rights Seriously*. *International Journal of Children's Rights* (15) pp. 5-23.

FREIRE, P. (1987) *Paulo Freire and the street educators*, Bogota, UNICEF, p.29. Cited in BOWDEN, J & ENNEW, J., (1997) (Eds) *Children in Focus – a Manual for participatory Research with Children*. Save the Children: Stockholm, Sweden.

GRAHAM, A. & FITZGERALD, R. (2010) *Progressing children's participation: exploring the potential of a dialogical turn*. *Childhood*, vol. 17, no. 3, pp. 343-359.

HILL, M. (2005) '*Ethical Considerations in Researching Children's Experiences*' in GREENE, S. & HOGAN, D. (Eds) *Researching Children's Experience*. Sage: Los Angeles and London.

LANSDOWN, G. (2010) '*The realisation of children's participation rights: Critical reflections*'. In PERCY-SMITH B. & THOMAS, N. (Eds) *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice*. Routledge: London.

LANSDOWN, G. (2013) *Children's Participation Rights*. Conference Presentation: UNESCO Child and Family Research Centre Conference: Engagement and Participation in Family Support., June 13-14, 2013.

LUNDY, L. (2007) '*Voice is not enough: conceptualizing Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child*'. *British Educational Research Journal* 33 (6) 927-942.

O'KELLY, A. & BRADY, B. (2014) *Capturing Children's Voices in Research in accordance with the UNCRC: A Case Study of Separation and Divorce*. *Children's Research Digest*. 1,1. 10-13.

SUTHERLAND, E.E. (2014) *Listening to the child's voice in the family setting: from aspiration to reality*. *Child and Family Law Quarterly*, 26, 2 152-172.

United Nations Convention on the Rights of the Child (1989).

Sborník z konference

Participační práva dítěte – sdílení dobré praxe

24. – 25. 10. 2016, Brno

Editor: Robin Brzobohatý

Autoři příspěvků: Martina Cirbusová, Birgitte M. J. Beelen, Zlata Brůžková, Blanka Burešová, Markéta Dobiášová, Tereza Jelínková, Cilgia Caratsch, Christina Frank, Tereza Dlouhá, Ewald Filler, David V. Glasgow, Zlata Knetlová, Jana Levová, Igor Nosál, Petr Šnédar, Ann O'Kelly

Vydavatel: Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Neprodejný výtisk

Měsíc a rok vydání: září 2018

Participační práva dětí - sdílení dobré praxe

Náplní konference byly příspěvky a workshopy odborníků z různých zemí, kteří se ve své praxi setkávají s dětmi vtaženými do rodičovského konfliktu a prostřednictvím různých modelů se snaží, aby se tyto děti nestaly pouze zbraní v rukou rodičů, ale subjektem, který má právo se vyjadřovat ve věcech, které se ho týkají. Příspěvky byly zaměřeny na pohled každé z jednotlivých profesí, na praktický rozměr a obsah zapojování dětí. Otázkou nebylo jenom proč, ale i jak děti zapojit. Sdílena tak byla dobrá praxe různých profesí z několika evropských zemí, které přistoupily k reálnému naplňování participačních práv dítěte v praktické, nikoliv pouze teoretické rovině.

Konference proběhla ve dnech 24. – 25. 10. 2016 v Brně.